

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

E. A. Rauter / Nafiz Özbek

TAŞ BALTADAN FABRİKAYA

Neden Aletler İnsanları
İnsanlar Aletleri Değiştirirler?

TELOS: 39
İNCELEME: 3

E. A. Rauter - Nafiz Özbek

Taş Baltadan Fabrikaya

Copyright: NAFİZ ÖZBEK / TELOS YAYINCILIK 1994

ISBN 975-545-014-9

Dizgi

Huriye Zengin (NCS, 9.50)

Düzeltili

Hakan Kete

Ofset Baskıya Hazırlık

Optimal Grafik

Kapak ve İç Baskı

Yön Matbaacılık

Cilt

Umut Mücellit

Birinci Basım

Nisan 1994

TELOS YAYINCILIK

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29-30 Cağaloğlu / İstanbul

Telefon: 511 11 11 11 Faks: 511 11 11 11

rauter / özbek

taş baltadan fabrikaya

telos

İçindekiler

Önsöz 11

Birinci Bölüm

- I. İnsan, Düşünme Yeteneğini, Elleriine Borçludur 15
- II. İnsanın Beyninin Gelişmesi 16
- III. Aletler, İnsanların Arasındaki İlişkiyi Belirler 19
- IV. Gülen ve Sayan İnsan 20
- V. Dilin Gelişmesi 22
- VI. Ateş 23
- VII. İlk İşbölümü 25
- VIII. İlk Aletlerin Yapımı ve İlk Yerleşimler 26

İkinci Bölüm

- I. İlk Büyük Toplumsal İşbölümü 33
- II. "Kullanım Değeri", "Takas Değeri",
"Meta" ve "Para" 34
- III. El Zanaatlarının Gelişmesi 37
- IV. İlk Sömürünün Başlaması 37
- V. İlk Üretim ve Mülkiyet İlişkileri,
Sınıfların Doğuşu 39
- VI. İlk Devlet Oluşuyor 47

Üçüncü Bölüm

- I. Kölecî Toplumun Temelleri 49
- II. İlk Manifaktürler 51
- III. Bilim ve Sanatın Doğuşu 52
- IV. Varlık Neyse Bilinç de Odur 54

- V. Bilim, Üretim Gücü Oluyor 56
VI. İlk Şehirlerin Oluşumu
İkinci Büyük Toplumsal İşbölümü 57
VII. Spartaküs Ayaklanması
Roma İmparatorluğu'nda Köleciliğin Yıkılması 60

Dördüncü Bölüm

- I. Kabile Birliklerinin Oluşması
Frenk Kralı Chlodwig 71
II. Frenkler'de Tımar Sistemi 77
III. En Büyük Soyguncular: Kiliseler
Feodal Devlet Doğuyor 80
IV. Angaryadan Ürün Vergisine Geçiş 82
V. Köyden Şehire, Şehirden Köye 85
VI. El Zanaatkârları, Tüccarlar, Şövalyeler 87
VII. Para Tekrar Piyasada 93
VIII. Bankalar 99
IX. Manifaktürler ve Proletarya 100
X. Basımevleri 103
XI. Büyük Alman Köylü Savaşı, Reformasyon
ve Martin Luther 104
XII. Büyük Alman Köylü Savaşı'nın Bastırılması:
30 Yıllık Savaş 111

Beşinci Bölüm

- I. Kapitalizm ve Yasaları 115
II. Savaşlar, Soykırımlar ve Kapitalizm 129
III. Burjuva Sınıfı Saldırıya Geçiyor 133

Altıncı Bölüm

- I. İngiliz Burjuva Devrimi 139
II. 1789 Fransız Devrimi 141

Yedinci Bölüm

- I. Serbest Piyasa Mekanizması
Piyasada İnsansal İşgücünün Yeri 159
- II. Ucuz Besin: Düşük Ücret 166
- III. Artıdeğerin İş Verimi Yoluyla Artırılması
Fazla Üretim: Ekonomik Kriz 168

Sekizinci Bölüm

- I. İkinci Endüstri Devrimi: Tekeller 173
- II. Üretimde Toplumsallaşma 179
- III. Hammaddeler Silah Yoluyla Sağlanır 185
- IV. Sömürüye Dayalı Toplum
Düzeni Değişecek midir? 191
- V. İç ve Dış Savaşlar 196

Sonuç

- Kapitalist Üretim Tarzı Sonsuz mudur? 203

Önsöz

Batılı endüstri ülkelerine yapılan göçün otuzuncu yılındayız. Yani, otuz yılı aşkın bir zamandan beri, genelde Batılı endüstri ülkelerinin çağrısıyla, Anadolu'daki karasabanı bırakıp, bizi çağırın ülkelerin fabrikalarında dönen akarbantlara, aynen bu ülkelerin emekçi insanlarının çoğu gibi, birer dişli çark olmaya başladık.

Almanya'ya başlayan göçün ilk yıllarında adımız "Gastarbeiter", yani "misafir işçi" idi. Geçen zaman içinde, misafirliğin otuz yıl devam etmeyeceğini düşünmenin yanı sıra, misafirlerin son derece zor ve pis işlerde çalıştırılamayacağını da kavramaya başladık.

Batı Avrupa'nın endüstri ülkelerine 60'lı yılların ortalarından başlayıp, günümüze kadar devam eden insan akını, hem bu insanların sökülüp geldiği ülkelerdeki ve hem de girdikleri sanayi ülkelerindeki üretim ilişkilerini önemli bir ölçüde etkiledi. Göçler, insanlık tarihinde daha ilkçağlardan günümüze kadar, dünyanın her yerinde sürekli varolmuş ve her defasında da toplumları üretim, bilim, sanat kültür, politika alanlarında sürekli değişikliğe zorlamıştır. Var oluşlarını sadece göçlere borçlu olan ülkelerin sayısı az değildir.

Günümüzün ekonomik ve sosyal şartlarında, özellikle Batılı endüstri ülkeleri de içinde olmak üzere, dünyanın çoğu ülkesinde yeniden hortlayan ırkçılığa, milliyetçiliğe ve faşist düşüncelerin yeniden güncellik kazanmasına rağmen ve bunlardan ötürü, endüstri ülkelerine zamanında göç etmiş olan ve üçüncü kuşağa kadar buralarda yaşayan ve çalışan insanların, geldikleri ülkelere tekrar dönmeleri çok zorlaşmış ve neredeyse olanaksız bir duruma gelmiş bulunmaktadır. Daha doğrusu, üretim ilişkilerinin çok doğal sonucu olarak, artık bir

kalıcılık, bir yerleşim söz konusudur. Kabul etseler de etmeseler de, Batılı endüstri ülkelerindeki iş göçmenleri, içinde yaşadıkları toplumun ayrılmaz birer parçası olmuşlardır.

Alman (veya Avrupalı) olmayan diğer halkların bir yığın insanını göçe zorlayan Batı Avrupa'nın endüstri ülkeleri nasıl kalkındılar? İnsanlık tarihinin süreci içinde, bütün insanlığı kapsayan toplum düzenleri nasıl değiştirildi? Bu değişimler, Batılı endüstri ülkelerinde ekonomik kalkınmayı beraberinde getirirken, diğer ülkeler bu değişimlere neden uğramadılar ve uğrasalar bile aynı gelişmeyi niçin gösteremediler?

Bunlara benzer sorular, öyle sanıyorum ki, bu ülkelere göç etmiş ve artık buraya yerleşmeyi hedefleyen insanları yakından ilgilendirmektedir. İçinde yaşadığımız toplum düzeninin doğal olarak bizi yakından ilgilendirdiği, ancak bu zamana kadar bu alanda bize ne herhangi bir işletme, ne herhangi bir okul ve ne de herhangi bir iletişim aracı veya kurum tarafından yeteri kadar bilgi verildiği noktasından hareket ederek, araştırmaya koyuldum. Seçtiğim kitaplar arasında, hem düşüncelerin sadeliği hem de kolay bir dille yazıldığı için, E. A. Rauter'in Almanca olarak yayınlanan ve öncelikle Metal Emekçileri Sendikası IG Metall'in sendikal eğitim çalışmalarında kullanılan *Vom Faustkeil zur Fabrik* (Taş Baltadan Fabrikaya) adlı kitabının Türkiyeli işçilere kazandırılması için, çevirisine başladım.

Ancak, çeviri esnasında bazı kavramların ve olayların, sadece teknik bir çeviriyle dile getirilmesinin pek kolay olmadığını gördüm. Yani çeviriyle başlayan yazım, özgün bir çalışmayı da beraberinde getirdi. Bazı konularda adı geçen kitabın çevirisiyle yetindim, ama bazı konuları ise daha genişletmek ve hatta değiştirmek gereğini duydum. Bir yılı aşan bir çalışmanın sonunda, ortaya elinizdeki kitap çıktı.

Gerek çevirinin, gerekse özgün çalışmanın bir başlangıç olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Okurlar tarafından yapılacak olan eleştirileri, gelecekte yapacağım çalışmalar için itici bir güç kaynağı olarak değerlendireceğim.

Bu kitabın içindeki konular –eğer ilk bölümlerindeki genel üretim sürecinin nasıl geliştiğini gösteren konular bir yana bırakılırsa–, öncelikle Batı Avrupa'nın endüstri ülkelerindeki ve özellikle de Almanya'daki üretim ilişkilerini ele almaktadır.

Bu kitabın hazırlanmasında bana yardımcı olan dostlarıma teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Nafiz Özbek
Breidenbach, Aralık '92

BİRİNCİ BÖLÜM

I.

İnsan, Düşünme Yeteneğini, Elleriine Borçludur

İnsanın beyni, ellerinin yaptığı her şeye tepki gösterir. İnsanın elleri sadece onun çevresini ve yeryüzünü değil, aynı zamanda onun beynini de değişikliğe zorlar. Ellerle yapılan deneylerin hepsini beyin hafızasına alır ve onları biriktirir. Zamanla beyin, elleri daha etkin kullanmayı öğrenir. Beyin, yeni deneyleri eskileriyle birleştirir. İnsanın yaptığı deneyler sonucunda öğrenme yetisinin gelişmesi, onun beslenmesiyle yakından ilgilidir. İnsan daha doğar doğmaz, ana sütüyle en önemli besinini alır. Süt, beynin 'kara tahtası' diyebileceğimiz, belleğin oluşması için en önemli maddeyi (albümin) taşır. Bu madde, çoğunlukla sütte, ette ve buğdaysal bitkilerde vardır. İnsanın beslenme durumu ile beyninin gelişmesi arasında çok önemli bir ilişki vardır.

Yapılan deneyler, beyindeki hafızayı (belleği) oluşturan ve besinlerle alınan albümin maddesini harekete zorlarlar. Böylelikle, yapılan tüm deneyler, albüminler yoluyla beyin tahtasına yazılır. Beyin, maddenin bütün sıfatlarını belleğine alır.

İnsanın beyni, kendi deneylerinin bir sonucudur. İnsanla hayvan arasındaki farkı, insan, evrimsel süreç içerisinde çalışma yeteneğini oluşturmakla, yani elleri aracılığıyla kazanmıştır. İnsanın sürekli gelişmesi ve daha gelişmiş işlev yapabilmesi, daha doğrusu çalışma yeteneği kazanması da, zaten aynı şeydir.

İnsanın elleri, kullandığı aletler aracılığıyla oluşmaya başlar. İnsanın elleri bir aleti ne kadar fazla kullanırlarsa, o kadar fazla ustalık kazanırlar ve o kadar fazla deneyim elde etmiş olurlar. Elde edilen deneyimler ve görümler, belirli bir miktar biriktikten sonra, insanın zekâsını harekete zorlarlar. İnsan böylelikle düşünmeye başlar. İnsan, düşünme yeteneğini, ellerine borçludur.

II.

İnsanın Beyninin Gelişmesi

Beynin belli bir miktar deneyim ve görüyü hafızasında tutması sonucunda, kasıtlı hareket oluşmaya başlar. Bir sineği avlamak için dilini uzatan bir kertenkelenin herhangi bir ereği yoktur. Kertenkelenin sinir sistemi bir sinek tarafından bir tetik gibi çekilir.

Kasıt demek, açlığı yenebilmek için sinirleri fazla yıpratmadan, besin temin edilen yere en kısa yoldan gitmek demektir.

Eğer bir kimse, bir patatesi yiyeceği yerde toprağa gömüyorsa, bundan kastı, patatesini çoğaltmaktır. Ancak, patatesin çoğalabilmesi için, aradan bir yazlık zamanın geçmesi gereklidir. Bu, açlığı yenebilmek için oldukça uzun bir zamandır. Böylesi bir zaman dilimine, tasarı süresi (plan) denilmektedir.

Kasıtlar sonucunda aletler oluşmaya başlar.

Fransa'da arkeologlar, Burgund bölgesinin Solutre kenti yakınlarında, ilk insanların vahşi atları yakaladıkları bir tuzak yeri keşfetmişlerdi. Bu yer, çok yüksek üç duvarlı, derin bir uçurum şeklindeydi. Arkeologlar bu uçurumun hemen dibinde, çok sert çakmaktaşıdan uçları bulunan, yüz taneye yakın ilkel ok bulmuşlardı. 1866'da aynı yerde yapılan yoğun kazılar sonunda, burada çok sayıda çukurlar, ocak yerleri, kemikten yapılmış el aletleri ve midye kabukları bulunmuştu.

Kazı anında, ilk bakışta taşa benzeyen sert bir cisme rastlanmıştı. Daha sonra yapılan kazılarda ve araştırmalarda, bu sert cismin taş değil de, üst üste yığılmış kemik olduğu ortaya çıktı. Bu kemik yığınının boyu 5 metreyi geçiyordu ve 10 bin metrekaarelik bir alanı kaplıyordu.

Demek ki ilk insanlar, eğer bu kemik yığınıyla ölçülecek olursa, 100 binden fazla vahşi atı, uçurumun bulunduğu tepenin başına kadar kovalamışlar ve oradan da tuzak yeri olan bu derin uçuruma düşürmüşlerdi. Hatta bu tasarımı uygulayan ilk insanlar, belli bir süre, etlerini yedikleri vahşi atların kemik yığınları üstünde yaşamış olmalıydı.

Bu uçurumu, insanlar, vahşi atları öldürmek için bir tuzak yeri olarak kullanmışlardı. Doğal bir uçurum, bir öldürme aracı olarak kullanılmıştı, zira insanlar bir plan yapmışlar ve onu burada uygulamışlar, yani açlığı yenebilmek için en kısa yolu seçmişlerdi. Onlar böylesi kestirme bir yolu seçmiş olmakla, açıklıklarını daha çabuk giderebiliyorlardı.

Ancak, böylesi bir uçurumu bir tuzak yeri, bir öldürme aracı olarak kullanabilmeleri için, ilk insanların, beraberce gerçekleştirmek istedikleri av yöntemini kendi aralarında önceden kararlaştırmaları gerekiyordu. Yani aralarında daha ava başlamadan önce bir işbölümü yapmaları gerekliydi. Avın başarıyla sonuçlanması için de zaten derin bir uçurum, tuzak yeri olarak kullanılıyordu.

Yaşamın evrim içindeki gelişmesi insanı zor bir durumda bıraktı. İnsanın doğal silahları diyebileceğimiz dişleri ve elleri, onu kendinden çok daha güçlü ve tehlikeli düşmanlarından korumaya yeterli gelmedi.

Bir zebra, eğer sağlıklı ve gücü yerindeyse, birkaç hamlede bir aslanın atağından kaçıp kurtulma şansına sahipti. İnsan ise ne yazık ki kötü bir yarışçıydı. İşte insanın bu zayıflığı, onu aklını daha iyi kullanması yönünde etkiledi.

İnsanın gücü, aslında onun zayıflığından kaynaklanıyordu.

İnsanın beyni ilk safhada gelişti. İlk önce, beynin oylumu (hacmi) büyüdü. Bilimsel adı "Australopithecinen" olan ve

bundan 2,6 milyon yıl önce yaşamış ve hayvanın insana geçiş sürecinde en önemli halkayı oluşturan, ilk alet yapıp kullanan ilk insanın beyin oylumu, 435 ile 562 santimetreküp arasındaydı. Yine bilimsel adı "homo-habilis" olan ve bundan 1 ile 2,6 milyon yıl önce yaşamış, yine alet yapma ve kullanma yeteneğine sahip olan insanın beyin oylumu ise, 680 santimetreküpe yükselmişti. Bundan 500 bin ile 700 bin yıl önce yaşamış olan Java Çağı İnsanı'nın beyin hacmi ise, 775 ile 935 santimetreküp olmuştu; bundan 350 bin yıl önce yaşamış olan Peking İnsanı'nda beyin hacmi 950'den 1200 santimetreküpe ve derken bundan 40 bin ile 250 bin yıl önce yaşamış olan 'Neanderthaler-İnsanı'nın¹ beyin hacmi ise, 1350 ile 1700 santimetreküpe yükselmişti.

İnsanın, evrim içinde gelişmiş olduğu bu safhalardaki beyin hacmi ile, onun tinsel (manevi) yetenekleri arasında gerçekten yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Aynı şeyi bugün iddia etmek mümkün değildir. 'Neanderthaler-İnsanı'nın beyin oylumu belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra –ki bu günümüzün insanının beyin hacminden daha fazladır– beyninin yapısı ve iç oluşumu, daha karışık bir hal almaya başladı. Beyin bir ceviz içi gibi kırılmaya başladı: yüzeyi daha da genişlerken, kafatasının daha fazla büyümesine artık gerek kalmıyordu. Beynin yüzeyi genişliyordu, çünkü sinir sistemini idare eden hücreler çoğalıyordu. Sinir sistemini idare eden hücreler, dışarıdan aldıkları her türlü sinyali beyne iletmekle ve deneyimleri belleğe almakla görevliydi. Yani insan, çevresinde ne kadar çok şeyle uğraşırsa, bu hücrelere de o kadar çok görev düşmekteydi ve dolayısıyla da bu hücrelere kafanın o kadar çok ihtiyacı doğmaktaydı.

1. 'Neanderthaler-İnsanı', kafa kemikleri, Almanya'nın Neanderthal kentinde yapılan kazılar sonucunda bulunan, buzul döneminde Orta ve Batı Avrupa'da yaşamış olan ve konuşma yetisini geliştiremediği için nesli tükenmiş olan bir insan türüdür.

III.

Aletler, İnsanların Arasındaki İlişkiyi Belirler

İnsanlar eğer varlıklarını sürdürüyorlarsa, bunu yaptıkları aletlere borçludurlar. İnsanın yapmış olduğu aletler, yalnızca onun genel yaşama olanaklarını değil, aynı zamanda nasıl ve ne şekilde yaşadığını da, yani yaşam şartlarını da belirlerler.

İnsan, aletlerini yaparken ve onları kullanırken, edindiği deneyimler sonucunda değişmek zorundadır. İnsanın bu değişikliği ise tekrar yaptığı ve yapacağı aletlere yansımaktadır. Aletler, aynı zamanda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini de belirlerler.

Aletler için kullanılabilecek diğer deyimler şunlardır: Üretim araçları, üretim edevatları, üretim güçleri.

İnsanlar sürekli beraber, yani toplumsal yaşamak zorunda olduklarından, aralarında sürekli olarak iş deneyimlerini değiş-tokuş etmek zorundadırlar. Bir kişinin bulguladığı yeni bir şeyi herkes bulmuş sayılır. Aya ilk ayak basanlar, Amerikalı olmaktan önce insandırlar. Yani aya ilk ayak basan 'insanoğlu'dur ve ay ve yıldızlar hakkında her yeni bulgu, insanlığın tümünü ilgilendirir. Böylelikle, yeni şeyler bulmak için çaba sarfetmek her insan için geçerlidir. Yeni buluşlar, daha önceden bulunanlar var olduğu için doğmaktadırlar.

Daha önceki buluşlar olmasa, daha sonraki buluşlar da olmayacaktı.

IV.

Gülen ve Sayan İnsan

İlk insan, aletlerini, herhangi bir taş veya herhangi bir kütük parçası olarak, doğada nasıl buluyorsa öyle kullanıyordu. Herhangi bir aleti kullandıktan sonra ise onu atıyordu. Ancak aradan binlerce yıl geçtikten sonra, çevresinde bulduğu ve alet olarak kullandığı keskin bir taş, veya düz ve kaygan bir

sopayı, bir defaya mahsus kullanıp atmak yerine, bunları saklayıp ilerde tekrar kullanmasının daha iyi olacağını, öğrenmeye başlamıştı. Bu ilk insan, aletleri kullanmakla sürekli deneyim kazanıyordu: yani böylelikle insana benzemeye biraz daha yaklaşmış oluyordu.

Günümüzde, herhangi bir aleti birçok defa kullanmak, bize oldukça doğal gelmektedir. Ama bundan birkaç bin yıl önce bu, insanın yaşamını değiştiren yeni bir buluştu. Üretim araçlarının saklanmasıyla ortaya mülkiyet kavramı çıkar. Mülkiyet, ilk çağlarda kişilerin özel mülkiyeti anlamına gelmiyordu. O çağlarda mülkiyet insan gruplarına aitti, yani toplumsal mülkiyet söz konusuydu: herhangi bir aletin aranmasında, bulunmasında ve kullanılmasında katılım şahsi değil, toplumsaldı.

Birlikte bulunan taşlar veya sopalar, ilk insanların daha kolay ve daha fazla yiyecek maddesi elde etmelerine yardım ediyordu. Harcadıkları aynı güçle, doğadan daha fazla şeyler elde edebiliyorlardı. Daha iyi ve daha geliştirilmiş bir sopa, veya yontularak keskinleştirilmiş bir taş parçası, insanları daha üretken yapıyordu. İlk insan, böylece daha güçlü, daha sağlıklı olmaya başlamıştı ve daha uzun yaşayabiliyordu.

İnsanlar belki de bu çağlarda gülmeyi öğrendiler.

İlk insanlar, elde ettikleri ve geliştirdikleri sopalar veya yontulmuş taşlarla mülkiyet yaratırken, bu aletlerle yeni ilişkiler oluşturmaya da başlamışlardı. Derken, bu aletleri koruma gereğini duydular. Bu aletlerin kaybolmaması gerekiyordu. İnsanlar aletleri kullanmadıkları zaman onları titizlikle saklıyorlardı. Bu tutum, insanın yeni bir tinsel durumunu, daha doğrusu onun ruhsal yapısının yeni bir şekil ve değer kazanmasını ortaya çıkarmaktadır.

Belki de insanlar sakladıkları bu üretim araçları yoluyla ve bununla elde ettikleri yararlardan dolayı, ilk defa saymayı öğrendiler.

Herhangi bir aleti saklayan ve koruyan, onu başka bir aletle karşılaştırır, ölçer, tartar. İnsanlar eskisinden daha özenle

seçmeye ve bir aletin kalitesine daha fazla dikkat etmeye başlamışlardı. Yaptıkları karşılaştırma sonunda, o zamana kadar kullandıkları taştan daha keskin bir taşın, veya kullandıkları sopadan daha sağlam bir sopanın bulunduğunu keşfetmişlerdi. Giderek, kaliteli aletin işlerine daha çok yarayacağını anladıklarından, artık daha iyi ve daha sağlam aletleri aramaya koyulmuşlardı.

Eldeki aletleri birbirleriyle karşılaştırmak, yeni istemler doğurur: kalitesi düşük olan bir alet, insanı, aletini daha iyi yapabilmeye zorlar. Saklamak ve aramaktan sonra atılacak en akıllı adım, aleti yaratmak, yani bulamadığını yapmaktır. İnsanlar, böylelikle, bulunamayan bir şeyi yapmanın mümkün olduğunu anladılar.

İlk çağlarda keskinleştirilmiş bir taşın, günümüzdeki kesici aletler ve jilet endüstrisine kadar olan süreci ve gelişmesi böylece başlamış olur.

İnsan herhangi bir cismi bükerek, uzatır, kısaltır, sertleştirir, yumuşatır, bastırır, kırar, kazır, deler ve başka bir aletle birleştirir. Zaten insanın, ilk aletlerle çalışmasından günümüze gelinceye kadar uyguladığı en sık çalışma yöntemi de, maddeyi birleştirmesinden veya bölmesinden ibarettir. İnsan, bir değneğin ucunu sivriltirken, onu bir ağaç dalından keserken, kerpiç veya tuğla yaparken, eti keserek yerken, bir hayvanın derisini yüzerken, bir ağaç bedeninden bir kayık çıkarırken, maddeyi bölüyor demektir. İnsanlar sorunlarının büyük bir kısmını kesmekle, yani kesim işlemiyle hallederler.

İnsan herhangi bir taşı parçaladığında, parçaladığı taşın keskin kenarlarının ortaya çıktığını bulmuştur. Daha sonra, o keskin kenarlı taştan, bıçağı yapmıştır. İnsan, parçaladığı taştan kopan küçük taş parçalarından, veya daldan ayırdığı yongaların keskin olanlarından, ok veya mızrak ucu yapmayı öğrenmiştir, yani daha önceden olmayan yeni bir alet...

Avuç içine alınan ve ilk insanın ilk olarak kullandığı bilimciler tarafından kabul edilen, taştan yapılmış kesici aletin tarihçesi bir milyon yılın üzerindedir.

Bundan 40 bin yıl önce, insanlar, av yaparlarken hayvanları daha kolay öldürmek için gerekli olan aletleri savurmayı da öğrendiler. İlk önce mızrağı, daha sonraları da ok ve yayı yaptılar ve geliştirdiler. Yaşamlarının başka alanlarında kullanmak için de kemikten ve boynuzdan yapılmış özel aletler yapmaya ve kullanmaya başladılar. Basit olta takımı ve geliştirilmiş mızraklarla balık yakalamaya başladılar.

Bu değişiklikler sonucunda, yiyecek maddelerin temin edilmesi daha genişletilmiş bir alana yayılıyordu.

Aletlerin yapılmasından önceki dönemlerde de olduğu gibi, herkesin bulduğu bir şeyi hemen oracıkta kolayca yemesi ve doyduktan sonra kalanı olduğu yerde bırakması, artık akla yatan bir şey değildir. İnsanlar ne kadar fazla üretirlerse, ihtiyaçları da o kadar yaşamlarının şartı haline gelmektedir.

İnsanlar toplumlar oluştururlar. Bir grup iki başka gruba ayrılmaya başlar. Aynen hücrelerdeki doğal bölünme gibi. Çünkü fazla büyümüş olan bir grup, kendine yetecek besin maddesi bulamayacaktır. Bir insan grubunun içindeki insanlar, kendi aralarında ilişkiyi sağlayabilmek için, aralarında bazı kurallar koyarlar. Amaçlar, anlaşmazlık hallerinde birbirlerini karşılıklı olarak yok etmemektir.

Sopa ve taştan yapılmış aletlerin daha geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, insanların birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini de belirler.

V. *Dilin Gelişmesi*

Aletlerin, daha doğrusu üretim araçlarının gelişmesi, aynı zamanda dilin de gelişmesini zorlar. Bir grubun bütün üyeleri, kendi aralarında anlaşabilme gereğini duyarlar ve kendi aralarında tartışmaları ve anlaşmaları gereken konular gittikçe çoğalır. Besin maddelerinin sadece doğadan dolaysızca toplanması için, sinerek herhangi bir ava yaklaşmak için, basit

anlaşma birimleri yeterlidir. Bu bir el veya kafa işareti de olabilir. Ama herhangi bir aletin yapılması ve kullanılması için, yani açlığı dolaylı olarak yenebilmek için, basit anlaşma birimleri yeterli gelmez ve hatta giderek bu durum bir eziyete dönüşür.

Yani şimdi, aynı açlığı yenebilmek için dolaylı bir yol arama çabasına benzer ve aynı onun gibi esnek, yeni bir çarenin bulunmasına, yeni bir araca ihtiyaç doğmaktadır. Yapılacak olan iş ne derece karışık, dilin de o derece karışması gerekmektedir.

Dilin gelişebilmesi için gırtlak boşluğunun ve çenenin belli bir biçim almış olması, dille anlaşma zorunluluğunun sonucudur. Dilsizliğin verdiği eziyet sonucu gırtlak boşluğunun şeklinin değişmiş olduğunu düşünmek bile şimdi bize çok ilginç gelmektedir. Yapılan kazılar sonunda 'Neanderthaler-İnsanı'nın kafa kemiklerinin analizinde, bu insan türünün konuşmuş olamayacağı tesbit edilmiştir. Hatta 'Neanderthaler-İnsanı'nın neslinin tükenmesine de, konuşma yeteneğini geliştiremeyişiinin neden olduğu ve konuşma yeteneğini geliştirmeyi daha iyi başarmış olan Cro-Magnon-İnsanı tarafından yok edildiği kuramı bile bulunmaktadır.

İnsanın konuşmaya, yani dile, üretim aracı olarak ihtiyacı vardır ve genelde dil, onun yaşayabilmesi için gereklidir. İnsan, konuşma yeteneğini işte bunun için, yaşamını devam ettirmek zorunda olduğu için, geliştirmek zorunda kalmıştır.

Dilin gelişmesinin temelinde, besbelli açlık ve kıtlık vardır.

VI.

Ateş

Keskin şeylerin bıçak olarak kullanılmasının bulunması, diğer bütün eksikliklerin giderilmesi için insana yeterli gelmemiştir. Balta, bıçak, iğne ve mızrak, insanın yaşamı için gerekli gelişmeyi sağlayamazlar.

İnsanın yaşamını devam ettirebilmesi için ateşe de ihtiyacı vardır.

İnsanın aklı belli bir güç ve keskinlik kazanmamışken, onun herhangi bir yangını kendi yararına kullanabilme becerisi ortaya çıkamaz. Şempanze maymunları için, yanan ateşin hiçbir anlamı yoktur.

Dünyanın en eski, bilimsel olarak kanıtlanmış olan ateş yakma yeri, günümüzün deyimiyle ocak yeri, Çin'de, Çokoti yakınlarında bulunmuştur ve 400 bin yıllıktır. İnsanın mevcut ateşi kullanmayı öğrenmesiyle, kendisinin ateş yakmayı öğrenmesinin arasından belki yarım milyon sene geçmiştir.²

Ateş, süreç içinde insanın yaşamında en önemli üretim gücü olmaya başlamıştır. Ateş, insanın yaşamını önemli ölçüde değiştirmiştir. İnsanlar ateşi kendi kullanımları için, tehlikeli hayvanları ürkütmek için, ısınmak için, ıslanmış giyitlerini kurutmak için kullanmışlar ve günlerin kısa olduğu zamanlarda alevlerin aydınlığından yararlanarak, günlerini uzatmayı öğrenmişlerdir. Gittikçe de, insanlar, odundan yaptıkları değneklerin veya oklarının ucunu ateşte sertleştirmeyi de öğrendiler. Pişmiş veya kızartılmış et daha uzun saklanılabilir, hazmı daha kolaydır. Bunları öğrenen insanın artık daha fazla et yemesi doğal olmaya başlamıştır. Etle alınan albumin maddesi, başta da değinildiği gibi, insanın beyнинin gelişmesi için çok önemlidir.

Ateş, bir kabilenin üyelerini birbirine daha da yaklaştırmıştır.

2. Burada, kısaca, kitabımızın bazı satırlarında binlerce, yüzbinlerce ve hatta milyonlarca ve milyarlarca yıldan söz edildiği için, bunların ölçümünün ne derece doğru ve bilimsel olarak kanıtlanmış olduğuna bir açıklık getirmek istiyoruz: Günümüzde jeoloji ile, yani dünyanın ve dünyadaki tüm katı ve sıvı maddelerin oluşumu ve yaşlarıyla ilgilenen modern bir bilim dalı bulunmaktadır. Bu dalda çalışan bilimcilere göre, dünyamızdaki herhangi bir cismin yaşını, neredeyse birkaç ay farkla, tam ve kesin olarak saptamak mümkündür. Dünyanın bütün bilimcileri tarafından paylaşılan ölçüm metodlarından biri C-14-Metodu'dur. Bu metoda göre, dünyamızdaki bütün katı maddelerin, ne miktarda karbon (kömürleşme) içerdiğini ve buna göre yaşlarının ne kadar olacağını saptamak, bilimcilerin güncel pratikleri arasındadır.

Ateşin sönmesi ve kaybolması, bir kabilede bir arada yaşayan herkes için tam anlamıyla bir felaket sayılıyordu.

VII.

İlk İşbölümü

Bir kabilenin küçük bir gruptan veya birkaç üyeden oluştuğu zamanlarda, bu gruptaki herkese, yapılması gereken her ödev düşüyordu: örneğin besin maddesi toplamak, ava çıkmak veya savunmak gibi. Tek ayrıcalık, doğurmak ve emzirmektir. İnsanlar ilk çağlarda erkeğin dölünün kadını hamile yapabileceğini daha bilmiyorlardı. Günümüzdeki ata-evlat ilişkileri henüz yoktu. Bir kabileye ait olan herkes, kendini o kabileye bağlı buluyordu.

Aletlerin inceltilmesiyle ve kabilelerin büyümesiyle, insanların yapılacak olan bütün işleri kendi aralarında paylaşma olanakları da gelişmiş oluyordu. İlk işbölümü, zaten doğanın kendisi tarafından zorunlu kılınmıştı. Ancak bu işbölümü, yapılacak işin şekliyle ilgili değildi: bu, zayıflar (yaşlılar, çocuklar) ve güçlüler arasındaki doğal bir işbölümüdür ki, halen güncelliğini korumaktadır ve insan var oldukça korumaya devam edecektir.

Doğaldır ki, ilk çağlarda zayıflar da becerebildikleri kadar çalışmak zorundaydılar, ama onların değerleri henüz yaptıkları işin derecesine göre ölçülüyordu. Onlar kabileye aittiler ve bakımları kabiledeki herkes tarafından üstlenilmişti.

Süreç içinde bir başka işbölümü daha ortaya çıktı: Kadın, ilk çağlarda sürekli gebe veya çocuk emzirmekte olduğundan, erkek kadar gezici değildi. Haliyle de kadın, o anda geçici olarak yerleşilmiş olan yerin yakınlarındaki işleri yapmakla yetinmek zorundaydı. Kadın ağaçlardan meyva, veya topraktaki bitkilerin içinden salyangoz ve böceğe benzer yiyecekler topluyordu ve çocukları gözetiyordu. Kadının en önemli

görevlerinden biri ise ateşi korumaktı.

İnsanlar, kendileri ateş yakmayı öğreninceye kadar ellerindeki hazır ateşi korumak ve gittikleri yere götürmek zorundaydılar. Bu önemli görevi kadın üstlenmişti. Erkek ava çıkıyor, balık tutuyor ve doğadan çeşitli besin maddeleri topluyordu.

Kadın, erkeğe herhangi bir baskı yapmaksızın, ailenin odak noktasıydı. Yapılan bu ilk işbölümü, grubun veya kabilenin verimini artırdı, ama aralarında herhangi bir sınıf kavgası yaratmadı.

VIII.

İlk Aletlerin Yapımı ve İlk Yerleşimler

İlk çağlarda, insanların, toplayıcılar ve avcılar olarak, yeryüzünde dolaşmalarının hızı ile, onların alet kullanmaları arasında yakın bir ilinti vardır. İlk insanlar, kendilerine besin maddesi bulabilmek için oldukça hızlı bir şekilde bütün kara parçalarını dolaşıyorlardı. İnsanlığın doğuşu ile ilgilenen bilimciler, maymuna benzeyen ve gittikçe insanlaşan canlıların, bundan iki ile üç milyon yıl önce, Doğu Afrika'dan çıkarak, buradan (yani 'cennet'ten) süratli bir biçimde bütün anakaralara yayıldıkları varsayımını ortaya koydular. Bilimcilere göre, bu yaratıklar, kendilerine besin maddesi bulabilmek için her yöne göç etmek zorunda kalmışlardı (Bu canlılar, aynı zamanda, günümüzden 10 bin ile 120 bin yıl önce denizlerin kabarması sonucunda diğer anakaralardan kopan Avustralya anakarasına da yayılmışlardır).

İlk zamanlarda kabilelerin sürekli hareket halinde olmaları ve her yöne göç etmeleri, normal bir yaşam biçimiydi. Ancak bu durum, ellerindeki aletleri daha da geliştirdikten sonra değişti. Taş devrinin ortalarına kadar (bilimsel adı: mezolithikum; zamanımızdan 10 bin ile 3500 yıl önce) insanlar bir yığın alet ve edevat geliştirmişlerdi: balık mızrağı, olta

kancası, ağ, balık tutmaya yarayan sepet, ok ve yay, çengelli balık zıpkını, balta, biz de denilen kunduracı veya saraç aleti, sivri uçlu çelik kalem, deri bıçağı, kazıma bıçağı, tahtayı, taşı, demiri vb. oymaya yarayan çelik kalem, çakmaktaşıdan ucu olan uzun ve kısa mızrak, mızrak savurmaya yarar alet, dikiş iğnesi, iğne kutusu, basit burgu, çok sert taşlardan yapılmış havan veya kılıf, hayvan yağıyla yanan çıra, basit ve küçük bot ve bot kürekleri gibi.

Avustralya'daki yerlilerin kullandıkları alet olarak tanıdığımız 'Bumerang' sadece Avustralya'da değil, aynı zamanda Asya'da ve Avrupa'da da bulunmaktaydı: Cermen mitolojisinde Thor'un 'mölner' diye betimlenen çekici, savrulduktan sonra savuranın eline geri dönüyordu. Buna benzer silahlardan, Vergil'in meşhur *Aenis*'inde de söz edilmektedir. Sezar, savurma aracını 'Galyalılar' veya 'Toytonlular' silahı olarak adlandırmıştı. Aynı silahı İskoçlar ve eski Doğu Frikyalılar da biliyorlardı.

İnsanlar büyük kaya parçalarını ince kuvars kumu ile parçalamayı, onları cilalamayı, çarklamayı ve delmeyi öğrenmişlerdi. Derin taş ocaklarından büyük ölçüde çakmaktaşı çıkarmışlardı. Polonya'da bine yakın darboğazlı yeraltı kuyuları bulundu. İngiltere'de bazı yeraltı kuyularında, geyik boynuzundan yapılmış kürek, kazma ve yağ çırası bulundu.

İnsanlar önceleri mağaralarda yaşıyorlardı ve evrimsel sürecin ortalarında kendilerine kulübeler, daha sonraları da evler yapmaya başlamışlardı. Herhangi bir yere uzun bir süre için yerleşmek, sadece onların aletlerini geliştirmiş olmalarına bağlı değil, aynı zamanda bu yerleşimlerin başka yararları olduğu içindir de. Böylelikle kadınlar, çocuklarını sürekli oraya buraya taşımaktan; erkekler, ormanlık bölgelerde veya çalı ve diken yığınları içinde hep yeni yollar aramaktan kurtulmuş oluyorlardı.

Sabit bir yere yerleşmekle, besin maddelerinin uzun bir süre için depolanması da artık mümkün oluyordu.

İnsanlar göç ettikleri anlarda, o zamana kadar deneyemedikleri şeyleri denemek ve öğrenemedikleri şeyleri öğrenmek zorunda kalıyorlar ve gittikçe daha fazla deneyim sahibi oluyorlardı. Balçık toprağın niteliğindeki gizemi çözüyorlardı. Eğer bulunan herhangi bir besin maddesinin anında yenilip bitirilmesi mümkün değilse, bazı sorunlar başlar: Bu maddeler nasıl uzun bir süre depolanabilir ve bunlar nasıl başka bir yere taşınabilirdi? İnsanlar sıvı besin maddelerini istedikleri zaman ısıtmak için topraktan yapılmış kaplar bulmuşlardı: ısıtma işlemi sırasında ateşte yanabilecek su ısıtma kaplarının dışına çamur sıvamaya başlamışlardı.

İnsanların yerleştikleri bir yerde kalmalarının üzerinden gittikçe daha fazla zaman geçiyordu. Öyle ki, onlar, artık yere düşen bir tohumun tekrar yeşerdiğini ve belli bir süre sonra yine ürün verdiğini kavramaya başlamışlardı.

İşte böylelikle de iş veriminin birden patlaması için gerekli şartlar yerine gelmiş oluyordu. Biz buna "İlk Tarım Devrimi" diyoruz. Bugün tesbit ettiğimiz kadarıyla bazı bitkiler, bundan 10 bin yıl önce sistemli bir şekilde toprağa ekilmeye başlamıştı. Bu devrim, önce Mezopotamya'da, Anadolu'da, Filistin'de ve Mısır'da yaşayan halklar tarafından gerçekleştirildi. Daha sonraları aynı tarım devrimi, günümüzden 6 bin yıl önce Hindistan'da 5 bin yıl önce Çin'de, 4500 yıl önce Avrupa'da 3 bin yıl önce Tropik Afrika'da ve nihayet 2500 yıl önce de Amerika'da tekrar edildi.

Tohumu toprağa ekmek ve ektiği bitkileri zamanı geldiğinde ürün olarak topraktan kaldırmak, artık insanı toplayıcılığın ve avcılığın güçlüklerinden kurtarmış ve besin maddelerinin bulunmasında onu, bir parça da olsa, bağımsızlığa kavuşturmuş oluyordu.

Bundan itibaren, insanlar, kendi yaşamları için gerekli yiyecekleri, doğanın tesadüfen verdiği yerde aramak yerine, istedikleri yerde kendileri yetiştirmeye başlıyorlardı.

Önceleri, tohumların veya filizlerin toprağa gömülmesinde gerekli olan delikleri açmak için, ucu sivri bir tür değnek kul-

lanılıyordu. Daha sonraları tarımcılar, filiz dikmek için özel olarak geliştirdikleri değneği (bu yine sivri uçlu odundan veya sivri boynuzdan yapılmış bir aletti), basit bir sabana dönüştürdüler. Derken bunu, alt tarafı daha genişçe olan köşeli bir küreğe, kürek veya bel diyebileceğimiz bu aleti ise, biraz daha geliştirilmiş kollu bir tür sakız beline, bu sakız belini ise karasabana dönüştürdüler.

Bu gelişmeler dizisinin sonunda, günümüzde traktörlerin ardına takılan pulluk bulunmaktadır.

Geliştirilen alet ne kadar iyi olursa, bu aletle herk edilebilecek ve işlenebilecek toprak alanı da o kadar büyüyebilir. İlk yerleşen kabileler, sınırları daha belli olmayan elverişli herhangi bir yeri –örneğin bir orman boşluğunu– tarla olarak seçiyorlardı. Ancak sabanın bulunmasından sonra, günümüzden tahminen 5 bin yıl önce, esas tarımcılık başlamış olur. Filiz değneğinden karasabana varıncaya kadar aradan nerdeyse 3 bin yıllık bir zaman geçmiştir. Hatta ilkel taş balta ile geliştirilmiş taş balta arasındaki zaman süreci neredeyse 100 bin yıldır. Yani bu, oldukça küçük bir gelişme olmasına rağmen, yukarıda bahsedilen karasabanın geliştirilmesinden 33 kat daha uzun bir zaman almıştır.

Eskilen veya kullanılan toprak alanının, daha doğrusu tarlanın büyümesiyle, bir yerde yerleşen ve orada yaşayan ve beslenebilen insanların sayısı da çoğalmaya başlar. İnsanlar topluluğu artık büyümektedir. Yavaş yavaş köy birliklerine benzer kümeler oluşmaya başlamıştır. Bu, tam anlamıyla bir yeniliktir: daha önceleri büyük topluluklar, sadece kabileler veya en fazla birkaç kabilenin birleşmesiyle oluşuyordu ve böylesi topluluklar beslenebilecekleri maddeler ve alanlar azaldıkça bölünmek, yani küçülme zorunda kalıyorlardı. Bir kabile, gereğinden fazla büyüdüğünde, bölünmek zorundaydı.

Tarımcılık, daha büyük sosyal birliklerin oluşmasında ilk temel olmuştur. Tarımcılığın sonuçlarından biri de, insanların yiyecek maddelerini planlamayı öğrenmiş olmalarıdır. İnsanlar artık stok yapıyorlar, yiyecekleri maddelerin korun-

ması için dikkatli davranıyorlar ve bu alanda üretim ve tüketim yöntemlerini sürekli olarak geliştiriyorlardı. Yaptıkları stoklar kıtlık anlarında insanları açlıktan kurtarıyordu. Plan yapmakla, insan kendine, yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli hüneri geliştirmesi bakımından, daha geniş bir meydan açmış oluyordu.

İlkel insanlar toplumunun büyük buluşlarından biri de hayvancılıktır. İnsanlar, bundan tahminen 6 bin yıl önce vahşi hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardı. Bundaki ana hedef bu hayvanların sütünden yararlanmaktı. Hayvanlar aynı zamanda canlı besin stokuydular da. Yapılan bazı avlar sonunda ve tuzaklarla yakalanan hayvanlar bazen öyle fazla oluyordu ki, insanlar gerektiğinden daha fazla et elde edebiliyorlardı. Hayvanlar artık düşürüldükleri tuzak yerlerinde canlı olarak tutuluyordu; insanlar, bazı hayvanların, düşürüldükleri tuzak yerinde bile çoğaldıklarını fark etmişlerdi.

Hayvancılık, insanlar için büyük ölçüde yeni bir besin kaynağı oluşturdu. Hayvanlar kendilerini doğada besleyebiliyorlar ve çoğalabiliyorlardı. Göçmenlikten yerleşikliğe geçmeye karar veren insanlar, tarımcılıkla hayvancılığı birleştirmekle, geleceklerini daha sağlam temellere oturtmuş oluyorlardı ve daha fazla zenginleşiyorlar ve tesadüflerden daha bağımsız duruma gelmiş oluyorlardı.

İnsanlar, yedikleri şeyi artık sadece açlıklarını gidermek için yemiyorlardı. Domuz, sığır, koyun ve keçi beslemekle ve onları çoğaltmakla, bu hayvanlardan bazılarının sütünü içmekle, onların sütünden peynir yapmakla, insanın sofrası daha zengin olmaya başlamıştı. Değişik etleri kızartmak, pişirmek, çorbasını yapmak ve bu yemeklere tuz, baharat ve bitkiler koymakla; şarap, bira ve baharatlı bal rakısı ve benzeri içkiler yapmakla da insanlar, mutfaklarındaki seçeneklerini geliştirmiş ve çoğaltmış oluyorlardı.

Bir üretim gücü olan hayvan, artık bir kabile veya bir aile içindeki erkekleri belli bir yere bağlıyor ve bir günün sonunda

onların kendi gruplarına geri dönmelerini zorunlu hale getiriyordu. Erkekler daha az ava çıkıyorlar ve artık zamanlarını hayvanların bakımına ve hayvanlarla birlikte çalışmaya, hayvanların sırtına yük bindirmeye ve onları sabana koşmaya ayırıyorlardı.

Dünyanın çeşitli kıtalarında ve çeşitli bölgelerinde, ilkçağ insanının üretim biçimini andıran tarım ve hayvancılık, neredeyse aynı yöntemlerle ve aynı aletlerle devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

I.

İlk Büyük Toplumsal İşbölümü

Süreç içerisinde hayvan sürülerinden ve tarlalardan elde edilen ürünler, ortaya yeni bir üretim durumunu çıkarmıştır: insan artık tüketebileceğinden daha fazla besin maddesi üretebilmektedir.

Ama insanlar buna rağmen üretim güçlerini daha da geliştirmekten vazgeçmediler.

Üretim araçlarını reforme etmek, sadece verimi artırmak değil, aynı zamanda yapılacak işi biraz daha kolaylaştırmak demektir.

İş kolaylaştırmak için yuvarlağın (tekerleğin) bulunması bunun en güzel örneklerinden biridir. Tekerlek, en ağır yükü bile taşınabilir hale getirmekte ve ağır bir yükün hareket ettirilmesi için harcanacak gücü azaltmakta, yani taşıma işlemini kolaylaştırmaktadır. Tekerleğin yerle olan bağlantısı, ağır bir yükün yerle olan bağlantısını oldukça küçük bir yüzeye indirmiştir. Tekerlek, sürtünme direncini azaltmaktadır.

Günümüzde tekerlekler yoluyla yapılan hız, artık havayla sürtünme direnci sorununu yaratmaktadır.

Dünyanın en eski tekerlek resminin tarihçesi – Sümerliler'in Ur şehrindeki bir taşta kazılmış olarak– 5 bin yıldan daha fazla değildir. Gelişmiş kültürlerinin ünüyle bilinen Güney Amerika'nın yerlileri İnkalalar, daha yuvarlağı bilmiyorlardı. Onlar, üzerinde yürümek için binlerce kilometrelik yollar yapmışlardı.

İnsanlar, ihtiyaçlarından daha fazla besin maddesi üretimini öğrendikten sonra, iş verimini daha da artırdılar.

Artık her grup veya her kabile, belli bir işin uzmanı olmaya yöneliyordu. Mesela hayvancılığı daha da geliştirmeye yönelik kabileler, obanlıa önem vermeye başlamışlardı. Böylece, yaptıkları iş de artık tek yönlü olmaya başlıyordu.

Uzmanlaşmaya yönelmek, aynı zamana değiş-tokuş gereğini ortaya çıkarır. obanlıa yönelik kabileler, çoğalttıkları hayvanların fazla olanlarını, tarımcılıa yönelmiş olan kabilelerin fazla üretimleri ile değiş-tokuş ediyorlardı. Değiş-tokuş artık bir kurum olmaya başlamıştı. Gittikçe de bu basit değiş-tokuş işlemi ticarete dönüşmeye başlamıştı. Ticaret, bir dalda ustalaşmış olanların, kendilerini her üretim alanında geliştirmeye mecbur olmadan yaşamlarını devam ettirebilmeleri için zorunlu bir araç olmuştu. Yani değiş-tokuş, her kabilenin ihtiyacı olan her türlü eşyayı, veya besin maddelerini, mutlaka kendilerinin yapmaları gereğini ortadan kaldırmıştı.

Tarımla uğraşanlarla hayvancılığa yöneliklerin arasındaki işbölümünü 'İlk Büyük Toplumsal İşbölümü' olarak adlandırıyoruz. Bu işbölümü, o andaki toplumun hepsini kapsamaktadır.

Belli bir işin uzmanı haline gelmiş olanlar, gittikçe yeni iş deneyimleri kazanıyorlardı. Yeni deneyimler, onları yeni buluşlara ve çalışma araçlarını daha da geliştirmeye zorluyordu.

II.

"Kullanım Değeri", "Takas Değeri", "Meta" ve "Para"

Değiş-tokuş, insanların ürettikleri ürünle olan ilişkileri değiştirir, daha doğrusu bu ilişkileri alt üst eder.

Önceleri tarımcılıkla uğraşan bir kimse, eğer tarladaki ekini iyi bir görünümde ise, elde edebileceği ekmeğin faz-

lalığına seviniyordu. Tarladaki ekinin o kimse için bir "kullanım değeri", yani belli sayıda bir ekmek değeri vardı. Değiş-tokuş ve ticaretin bir kurum olmaya başlamasından sonra, aynı kimse, tarladaki aynı ekine, başka gözle bakmaya başlamıştı. O, artık elde edeceği ekmeğe veya ekmek değerine sevinmiyor, bunun tam tersine, değiş-tokuş yoluyla vereceği buğday karşılığında alacağı koyun veya keçiye, veya başka üretim araçlarına seviniyordu. Tarladaki ekinin değeri onun için artık bir "takas değeri"ydi.

İnsanların ürettikleri her şeyin mutlaka bir 'kullanım değeri' olmalıdır. Eğer üretilen herhangi bir şey, hiç kimsenin işine yaramıyorsa, böylesi bir şeyi üretmenin hiçbir anlamı kalmaz. Ama sadece takas edilmek için üretilmiş bir malın bir 'takas değeri' vardır. Sadece takas amacıyla üretilen her şeyi biz "meta" olarak adlandırıyoruz.

Takas için meta üreten bir kimse, ürettiği metaya ihtiyacı olan başka birini, yani herhangi bir alıcı bulmak zorundadır. Ama, onun verdiği metaya ihtiyacı olan başka birinin, karşılığında ona kendi ihtiyacı olan başka bir metayı vermesi mümkün değilse, yani buğdayını verdiği kimse, ona karşılığında kendisine lazım olan koyun veya keçiye veremiyorsa, o zaman işler karışmaya başlar. Hele birçok alıcı ile birçok satıcı değişik zamanlarda ve değişik yerlerde değişik metalar üretiyorlar ve bu metalarını takas etmek için pazara çıkıyorlarsa, o zaman işler daha da karışmaya başlar.

Rosa Lüksemburg, Afrika gezisine çıkan ve izlenimlerini *Nil Kaynaklarına Seyahat* adlı yapıtında toplayan Samuel Baker'in yapıtından şu parçayı aktarıyor: "Gün geçtikçe besin maddesi bulmamız zorlaşıyor. Burada yaşayan yerliler ellerindeki buğday ununu sadece et karşılığında satıyorlar. Bu yüzden biz ihtiyacımızı şu şekilde temin ediyoruz: elbise ve ayakkabı karşılığında, Türk tacirlerinden demirden yapılmış çekiç alıyoruz. (Burada 'çekiç' denilen şey, kürek şeklinde bir bahçıvan aletidir.) Aldığımız bu çekiçleri öküzle değiş-tokuş ediyoruz; öküzler sakın bir köye götürülüyor, orada kesiliyor

ve etleri yüz parçaya ayrılıyor. Benim emrim altındakiler bu etlerle ve üç büyük sepetle yere oturuyorlar, sonra buradaki yerliler gelerek aldıkları her parça et karşılığında, ellerindeki küçük sepetlerle getirdikleri buğday ununu büyük sepetlere boşaltıyorlar. İşte bu, Afrika'da zorluklarla dolu olan un ticaretinin bir örneğidir."

Takas işleminin yavaşlamasını, hatta durmasını önlemek için öyle bir araç bulunmalıdır ki, o araç her meta için geçerli olsun. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda, örneğin Almanya'da, sigara karşılığında her türlü metayı satın almak mümkündü. Karşılığında akla gelebilecek her türlü metayı satın alabilen tek meta "PARA"dır. Paranın kendisi de bir metadır ve metaların en geneli ve en geçerli olanıdır.

Eski Roma lisanından kaynaklanan "pecunia" (para) kelimesi "pecus"tan (sığır) gelir.

Hayvancılığın gelişmesiyle, sığır, ticarete genel bir meta olmuştur ve genel bir değer ölçü birimidir. Büyük tarihçilerden Homer, kahraman Glaukus'un zırhının 100 sığır, Diomedis'inin ise 9 sığır değerinde olduğunu anlatır.

Aletlerin ve silahların süreç içinde madene dönüşmesinden sonra, artık metal, madeni para rolünü üstlenmiştir. Ancak daha sonraları, gümüş ve altın, para olarak kullanılmıştır. Altın veya gümüş, başlangıçta zikke olarak değil, ağırlıklarına göre para birimi oluşturluyorlardı. "Altın ve gümüş, paranın kalıbına sokulup, zikke şeklinde basılmaya başlandıktan sonra, binlerce yıllık değiş-tokuş işlemi en son ve en gelişmiş şeklini almıştır" (Rosa Lüksemburg).

Nihayet altın ve gümüş madeninin doğada yeterince bulunmamasından dolayı, bir kâğıt parçası, onu elinde bulunduran sahibine belli ölçüde altın ve gümüş alma hakkını belgelemeye başlayacaktı.

III.

El Zanaatlarının Gelişmesi

Bir grubun veya kabilenin, tüketiminden daha fazla besin maddesi üretmesi veya sağlaması önşartıyla, aynı gruptan olan ve mesela pulluk üretmekte veya tamir etmekte uzmanlaşmış bir erkeğin, toprak tencere veya testi yapmakta uzmanlaşmış bir kadının, kendilerini özellikle ve ağırlıkla bu işlere yönlendirmeleri, yani öncelikle pulluk veya toprak tencere yapmaları, içinde yaşadıkları gruba veya kabileye daha yararlı olmaya başlamıştır.

O zaman, o grup veya kabile, bu üyelerini besin maddesi aramak zorunluluğundan çıkarırlar. Böylelikle, bazı üyelerine, ürettikleri eşyaya daha verimli bir şekilde uğraş verme olanağını tanımış olurlar. Besin maddesi sağlanmasından vazgeçerek, bazı üyeleri belli bir dalda uzmanlaşmaya (ihtisasa) yönlendirmek, o grup için oldukça iyi ve akıllı bir yatırımdır.

Giderek, el zanaatları oluşmaya başlar. Herhangi bir dalda yoğunlaşmaya yönelmek, gerekenden daha fazla üretilen besin maddesi stokunun çok doğal bir neticesidir.

Bununla birlikte, yeni bir toplumsal işbölümü ortaya çıkmaktadır: Çobanların ve tarımcıların yanlarına üçüncü bir uzman, yani el zanaatkârı katılmıştır. Besin maddesinde ulaşılan fazla üretim, beraberinde yeni bir fazla üretimi getirmiştir: hayvancılar ve tarımcılar, el zanaatkârını yaratmışlardır.

IV.

İlk Sömürünün Başlaması

İlk çağlarda, bir av alanında iki karşıt insan grubu birbirine rastladığında, bir grubun diğer grubu yenmesine kadar süren savaşlar oluyordu. Yenik düşen gruptakiler —eğer kaçıp kur-

tulmayı başaramamışlarsa- onlara üstün gelen gruptakiler tarafından en son insana varıncaya kadar öldürölüyorlardı. Savaşın galipleri, öldürdükleri yenik gruptakilerin etini yiyordu.

Besin maddesinin sağlanmasıda fazla üretim söz konusu olmadığı müddetçe, karşıt grupta olanların diğer gruba getirdiği tek yarar buydu. Onları yakalayıp çalıştırmak, yakalayan gruba herhangi bir yarar getirmiyordu, çünkü, yakalanan biri en fazla kendi midesini dolduracak kadar besin maddesi toplayabiliyordu.

"Alt basamaktaki barbarlar için esir değersizdi. O yüzden Amerikalı yerliler yendikleri düşmanlarına, bir üst basamakta olduğundan daha başka davranıyorlardı. Yenilen grubun erkekleri ya öldürölüyorlar, ya da onları yenilgiye uğratan kabileye kardeş olarak katılıyorlardı; kadınlar ise evlendiriliyorlar, veya diğer hayatta kalan çocuklarıyla birlikte yenen gruptakilerin kendi ailelerine katılıyorlardı. Bu basamakta insanın emek gücü geçim giderleri üzerinde daha dikkate değer bir artırım sağlamıyordu" (Friedrich Engels).

Ancak bu durum, insanlar fazla üretim yaratmaya başladıktan sonra değişti. Eğer iş aletleri ve iş deneyimleri, grup içindeki bazı üyeleri besin maddesi sağlanmasından serbest tutacak kadar gelişmişse, yani beş insanın yaptığı işin verimi, altı insanı besleyebilecek duruma getirilmişse, işte ancak o zaman bir esiri yakalamak ve çalıştırmak bir yarar sağlayacaktır. Çalıştırılan esirlerin ürettikleri eşyaların bir kısmı, onları aç bırakmamak kaydıyla, ellerinden alınır.

İşte böylelikle de, yani verdiğinden daha fazla almak yoluyla, insanın insan tarafından sömürölmesi de başlamış olur.

Fazla üretimin yağma edilmesiyle birlikte insanlar iki sınıfa ayrılmış olurlar. İlk ezilen sınıf, yapılan savaşlarda tutsak alınan insanlardan oluşmaktadır.

Savaşlar, giderek başka bir anlam kazanmaya başlarlar. İlk çağlarda, insanlar arasındaki savaşlar, iki insan grubunun dar bir alanda yeteri kadar besin maddesi bulamamalarından

kaynaklanıyordu. Bu sebeple yapılan savaşlar, çoğunlukla, eğer iki grubun herhangi bir av alanında karşılaşması kaçınılmazsa oluyordu. Ama kabileler artık tutsak elde etmek ve hayvan kapmak için savaş yapıyorlardı. Savaş artık yarar getiren bir mesele olmaya başladığından, insanların savaştan kaçınmaları şöyle dursun, onlar artık savaşı aramaya başlamışlardı. Savunmaya yönelik savaşlar artık saldırıya yönelik olmaya başlamıştı. Çünkü savaş, eğer saldırı başarıyla sonuçlanıyorsa, böylesi bir savaşta üstün gelenlere, bütün yükü tutsakların sırtına vurulan zengin bir hayat sağlıyordu.

Tutsaklara yüklenilen iş ile geçimini sağlayan bir kabilenin bütün yaşamı artık savaşlarla belirleniyordu. Savaş bir meslek oldu. Ve savaş yeni uzmanlar yarattı: savaşçılar.

V.

İlkel Üretim ve Mülkiyet İlişkileri, Sınıfların Doğuşu

Yapılan işin verimi belli bir ölçüyü geçiyorsa, o zaman sadece bir kabilenin diğer bir kabileyle olan ilişkisi değil, aynı zamanda aynı neslin insanları arasındaki ilişkiler de –bilhassa onların ekonomik ilişkileri de– değişmek zorundadır.

Bütün metallerin ve diğer maddi ve tinsel (manevi) varlıkların üretiminden, onların değiş-tokuş edilmesinden ve dağıtımından doğan ilişkilere biz "üretim ilişkileri" diyoruz. Üretim sırasında insanlar sadece doğa ile alış-verişte bulunmazlar, onlar aynı zamanda kendi aralarında da ilişkiye geçmek zorundadırlar. İnsanlar zaten "yalnızca belli bir şekilde ortaklık kurarak, yapmış oldukları edimler sonunda elde ettikleri şeyleri değiş-tokuş ederek üretiyorlar" (F. Engels). Üretim ilişkilerinin varlığı, üretim araçlarına sahip olanlar tarafından belirlenir. Bir toplumdaki mülkiyet ilişkileri, o toplumun bütün diğer ilişkilerinde belirleyici olan tek etkidir.

İlk çağlarda üretim araçları –pulluk, bel ve kürek, hayvan sürüleri, toprak vb.– toplumun tamamına aitti. Bunun yanı sıra, özel şahıslara ait mülkiyet de vardı; insanların üstlerinde taşıdıkları giyit, kullandıkları özel takılar gibi. Üretim araçları özel şahısların mülkiyetinde değildi henüz. Ancak bu, savaşlar yoluyla başka toplumlara ait olan maddesel varlıkların yağma edilmesi ve dolayısıyla savaş yoluyla servet sahibi olmak söz konusu olduktan sonra değişti.

Bir kabilenin başka bir kabileye saldırmada ve yenik düşen kabilenin mallarının yağma edilmesinde, hayvan veya tutsak kapmakta başarı gösteren bir kimseye, birkaç hayvan ödöl veriliyordu. Daha önceki çağlarda da ödöl verme alışkanlığı vardı: Örneğin, av sırasında bir hayvanı ağır yaralayan veya öldüren bir kabile üyesine, öldürdüğü hayvanın kalbi veya ciğeri ödöl olarak veriliyordu. Ödöl verme geleneği çok eskiye dayanmaktaydı, ama verilen hediyelerin şekil değıştirmesi, beraberinde yeni sonuçlar getirecekti.

Bir hayvanın sadece eti yenilmez, o aynı zamanda besin maddesi üretiminde de yararlıdır; o kendi kendini çoğaltır ve yük taşır. Yani hayvan bir üretim aracıdır. Kabile üyelerinden birine birkaç hayvan verilmişse ve belki de küçük bir toprak parçası ve bir de tutsağı varsa, o zaman, o toplum kökünden değışmeye başlamıştır: Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet, insanları birbirlerinden ayırmaya başlamıştır.

İşte böylesi bir gelişim süreci yüzyıllarca sürdü. Mülkiyetin ilk oluşum şekli, belli bir temele oturmamıştı daha. Oluşan mülkiyet, miras olarak bırakılamıyordu. Mülkiyetin sahibi öldükten sonra, ona ait olan her şey, yine toplumdakilerin hepsine kalıyordu.

Süreç içinde bu durum da değışti. Toprak, hayvan sürüsü veya diğer üretim araçları artık bir aileye veriliyordu ve bu aileden birinin ölümünden sonra, onun bıraktığı her şeyi ailenin diğer üyeleri kendi aralarında pay ediyorlardı.

İlkçağ toplumunun yıkılmasında, savaşçı olmayanların, yani savaş kendilerine meslek edinmiş olmayanların da payı

vardı: onların da iş verimi artmıştı. Tarımcılıkta maden, özellikle demir kullanılmaya başlandıktan sonra, geliştirilen aletler o kadar iyileştirilmişti ki, artık tarımcılıkla uğraşan bir kimsenin toplumdaki diğer insanlara daha az işi düşüyordu.

Demirden yapılmış pulluk toprağa daha derin geçiyor ve tarladan elde edilen ürün artıyordu. İş veriminin artmış olması, artık ilkçağ toplumunun yaşam biçimine uymuyordu. Toprak kendine ait olmadığı için, toprağı daha iyi işlemek isteyen her insana, ilkçağ toplumu köstek olmaya başlamıştı. Böylelikle toplum, zengin ve fakir olmak üzere, iki sınıfa ayrılmaya başlamıştır. İlkçağ toplumu parçalanmıştır. Artık aynı kabileden olan ve başka bir kabileye saldırı düzenleyen ve düşmandan elde ettikleri malları aralarında pay eden ve tutsakları sömüren bir kabile yoktur; buna benzer sömürü, artık aynı kabilenin içinde de oluşmaktadır.

Süreç içerisinde, aynı kabilenin üyeleri arasında da yağmacılık, çapulculuk, sömürücülük durdurulamaz hale gelmiştir. Aynı soydan olmayı ön planda tutan toplum düzeni, artık yerini herhangi bir mala sahip olma düzenine bırakmıştır. Özel mülkiyetin başladığı yerde, toplumsal mülkiyet ortadan kalkmak zorundadır.

Üretim araçları eğer özelleşmiş ise, her üretim aracı sahibi, değiş-tokuş (takas) yoluyla kendisine en fazla çıkar sağlayacak olan metayı üretir. Ticaret dengesizliğe, büyük ve küçük hayvancılık yapanın, büyük ve küçük tarımcının, büyük ve küçük toprak sahibinin oluşmasına yol açar.

Üretim araçları eğer özelleşmiş ise, o zaman bu araçların kendileri de değiş-tokuş, edilebilirler. Yani bir tarla, herhangi bir kimsenin özel mülkiyetinde olduğu için, bir 'tarla sahibi'ne ait olduğu için, sahibi tarafından kaybedilebilir. Toplumun tamamına ait olan bir toprak parçasının kaybedilmesi söz konusu olamaz.

"İnsanlar değiş-tokuşa başlar başlamaz, artık kendileri de değiş-tokuş edilebilecek metalar olmuşlardır" (F. Engels).

Küçük tarımcı, kendinden bir büyük olana karşı borçlanmaya başlar. Nihayet küçük tarımcı, daha önce kendi yetiştirdiği bir şeyi büyük tarımcıdan satın almaya zorlanabilir (örneğin tohum gibi).

"Temel mülkiyet meydana çıkar çıkmaz, artık ipotek de icat olmuştur. Nasıl ki fahişelik tek evliliğin topuğuna yapışmışsa, ipotek de bundan sonra sınıfsız temel mülkiyetin topuğuna yapışmıştır (...) Attika'nın çevresindeki alanların hepsinin üzerinde, üzerlerinde 'şu veya bu kimseye, şu veya bu kadar paraya rehin verilmiş alandır' yazılı haciz direkleri dikiliydi" (F. Engels).

Uzbilimin gelişmesiyle, ticaretin genişletilmesiyle, paranın doğmasıyla, tefeciliğin gündeme girmesiyle ve toprak, hayvan sürüsü gibi üretim araçları üzerine özel mülkiyetin konulmasıyla, bir toplumda yaşayan insanların çoğunluğunun yarattığı her şey, küçük bir azınlık oluşturan bir sınıfın elinde toplanmaya başlamıştır.

Böylelikle de insanlık tarihinin aynen Siyam ikizlerine benzeyen yeni bir görünümü ortaya çıkmaktadır: fakirlik ve zenginlik. Bunlardan biri, asla diğeri olmadan olamıyordu. Daha önceleri bir gruba veya bir nesli toplayan aile bağı kopmuş ve devamını yitirmişti. İnsanlar artık birbirlerini tanıyamıyorlardı, çünkü onların akrabalık dereceleri oldukça dallanmış, budaklanmıştı. Onlar küçük yerleşim birimlerini terk ederek, büyük yerleşim merkezlerinde toplanıyorlardı. Toplum sınıflara ayrılmıştı ve sınıf düzeni yerleşmeye başlamıştı. Bu durumun ortaya çıktığı zaman dilimi, günümüzden bin ile 3 bin yıl öncesidir. Yani bu dönem, insanların nasıl yaşadıklarını tam olarak kanıtlayan bilimsel belgelerin elde olduğu zaman diliminden biraz daha öncedir.

Dünyanın en eski, önce Mısır'da ve daha sonra Yunanistan'da bulunan belgelerinde, o zamanki toplumda sınıfların tam olarak ayrılmış ve belirlenmiş olduğu anlatılır.

Bu zamandan kalan ve en eski olmamasına rağmen en ünlü olan edebiyat belgeleri –İncil'in bazı kısımları hariç–

Homer'in İ.Ö. 8. ile 9. yüzyıllar arasında yazdığı *İlyada* ve *Odyseia* destanlarıdır.

Bu destanlarda, Homer, krallardan ve yüksek soylulardan "normal" vatandaşlardan ve zamanın soyluları ve diğer şehir halkına mensup insanlar tarafından hayvan niyetine çalıştırılan kölelerden söz eder.

Bu eserlerdeki anlatım tarzı, günümüzdeki anlamıyla bilimsel değildir. İçinde yaşadıkları yaşam şartlarını bilimsel olarak değerlendirmek, o çağın yazarları için henüz mümkün değildi: hastaların çoğu, hastalıklarını, kendilerini tedavi eden hekime bilimsel olarak açıklayamazlar; onlar ancak hekimin hastalığa bilimsel olarak yaklaşabilmesine olanak sağlayan arazlarını bildirirler. Her yazar, kendi içinde yaşadığı toplumun dilini yansıtmak zorundadır, yoksa konuşamaz.

Homer, kullandığı kelimelerle, içinde yaşadığı çağı anlatır. Bundan birkaç yıl önce Filipin'in bakir ormanlarında bulunan ve daha taş devrinde yaşayan Tasaday kabilesinin konuştuğu dilde, 'savaş' veya 'düşman' kelimesi yoktur.

Savaş, toplumun temel uğraşı haline gelmişse, o zaman savaşı idaresinde bulunduran liderlerin kullandıkları sözler, toplumda kullanılan sözler olmaya başlar.

Önceki çağlardaki toplumlar, liderlerini belli bir sebep varsa seçiyorlardı. Seçilenler, gittikçe, görevlerini daha uzun bir süre için devam ettirmeye başladılar. Bir grup ne kadar sık savaş yapıyorsa, bir kimsenin savaş anında liderliği üstlenmesi de o kadar onun ana mesleği olur.

Şurası kesindir ki, en ufak bir deneyim fazlalığı bile yetki yaratır. Bir insan bazı belli pratikleri diğerlerinden daha sık yaptığı zaman, bir işin ustası olur. Başkalarına akıl danışmakla da bir işin ustası olunabilir. Başkalarının deneyimlerini kendi yararına kullanmak akıllıca bir iştir, çünkü ekonomiktir. Ama aradaki pratik deneyim farkı, akıl almak isteyenlerin eylemsizlikleri ile ve onların edilgen (pasif) kalmaları ile daha da büyür. Ve eylemsizler, üstlerindeki edilgenlik

yüzünden, aradaki deneyim farkının gittikçe büyüdüğünü bile fark edemezler.

Aklı eren kişilere danışmaktan başlayıp, Tanrı'nın on emrine kadar giden yolun arası pek uzun değildir. Abs³, Sabancı, veya Koç⁴ ile Agamemnon'un⁵ sırları aynı derecede küçüktür. Ama onların küçük sırlarını yarattığı güç ve kudret ise aynı derecede büyüktür.

Böylesi bir toplumun içinde birkaç zengin aile ve birçok savaşı bulunuyorsa, birlikte hareket etmenin sağlanması nerede gerekiyorsa, işte orada toplumun içinden birinin başbuğ seçilmesi gerekli olur. İşte –özellikle Batılı ülkelerde– bu şekilde, başlangıçta kısa bir süre için, daha sonraları daha uzun süreler için, "prensler" seçiliyordu. Belli bir süre geçtikten sonra bu prenslerin makamı öyle bir nüfuz kazanmıştı ki, bu makama seçilenler ünvanlarını korumaya ve makamlarını miras olarak bırakmaya başlamışlardı. Bunlar genellikle varlıklı kimseler topluluğuna veya savaşta gösterdikleri hünerli davranışlarıyla ün kazanmış ailelere mensup kimselerdi.

Belli bir ereğe varmak ve yurt işlerini yürütmek için ele geçirilen politik makamların miras olarak bırakılması sonunda, bir politik yapılanmayı yönetenlerin oturdukları makam, onların boylarını aşacak bir duruma gelebilir ve bu hiçbir zaman ihtimal dışı değildir. Tarihte bunun çok açık örnekleri vardır. Onlar, egemenliklerini sürdürebilmek için, makamda kaldıkları sürenin içinde, belli araçlar oluştururlar. Egemenliklerini ayakta tutabilmek için özel ordular oluşturmanın

3. Batı Almanyalı banker. Almanya'daki en büyük ve en güçlü işletmelerin denetim kurulu üyesidir; özellikle 70'li yılların başlarında Federal Almanya'nın en güçlü adamıydı.

4. Sakıp Sabancı, aslında fakir bir ailenin çocuğudur; ama bu ailenin hangi şartlar altında zenginleştiği, daha önemlisi şu anda Türkiye'nin ekonomisinde bu ailenin kurduğu holdinglerin nasıl çalıştığı ve toplumu nasıl etkilediği tartışmaya değer bir konudur. Aynı şey, elindeki mal varlığı dillere destan olan ve işe çok küçük çapta bakkallık ve 'yumurta satarak' başlayan, Türkiye'nin 'en büyük sanayicisi' Vehbi Koç ve bu sanayicinin kudreti için de geçerlidir.

5. Helen ordularını Truva'ya karşı saldırtan Mikenos kralı.

yanı sıra, ayrıca insanların beyinlerine ve onların emeklerinin ürününe doğrudan el koymaya, veya dolaylı olarak el koymak istemeye kadar gitmişlerdir.

Deneyimde ilerilikten doğan korkutma ve yıldırma gücü, bazı kabile reislerinin, kendilerinde insanüstü bir güç olduğunu göstermeleri için de yararlı olmuştur. Öyle ki, kandırılan insanların, deneyimde ilerilikleri olan bazı kabile reislerine karşı olan saygının, reislerin Tanrı'ya daha yakın olduğunu sanmalarından kaynaklandığı çok olasıdır. İşyerlerinde bazı âmi'lerin, ufacık ilerici bir düşüncenin bile kendi sivri zekâlarının bir neticesi olduğunu sandıklarını kim bilmez ki?

İnsanlar, bilhassa herhangi bir konuda darboğaza girdiklerinde ve korkunun ezikliğini yüreklerinde hissettikleri anlarda, kabile reislerine, onların insanüstü güçleri olduğu rolünü yüklemiş olmalıydılar. Eski Romalı biri, günün birinde, "korku bütün Tanrıları yaratır" diye yazmıştı. Egemenliği eline geçirenlerin karıştırdıkları haltlar, ancak daha taze oldukları müddetçe görülebilirler. Bunlar eskidikçe ve olayların üstünden zaman geçtikçe, onlar artık din merasimlerine ve hatta ibadete ve mutlaka uyulması gereken usul ve kaidelere dönüşmeye başlarlar ve bu usul ve kaidelerden oluşmuş sert bir kabuk bağlarlar. Bir insan, diğer birçok insanın emeğinin ürününü kendi hesabına geçiriyorsa, bunun adı artık atamak, tayin etmek, and içmek, taç giymek olmuştur. Artık onun başına, üzerine kıymetli taşlar oturtulmuş bir taç giydirilmiştir. Bu öyle bir taçtır ki, ona artık ne yağmur ne de güneş değmelidir.

Kutsallık dumanı, altın sırmalı kumaş ve ergamun müziği, kurbanların kendi ürettiklerine el atıldığını, ürettiklerine el atılmış olarak görmelerini engeller. Diğer insanların yarattıklarına, onların emeklerinin ürünlerine el uzatmak için egemenler tarafından yapay olarak yaratılan sahte görkem, egemenliğin temel direklerinden biridir.

Tarla, hayvan sürüleri, silah gibi üretim araçları üzerinde

özel mülkiyet, insan toplumunun düzenini öylesine değiştirmişti ki, çok küçük ama varlıklı veya zengin gruba ait olanlar, oldukça büyük ama varlıksız veya fakir olanları kolayca sömürmeye başlamışlardı. Küçük ama egemen grubun fertleri, daha fazla ve daha iyi çalışmıyorlardı ve hatta çoğunlukla hiç çalışmıyorlardı; onlar sadece ellerindeki araçları ödünç vererek başkalarını çalıştırıyorlar ve çalıştırdıkları insanların emeklerinin ürünlerini ceplerine indiriyorlardı. Savaşta tutsak düşen insanların durumu, sanki onlar bir araçmış gibi özel mülkiyete geçirildikten sonra, çok kötüleşmişti. Savaşta yenenler, tutsak aldıkları insanları öldürebiliyorlar veya onları öldürünceye kadar çalıştırıyorlardı. Onlar artık birer köleydiler ve Yunan filozofu Aristoteles'in deyimiyle birer "konuşan alet" olmuşlardı.

İlyada ve *Odyseia*'daki kahramanlar, Agamemnon, Menelaos, Achilles ve Odysseus, birer insan yiyici, sömürücü ve yağmacıydılar. Homer'in bize aktardıklarından anladığımıza göre, bu kahramanlar, oldukça büyük toprağa sahiptiler ve toprakları üzerinde bir sürü köle çalıştırıyorlardı. Kölelerin içinde yaşadıkları şartların kötü oluşu, aynı zamanda toplumda genel olarak yapılan işe de yansyordu: iş yapmak, daha doğrusu emek vererek çalışmak, sadece kölelere mahsustu; başkalarını kendisi için çalıştırmak ise kibarlık ve asalet sayılıyordu.

Günümüzde bile, ilk çağlarda olduğu gibi yaşayan insan topluluklarının olduğunu biliyoruz. Güney Denizi'nde yaşayan bir kavmin herhangi bir lideri yok ve bu kavmin içinde yaşayanların ellerindeki üretim araçlarını, o kavimde yaşayan herkesin ortaklaşa kullanma hakkı var. Buna benzer topluluklar sadece adacıklarda yaşadıkları için ve bakir ormanların derinliklerinde olduklarından, küçük sayıda olsalar bile, bu zamana kadar gelebilmişlerdir. Buna benzer diğer insan toplulukları, savaşçı ve sınıflı 'medeni' toplumlarla nerede karşılaşmışlarsa, hemen orada nesilleri tükeninceye kadar yok edilmişlerdir.

Sınıflı toplumlar, işlerinin verimi fazla olduğundan, sınıfsız toplumdan daha güçlüydüler. Başka toplumlarla karşılaşan ilkçağ toplumunun insanların nesli, savaşlar olmasa bile tükenmektedir. Bundaki ana neden, sadece insanın evrim içinde gelişmesinin getirdiği doğal bir sonuç değil, onların daha etkili aletleri görmelerinin ve tanımlarının da bir sonucudur.

VI.

İlk Devlet Oluşuyor

Sınıflara ayrılmış toplumlar, örgütlenmeden yaşayamazlar. Sınıflar, büyük sayıda insan kitlesinin bir topluluk içinde birlikte yaşadıkları anda doğdu: binlerce insan, bir kabilenin içindeki birkaç düzine insanla karşı karşıyaydı. Bir prens tarafından verilen yönergeleri veya emirleri olduğu gibi başkalarına iletecek güvenilir insanlara ihtiyaç vardır. Onun emirlerinin yerine getirilmesi için gerekirse zor kullanacak güçlere de ihtiyaç vardır: örneğin polis örgütüne benzer vurucu gruplara. Eğer egemenliği eline geçiren prens, veya başbuğ, halkın kendisini kovması veya alaşağı etmesi riskine girmek istemiyorsa, o zaman halk arasında ne gibi düşüncelerin ve ihtiyaçların olduğunu tesbit ettirmek için belli insanlar görevlendirmek zorunda kalır. Onun bir idare örgütüne, bir yürütme örgütüne ve bir de gizli örgüte ihtiyacı vardır.

İlkçağ toplumu hâkim nedir, tahsildar nedir, polis nedir, devlet sınırları nedir ve vatandaş nedir, hiçbirini bilmiyordu. Toplumda yeni davranış tarzının oluşmasına ve uygulanmasına sadece prensin veya başbuğun ihtiyacı yoktur. İnsanların arasındaki ilişkiler, genelde yeni ilişkiler yoluyla öylesine değişmiştir ki, bu, kendi aralarındaki tutum ve davranış şeklinin de yeni kurallara bağlanmasını zorunlu kılmıştır.

Özel mülkiyet ortaya çıkar çıkmaz, kendini ayakta tutabilmek için, bir yığın çözülmesi veya kurallara bağlanması gereken sorunu da beraberinde getirmiştir: gaspçılık, dolandırıcılık, yağmacılık gibi her türlü mülke tecavüz suçları; boşanmalar, miras davaları, vatandaşlığın belgelenmesi, telif hakları, tazminat davaları gibi...

Üretim ilişkilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan bu yeni örgüt şekline biz "devlet" diyoruz. Devletin gösterdiği etkinliklerin çoğu, özel mülkiyetin garanti altına alınmasıyla ve korunmasıyla ilgilidir. Devletin bu etkinlikleri, mülkiyeti en fazla olanlara yaramaktadır. Özel mülkiyet olmadığı müddetçe devlet de yoktu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I.

Köleci Toplumun Temelleri

Bir başkasını kendisi için çalıştırma gücüne sahip olan herkes, çalıştırdığı kimsenin sırtından en yüksek randımanı çıkarmaya çalışır. Para karşılığında bir insanı satın alan Atinalı şehir halkından biri, satın aldığı insanı sadece ilkbaharda veya sonbaharda işleri çoğalan bir meyva bahçesinde çalıştırmaz. Atinalı, satın aldığı bir köleyi sadece iki sezonluk iş için almış olsa bile, yaz ve kış aylarında karnını doyurmak zorunda kalacaktır.

Köle, bir üretim gücüdür ve o, pahalı bir makina gibi sürekli çalıştırmak için satın alınır: köle, ev işlerinde, maden ocaklarında, gemilerde, tekstil üretilen yerlerde, çömlekçilikte, silah yapımında ve büyük tarım alanlarında, yani sürekli herhangi bir işin olduğu yerlerde çalıştırmak için satın alınır.

Köle, genelde sadece basit işlerde çalıştırılır. Kölenin, bir işin yapımında kaliteye dikkat etmesi gerekmez: onun ürettiği her şey sonunda onun 'efendi'sine ait olur.

Sadece kendi el hünelerini en zor ve en kötü şartlar altında bile kaybetmeyen el zanaatkârları, iş yapımında belli bir ayrıcalık oluştururlar.

Herhangi bir işe ilgi duymak, dayak zoruyla sağlanamaz. Köleler herhangi bir iş dalında önceden eğitilmezler. Kölecilik yapan biri, köleciliğin doğal bir neticesi olarak, kölelere yapılacak olan eğitim yatırımını boşa yapılan bir harcama ola-

rak görür. Yapılacak olan işin teknik seviyesi yükseldikçe, köleler bu işi yapmaya elverişliliklerini kaybederler.

Köleciliğe yönelmiş bir toplumun sınırlarını, kölelerin tinsel (ruhsal) yapısı belirler. Köle ruhu, köleci toplumun bir ürünüdür.

Tarihten elimize geçen belgelerden anlıyoruz ki, köleci toplumun üyelerine, bizim şu andaki bireylere karşı olan tutumumuz tamamen yabancıydı.

İ.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda, Helenler (eski Yunanlar), Frikya'dan, Lidya'dan, Paflagon'dan, Karya'dan ve Trakya'dan, İllirya'dan, İskitler'den, Suriye'den, Kolkıslar'dan, Malta'dan, Ermenistan'dan, Filistin'den, Finike'den, Mısır'dan, Beliyar Adaları'ndan ve İtalya'dan insan avlıyorlardı. Aileler bölünüyor veya toptan satın alınıyordu. Eğer köle alıcısı isterse, evliler karı veya kocalarından, analar çocuklarından koparılıyordu.

Yakın Doğu'da, Kuzey Afrika'da ve Avrupa'da, milyonlarca insan, yabancı ülkelerde çalıştırılıyordu. Roma başkomutanlarından Emilius Paulus, Makedonya savaşını kazandıktan sonra, burada tutsak olarak ele geçirdiği 150 bin insanı köle olarak sattırmıştı.

Köleciliğin başlamasından sonra köleye olan ihtiyaç, ortaya çıkan savaşların en önemli sebeplerinden biriydi.

Tutsaklar, köleci toplumun elinde karakteristik bir ticaret metası oluşturmuyorlardı. Az sayıda köle üretildiği bile oluyordu.

Hiçbir metanın köleler kadar çeşidi yoktu: onların ihtiyarı ve genci, kadını ve erkeği, okuma yazma bilen, bilmeyeni; hamalı, kürekçisi, madencisi ve ev hizmetçisi; sağlam ve sakatı bulunuyordu.

Köle alıcıları, köleleri satın almadan önce, onların fiyatını daha aşağı düşürebilmek için, tüm vücutlarını, kaslarını, dişlerini elleriyle yokluyorlardı.

II.

İlk Manifaktürler

Kölecî toplum daha –eski şark imparatorluklarında– tam olarak gelişmemiş olduğu halde, gene de kölecî toplum ilkçağ toplumuna göre önemli bir ilerleme göstermekteydi: artık büyük sayıda insan yığınının, sanki onlar birer aletmişler gibi en basit işlerde 'kullanmak' mümkün oluyordu. İşte bu da, tarımcılıkta kullanılan bütün alanlarda yetiştirilen faydalı bitkilerin, sulama kanalları yoluyla daha da genişletilmesi ve geliştirilmesi için gerekli önşartların yerine gelmesine olanak tanımaktaydı.

Onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce niteliksiz, deneyimsiz insanın, hep aynı basit işlerde çalışması –örneğin hendek açmak veya toprak taşımak gibi–, ilkçağ toplumunda daha mümkün değildi.

Sulama tekniğinin ilerlemesiyle, tarlalardan alınacak ürün artacaktır ve haliyle de daha fazla insanın karnı doyabilecektir. Tarlalardan daha fazla ürün alınmasıyla da daha fazla insan, besin maddesi aramaktan serbest tutulabilir. Bu insanlar mesela el zanaatlarına yönelebirlirler.

Eğer araba yapmakta hüner kazanmış bir el zanaatkârının yerine, her biri arabanın bir tek parçasını yapan on tane köle konulursa –ki bu daha kolaydır– o zaman bu, üretimde olan bir ilerlemedir. Köle, basit bir ürünün yapımı için uğraş vermektedir: bu ise yapımı hızlandırır. Bir el zanaatkârının atölyesi on, yirmi veya yüz tane kölenin çalıştırılabileceği daha büyük bir işyeri haline getirilebilir. Daha önceleri el zanaatkârları tarafından yapılan işin, artık her kölenin sadece küçük bir bölümünü yaptığı işyerlerine biz "manifaktür" diyoruz. Böylesi manifaktürler Yunanistan'da ve Roma İmparatorluğu'nda vardı. Bir manifaktürde bazen birkaç yüz kölenin çalıştırıldığı oluyordu. Besin maddesi üretiminde uygulamaya yeni giren yöntemler, halk sayısı oldukça fazla olan devletleri ortaya çıkarmıştır.

III.

Bilim ve Sanatın Doğuşu

Kölelere davranış tarzı ve böylelikle onların içinde yaşadıkları hayat şartları, köle pazarındaki duruma bağlıydı. Kölelerin sayısı azaldıkça onlara daha iyi davranılıyordu. Ama örneğin bir savaşta çok tutsak alınmışsa, kölelerin fiyatı düştüğü gibi onlara daha da kötü davranılıyordu. Böylesi zamanlarda, zengin birinin bir köleyi kesip parçalayıp, etlerini bahçesinin havuzundaki balıklara yem olarak attırdığı bile olmuştu.

Buna rağmen, üretim alanında, köleci toplum, ilkçağ toplumundan ileridir. İş veriminin artmış olması da bunun tek göstergesi değildir.

Kölecilik olmasaydı, o zamanın Helen devleti olmayacaktı; Yunan sanatı ve bilim doğmayacaktı; kölecilik olmasa, Roma İmparatorluğu olmayacaktı. Yunanlılar'ın ve Roma İmparatorluğu'nun yarattığı temel olmasaydı, bugünkü "modern" Avrupa olmayacaktı.

"İnsanın emeğinin gücü, daha yaşam için gerekenden az bir fazlalık yaratacak kadar üretken bir durumdayken, üretim güçlerinin yükselmesi, alış-verişin genişletilmesi, devletin ve hukukun oluşması, sanat ve bilimin kurulması, yalnızca ve yalnızca basit işlerde çalıştırılan insan yığınının var oluşuyla; işlevin, ticaretin, devlet işlerinin ve daha sonraları bilim ve sanatla uğraşın yöntemiyle ilgilenen az sayıdaki imtiyazlıların sayesinde mümkün olmuştu. İşte bu en basit ve en doğal anlamdaki işbölümünün şekli köleciliktir.

"Gerçekten çalışan halkın yapılması gereken işe son derece bağlanmış olması yüzünden, toplumun artakalan sorunlarıyla –iş yönetimi, devlet işleri, hukuk işleri, sanat ve bilim gibi– ilgilenmesine zaman kalmadığı sürece, bu sorunlarla ilgilenen ve gerçek işten serbest tutulan bir sınıfın bulunması gerekiyordu; öyle ki, işte bu sınıf, çalışan insan yığınının sırtına, kendi çıkarlarına dayanan iş yükünü gittikçe daha fazla bindirmeyi hiçbir zaman boşlamadı" (F. Engels).

Bir toplumda ressam, felsefeci, bilimci ve yazar gibi kimselerin bulunmasının, o toplumda yaşayan bütün insanlar için yararlı olduğu kabul edilebilir. Bu kabul edilmese bile, yaşam için mutlaka gerekli malları üreten veya hizmet veren herkesin, bu gibi kimselerin gelirlerini ödediği gerçekler arasındadır.

Sanatçılar ve bilimciler, halkın düşünmeye zaman ayırmasını özendirici ve halkı eğlendirici birşeyler olması için ortaya çıkarlar. Onlar, uğraşları için gerekli zamanı, kendilerini besleyen işçilerden, kölelerden ve kendilerine kul ettikleri insanlardan alırlar. Doğaldır ki kölecî toplumdan önceki dönemlerde de şiir, mimari, resim, felsefe ve astronomi alanlarında ufak da olsa bir başlangıç vardır. Örneğin bugün bile, kölecilikten daha önceki dönemlerde mağara duvarlarına yapılmış hayvan resimlerini hayranlıkla görüyoruz; arada sırada güzel biçimli çömleklerin, bronz veya demirden yapılmış ev eşyalarının da ortaya çıktığı olmuştur.

Ama bunlar, farklı türde şeylerdir. Bizim burada sanat veya bilim dediğimiz dallar, ancak kölecî devletin içinde gelişmiştir.

İnsan, eğer yaşamındaki olayları tam olarak anlıyorsa, yaşamın daha içtenlikle tadına varabilir ve olayları kendi bilgeliği altına alabilir. Olayları anlamak demek, doğa yasalarının, insan vücudunun nasıl işlediğini, bitkilerin hangi doğa kurallarına göre büyüüp yetiştiklerini, yıldızların nasıl hareket ettiklerini kavramak demektir; anlamak demek, insanın kendi içinde yaşadığı çağa nasıl geldiği hakkında bazı bilgileri kavramak demektir: insanın düşüncelerinin ve olaylara bakışının nereden kaynaklandığını araştırmak demektir.

Bütün bunları kavrayabilmek için, insanın, yapmaya muktedir olduğu her şeyi önce imgeleme (hayal) gücü olmalıdır: insanın kendi imgesel gücünü harekete geçirebilmesi için ise, onun o zamana kadar ne yaptığını, yani siyasal, teknik, kültürel, müziksel, bilimsel ve felsefî alanlarda başından geçenlerin ne olduğunu bilmesi zorunludur.

Ancak bu bilgilere sahip olmak, bizi bağımlı yaşamaktan kurtarır ve bizleri özgür insanlar yapar. Bu bilgilere sahip olmayanlar ise, sınıflı bir toplumun içinde, ikinci ve üçüncü sınıf insanlar olarak kalmak zorundadırlar.

Köleci toplumun yarattığı iş verimi, insanın kafasındaki eğlence için bir önşarttır. Biz Roma ve Yunanistan'da gelişmiş olan kültür ve bilimi kölelere borçluyuz; ama bunun böyle olabilmesi için bir başka koşul, çalışanların, yani emek verenlerin, bu alanlarda katılımlarının var olmamasıydı. İnsanlık tarihinin bu safhasında, iş verimi, insanların bilinçlerinin kurtuluşu için yeterli gelmiyordu.

IV.

Varlık Neyse Bilinç de Odur

İnsanların ne düşündükleri, ne hissettikleri, ne yazdıkları, hangi resmi boyadıkları, hangi eşyayı var ettikleri, kendilerinin hangi sınıfa ait olduklarına ve hangi uğraşla yaşamlarını sürdürdüklerine bağlıdır: insanın varlığı neyse bilinci de odur. İnsanın tinsel ve özsel varlığı onun bilincini oluşturur.

Müzeye konulmuş, eski Yunanlılar'dan kalma bir çömlek kırığına dikkatle baktığımızda, çömleğin üzerindeki hangi resimde olursa olsun, o çömleği yapan sanatçının sınıf dilini görürüz. Dünyadaki bütün müzeleri birer birer araştırırsak bile, bunların hiçbirinin üzerinde, yumruğunu zengin bir Yunanlı'ya kaldırmış köle resmi bulamayız.

Sınıf kavgasının toplumsal kültürü nasıl etkilediğinin en erken örneklerinden birine *İlyada*'da rastlıyoruz: Eski Yunanlılar uzun yıllar Truva'yı kuşatmışlar ama bir türlü ele geçirememişlerdi. Halkın bir kısmı artık evine dönmek istiyordu. Savaşı idare eden kumandanların tam tersine, onların ellerine yağma edilen mallardan hiçbir şey geçmemişti. Onların öncüsü Thersides'di. Tarihçi Homer,

Thersides'i orduda en çirkin, kambur, topal, gözleri şaş ve kafasında üç dört kıldan başka hiç saç bulunmayan, sesi karga sesine benzeyen biri olarak betimlemiştir. Basit askerlerin çıkarlarının temsilcisi olan Thersides, şair tarafından bir zebellâh, yani bir cehennem bekçisi gibi gösterilir ki, herkes nefretle ondan ayrılınsın.

Homer'in büyük savaş komutanlarının görüşleri doğrultusunda değerlendirdiği bu olay hakkında, çağımızın tarihçileri arasında başka görüşte olanlar da vardır:

Alman tarihçilerden Liselotte Welskopf-Heinrich, köleciler toplumdaki sınıf ilişkilerini iyi tanıyan biri olarak, Homer'in askerlerin istemini büyük bir anlayışla karşıladığını söylemektedir. Ama Homer, onların bu istemlerinin karşılanmasının ancak Thersides'i korkunç biri olarak göstermekle mümkün olacağını, çünkü bu şekilde hareket etmemiş olsa, askeri disipline karşı geldiği gerekçesiyle derhal ölüm cezasıyla cezalandırılacağını biliyor olmalıydı.

Bir sınıfa ait olmanın düşüncesi ve duyguyu nasıl etkilediği şundan da bellidir ki, ne Mısırlılar'dan, ne eski Yunanlılar'dan ve ne de Romalılar'dan kalma, kölelerin kurtuluşunu dile getiren başarıyla yazılmış bir şiir, düzyazı ya da dinî bir metin yoktur. Bazı haksızlıkları yapıtlarına konu eden Aristoteles olsun, zamanın diğer bilimcileri veya şairleri olsun, köleciliği bir konu olarak görmemişlerdir. Bunlar tarafından kölecilik hakkında yazılmış bir tek yapıt bile elimize geçmemiştir. Hazreti İsa bile, devrimci ve ilerici bir peygamber olmasına rağmen, köleciliğin kaldırılmasını aklının ucundan bile geçirmemiştir. İncil'de, kölelerin kurtuluşuyla ilgili bir tek cümlesi bile yoktur.

Burada da bir ayrıcalık kaydedelim: Tanınmış Yunan felsefecilerinden biri olan Sokrates'in çevresindeki bir grup felsefeci, köleciliğin kaldırılmasını istemişti. O yüzden Sokrates ve onun çevresindeki Kinizm felsefe çağırında yürüyen düşünürlere, o çağın egemen sınıfları tarafından "kinikler", yani "köpeğe benzeyenler" (saygısız, küstah, adi ve edepsiz

anlamında) denilmişti. Köleler birer alet gibiydiler: onlara karşı efendilerin –bu "efendiler"in içinde ilerici demokratlar da bulunmaktaydı– tutum ve davranışları, aynen aletlere karşı olabilecek tutum ve davranışlardı.

Kölelerin kendi görüşleri açısından da, kölelerin yaşamlarıyla ilgili herhangi bir yazıt veya başka bir şey, o zamandan günümüze geçmemiştir. Şairler, ozanlar ve yazarlar, kuşların ve kurbağaların bile nasıl öttüklerini o çağlarda kaydetmişlerdir. Aletlere ne yapılırsa yapılsın, onlara ne eziyet edilirse edilsin, kimse bunu üzerinde durmaya değer görmemiştir.

V.

Bilim, Bir Üretim Gücü Oluyor

Mısırlılar'ın astronomi alanında diğer halklara göredaha yetenekli olduklarını kabul etmek veya öne sürmek, saçmalıktan başka bir şey değildir. Mısırlılar'ın astronomi alanında daha "yetenekli" olmaları, kendilerine dıştan gelen ve sürekli maruz kaldıkları belli bir şiddetten kaynaklanmaktaydı:

Nil nehri, alt koluna yakın yerlerde belli zamanlarda sürekli taşardı. Sel suları aktığı her yöne bereketli çamur götürürdü. Eğer ekim zamanı yanlış seçilmiş idiyse, o zaman bu çamurlar toprağı buğday ekimi için bereketlendireceğı yerde, bütün ekileni de yerle bir ediyordu. İşte bu yüzden Nil nehrinin hangi aralarla ve hangi zamanlarda taşığını tesbit etmek, Mısırlılar için yaşamsal bir önem taşıyordu. Bunun için zamanın akımını ölçmeye elverişli bir teknik geliştirmek gerekliydi: zamanın ölçümüne yararlı bir takvim, o çağlarda ancak gökteki yıldızların yer değiştirmelerine göre ayarlanabilirdi.

Kısacası: Mısırlılar'ın astronomi ile bu derece yakından ilgilenmeleri, onların tarıma olan bağılıklarından kaynaklanıyordu. İşte Mısırlılar bunun için, yani aç kalmamak

için, gözlerini yıldızlara çevirmişlerdi. Nil nehrinin sel suları çekildikten sonra geriye dümdüz çamurlu geniş alanlar kalıyordu. İnsanlar çoğu zaman ne yapacaklarını bilemiyorlardı, çünkü hiçbir tarlanın veya alanın sınır kazığı kalmıyordu ve hangi toprak parçasının kime ait olduğu bilinemiyordu. O yüzden de tarlaları her yıl yeniden ölçmek gerekiyordu. Nehir boyundaki daha önce dörtgene benzeyen yerlerin, süreç içinde nehrin sık sık taşmasıyla şekil değiştirmesinden, dörtgenden üçgene veya trapez biçimine dönmesinden dolayı, buraların yeniden ölçümü için Mısırlılar matematik alanında şaşırtıcı sanat eserleri yaratmışlardı. İşte o tarihlerde bilim, artık bir üretim gücü olmuştu.

Yıldızların hareketleri hakkında bilgi sahibi olanlar, veya matematiksel formülleri bilenler, bazı olayları ve bazı şeyleri –basit geometrik bir şekil bile olsa– önceden haber verebilecek duruma gelmişlerdi; haliyle bu gizemli davranış, o çağın diğer insanlarında iyi bir izlenim bırakıyordu. Bu alanlarda bilgi sahibi olamayan insanlar, bu gibi olayları doğaüstü sanıyorlardı. Bu sanıyı, o zamanın bilimcileri, kendi bildiklerini bir giz olarak saklamakla ve çok az kimseye aktarmakla daha da kuvvetlendirmişlerdi.

Kendilerine 'Pisagorcu' denilen ve manastır rahipleri gibi yaşayan, bildiklerini büyük bir gizem olarak saklayan ve uğraştıkları bilim dalının kurucusu olarak gördükleri Pisagor'u (Pythagoras) kutsal bir varlık kabul eden o zamanın bilimcileri bunun bir örneğidir.

Bu yolla, bilim de artık bir egemenlik aracı olmuştur.

VI.

İlk Şehirlerin Oluşumu

İkinci Büyük Toplumsal İşbölümü

İlkel toplumda, besin maddesi üretenlerle el zanaatkârları bir arada yaşıyorlardı. Önceleri bir tarımcı ailenin içinde gerekli

el zanaatlarına yönelik işlerle uğraşan kişi, o ailenin oğluydu, veya hayvancılık yapan ailenin içinde gerekli olan el işlerini – çanak çömlek yapımı gibi– yapan kişi ise, o ailenin içindeki kadındı.

Ortada, birbirinden ayrı, sadece el zanaatçılığı yapan aileler, el zanaatkârları mahallesi, veya el zanaatkârları köyü veya şehri diye bir şey yoktu henüz.

Peki öyleyse, şehirler niçin vardır ve bunlar nasıl oluşmuşlardır?

Şehirlerin çoğu, insanlar mallarını değiş-tokuş ettikleri için, mallarını pazarladıkları için oluştu.

Şehirler, insanların ürettikleri üretim fazlalığını, yani metallerini takas etmek için sık sık buluştukları belli yerlerde oluştu.

Bu yerler, genellikle bir nehrin geçit verdiği sığ yerler,⁶ nehirler üzerine kurulmuş köprü çevreleri ve nehirlerin çatallaştığı deltalar: Tarihin uzun bir bölümünde kullanılan yolların en iyisi nehirlerdi. Nehir kıyılarındaki stratejik önemi olan yerlerde, kabileler, kendilerine savaş lideri olarak seçtikleri kabile reislerine ilk kaleleri dikmeye başlamışlardı. Bu kaleler hem stratejik açıdan savunmaya elverişli nöbet yerleri olarak kullanılıyor hem de bu kalelerin içinde savaşlar için gerekli silahlar saklanıyordu. Buralarda saklanan silahlar insanların sürekli yanlarında taşıdıkları gündelik av silahlarından daha farklıydılar, yani günümüzün deyişiyle burada saklanan silahlar 'ağır savaş silahları'ydı.

Bu silahların bakımı, tamiri ve üretimi için bu işlerde uzmanlaşmış olan ustalara ihtiyaç vardı. Buralara getirilen silah ustaları, kalenin içinde veya yakın çevresinde otururlardı. Böylelikle tarımcılık veya hayvancılıkla uğraşanların oluşturdukları büyükçe yerleşim merkezlerinin içindeki küçük bir mahalleye birçok el zanaatkârı sıkıştırılmıştı.

6. Almanca'da "Furt" ekinin anlamı, "bir nehrin sığ olan geçit yeri"dir. Almanya'da, bu eki almış birçok şehir adı vardır: Frankfurt, Erfurt, Ochsenfurt, Schweinfurt gibi.

Buna benzer yerlerde pazarlar oluşmuştu. Bu pazar yerleri gittikçe daha fazla tüccarı ve daha fazla el zanaatkârını kendine çekiyordu.

Süreç içinde, el zanaatı kendi başına bir meslek dalı olarak tarımcılıktan ayrıldı: biz buna "ikinci toplumsal büyük işbölümü" diyoruz.

İnsanların köylü veya şehirli olarak ikiye ayrılması da toplumsal işbölümünün bir sonucu ve şeklidir. Bu ikinci toplumsal işbölümü de toplumun sınıflara ayrılmasında süregelen bir takipten başka bir şey değildir.

Şehirler büyürler, küçülürler ve hatta tamamen yıkılıp ortadan kaybolabilirler de. Şehirlerin varlığı, onların içine olan insan akınına bağlıdır. Şehirlere olan akın, onların kurulu olduğu yerlere de bağlıdır. Dünyanın en büyük şehirleri ya bir denizin ya büyük ırmakların kıyısındadır. Bir şehir varlığını devam ettirmek istiyorsa, kısa bir sürede büyük bir insan yığını kendine çekmek zorundadır. Bir şehrin yakın çevresindeki üretim, o şehrin ayakta kalabilmesi için yeterli gelmez. Bir şehrin, kendinden çok daha uzakta olan yerlerle bile kısa zamanda ilişki kurması gereklidir.

El zanaatkârlarının bir yörede çoğalmasıyla, onların kendi aralarında yaptıkları işlerin daha da bölünmesine olan eğilim artar. Herhangi bir yörede bir tek demirci bulunuyorsa, bu demirci o yörede yapılması gereken bütün demircilik işlerini yapar. Ama yanı yörede on tane demirci varsa, o zaman bunlar kendi aralarında, silah yapan demirci, bıçak veya ev aletleri yapan demirci, araba ve araba takımları yapan demirci, sanat eserleri yapan demirci ve diğer demir işleriyle uğraşan demirciler olarak, uzmanlaşma değişikliğine uğrarlar. İşte bu işbölümü yoluyla, el zanaatkârları, ürettikleri malzemeleri daha çoğaltıyorlar ve daha da geliştiriyorlardı.

Şehirlerin oluştuğu ve büyüdüğü yerlerde bir el zanaatkârı kültürü oluşur ve gelişir: bu bir kültür olayıdır. Öyle şehirler vardır ki, el zanaatkârları olduğu için var olmuşlardır. Eğer bir şehrin "çiçek açma" devrinden bahsediliyorsa, aslında o

çağ, el zanaatkârlarının işlerinin "çiçek açımı" olan bir çağı anlatır. "Çiçek açımı" demek, o andaki üretenlerin üretim güçlerinin frenlenmemesi demektir.

Eski bir Yunan mabedinde, bir Mısır piramidinden daha fazla sanat gizlidir. Piramitleri yapan ustaların yığınlarca köle insana ihtiyaçları vardı. Bu insan yığınlarına yaptırılan iş son derece zor olmasına rağmen, herhangi bir niteliği olmayan bir işti. İşlerinde hesap yapmasını öğrenmiş birkaç yapı ustasının bulunması yeterliydi. Yüz işçinin başında, bina yapımından anlayan bir ustanın bulunması yeterli geliyordu; on ustaya veya bin işçiye bir bayındır (mimar) veya bir mühendis yetiyordu. Ama eski bir Yunan tapınağını bir ustabaşı ve yüz köle ile kurmak mümkün değildi. Eski Yunanlılar'ın ve Romalıların kültürlerinin büyük bir kısmı, kölelerin değil, binlerce kendi başına çalışan ve özgürlükleri olan el zanaatkârının üretimlerinin bir neticesiydi.

Üretimlerin ve elde edilen ürünlerin şekli, bir toplumdaki üretim ilişkilerini sergileyebilir.

VII.

Spartaküs Ayaklanması

Roma İmparatorluğu'nda Köleciliğin Yıkılması

Egemen sınıfların diliyle yazılmış bazı raporlar vardır ki, sınıflar arasında geçen meydan kavgalarından söz ederler. Bu raporların bazı yerlerinde 'alet'lerin ne marifetlerle kendilerini savundukları ve onların cesaretlerine olan şaşkınlık dile getirilir ve buna duyulan hayranlık anlatılır.

Buna benzer kavgaların, veya sadece bir grevin, ne derece zor olduğunu anlayabilmek, mesela bir "Erechteion"⁷ mabedinin yapımında çalıştırılanların tamamı göz önüne getirilirse, daha kolay anlaşılabilir. Burada 16 tane köle, 35

7. Eski bir Yunan mabedi. Atina'dadır ve 2300 yıllıktır.

Metöken⁸ ve 20 tane de özgür şehir halkından olan insan çalıştırılmaktadır. Köleler en zor şartlar altında, ücretsiz, sadece boğaz tokluğuna çalıştırılıyorlardı. Metöken'lere ücret ödeniyordu, aldıkları ücret çok azdı, ama onlar kendilerini kölelerden daha üstte görüyorlardı ve kölelere tepeden bakıyorlardı. Onların kölelere böyle davranmaları gerekiyordu, çünkü başka türlü davranmaları kendileri için tehlikeli olabilirdi. Serbest şehir halkından olanlar ise Metöken'lerden biraz daha fazla ücret alıyorlardı. Bunlar da doğal olarak Metöken'lere tepeden bakıyorlardı.

Köleler tarafından planlanan bir greve ne Metöken'lerin ve ne de şehir halkından olanların katılmaları mümkündü. Metöken'ler eğer greve katılacak olsalar, kendilerine şehirde kalmak için verilen oturma iznini kaybetme rizikosuna girmiş olacaktı. Serbest şehir halkından olanlarsa, daha önce halk toplantılarında kendi almış oldukları karara karşı greve katılmış olacaktı.

Sömürülen bu üç sınıfın da, Erechteion mabedinin yapımında ortak çıkarları yoktu ve bu nedenle de ortak politik bir eylemleri olamazdı.

Ancak çoğunlukla kölelerin çalıştırıldıkları yerlerde greve gidilmesi daha mümkündü. Köleler en fazla maden ocaklarında, büyük arazilerde ve büyük tarım yerlerinde greve gidiyorlardı. Çağımızdan önceki 2. yüzyılın ortalarında, İ.Ö. 130 yıllarında, Delos'da, Attika'da ve Makedonya'da, hepsi de aynı anda olmak üzere, grevlere gidilmişti: grevler kısmi ayaklanmalara varıncaya kadar büyümüştü.

Büyük arazilerde ve maden ocaklarında çalıştırılan köleler grevi yönetiyorlardı. Attika'da meydana gelen en ünlü köle ayaklanması, İ.Ö. 73 yılında olan "Spartaküs Ayak-

8. Yunanca'da "hemşeri" anlamına gelir; Yunanlılar'la aynı devlet içinde yaşayan yabancılar. Bu yabancılar, eski Yunan devletlerinde, kafa vergisi ödeyerek bir şehir içinde oturma ve ticaret ve üretim alanında özgür çalışma hakkı elde etmişlerdi. Bunların, halkın danışına ve oylama gibi toplantılarına katılma hakkı yoktu. Mahkemeler önünde, kendilerini özgür biri tarafından temsil ettirmek zorundaydılar.

lanması"dır. Değişik bilgi kaynaklarının verilerine göre, bu ayaklanmaya 100 bine yakın insan katılmıştır. Kölelikten kaçıp kurtulan Spartaküs'ün öncülüğünde yürütülen bu başkaldırıya çok fakir olan şehir halkından bazıları da katılıyordu. Spartaküs'ün oluşturduğu grev ordusunun öncülerinin çoğu gladyatör okullarından geliyorlardı. Ayaklanma da zaten buradan başlamıştı. Ayaklanmaya katılanların büyük bir kısmı İtalya'nın güneyindeki büyük tarım alanında çalıştırılan kimselerdi. Bunların içinde, özgür şehir halkından olanlar, büyük toprak ağaları tarafından toprakları ve evleri harap edilmiş çiftçiler ve bu çiftçilerin yanlarında çalışan uşaklar da bulunmaktaydı.

Aynen bu çevrenin köleleri gibi, onların da baş düşmanları büyük toprak ağaları sınıfıydı. Köleler birçok ülkeden geliyorlardı; bunların çoğu Cermen ve Galya asıllı tutsaklardı. Bunlar Güney İtalya'nın şehirlerini ellerine geçirmişlerdi ve kendilerini yeni bir kavga için yeni silahlarla donatıyorlardı. Başkaldıran köleler, şehirde bulunan askeri güçleri ve daha sonraları Roma'dan gelerek karşılarına çıkan orduları bile yenmişlerdi.

Spartaküs'ün bu başkaldırını gerçekleştirmesinde ana hedefi, köleleri geldikleri ülkelere geri göndermek, onların ülkelerini Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtarmak ve köleci düzeni yıkararak tamamen ortadan kaldırmaktı.

Kölelerin aralarında kurmuş oldukları güç birliklerinin büyük kısmı –elde ettikleri askeri başarının sarhoşluğuna kapılarak–, daha sonra Spartaküs'ten ayrılıp Roma'ya hücumu geçmişti. Hepsi de yok edildiler. Spartaküs ise Yunanistan'a geçebilmek için İtalya'nın Brindisi limanına ulaşmaya çabalıyordu. Köleler daha limana erişmeden etrafları üç Roma ordusu tarafından kuşatılmıştı.

Tarihçilerin yazdıklarına göre bu meydan kavgasında 60 bini aşkın köle hayatını kaybetmişti. Romalı köleciler, Roma'dan Capua'ya giden Via Appia (Appia yolu) üzerine 6

bin köleyi çarmıha gerdirmişler ve hepsini de yavaş bir ölüme terk etmişlerdi: böylece üç yıl süren ayaklanma da sona ermiş oluyordu.

Ama bu ayaklanmanın getirdiği yeni bir şey vardı: aletler birden can kazanmışlar, kıpırdanmaya başlamışlardı. Artık onlara ölü bir cisime davranır gibi davranmak mümkün değildi: milyonlarca insanı birer aletmiş gibi kullanan köleci toplum temelinden sarsılmaya başlamıştı. Aletlerini ve iş tarzını geliştirmeyi engelleyen bir toplum düzeni alt üst oluyordu.

İnsanlar süreç içerisinde edindikleri iş hünelerlerinin baskı altında tutulmasına ve toplumdaki gelişmenin önlenmesine dayanamazlar. Hünelerinin gelişmesiyle ihtiyaçlar da genişler.

Eğer biz, "bir toplum düzeni şuna izin veriyor" veya "buna izin vermiyor" diyorsak, bununla şunu vurgulamak istiyoruz: bunun gerçek anlamı, bir toplumda egemenliği elde etmiş olanlar şuna veya buna izin veriyorlar ve vermiyorlar demektir.

Veya: onlar herhangi bir sebepten dolayı, herhangi bir şeye izin veremezler. Onlar, kendilerine karar verme özgürlüğü tanımayan, isteseler bile verecekleri ödünlerle şartları değiştiremeyen bir bocalama safhasına girmişlerdir. Romalı köleciler işte böyle bir bocalama safhası içindeydiler.

Köleciler, köleci toplum düzeni içindeki iş verimini şu biçimlerde artırdılar:

Birincisi: Tarım alanında, bir halkın yaşadığı tarıma elverişli her yere sulama tesisleri kurdurarak. Yunanlılar İ.Ö. 4. yüzyılda tarlalara üçlü ekim şeklini getirdiler. Bir tarlaya yazlık bitkiler ektirirken, bir başka tarlaya da kışlık bitkiler ektiriyorlar ve üçüncü bir tarlayı ise dinlenmeye bırakıyorlardı.⁹ Romalılar büyük arazi işlemini getirdiler (Latince: 'Latifunde', yani latius: büyük, fundus: arazi); bu ara-

9. Bu üçlü ekim biçimi, özellikle Anadolu'nun bazı bölgeleri de içinde olmak üzere, daha birçok ülkede halen geçerli ekim biçimidir.

ziler o kadar büyüktüler ki, üzerlerinde yüzlerce ve binlerce köle çalıştırılıyordu.

İkincisi: Küçük tarımcılar ve serbest bahçıvanlar daha kaliteli ve sayıca çok daha fazla meyva ve sebze elde ediyorlardı. Bunlar elde ettikleri fazla üretime ortak ediliyorlardı. Bu küçük tarımcılar, bir sezonda ellerindeki fazla üretimi ağır vergi yoluyla veya borçlandırıldıkları için tamamen vermek zorunda kalsalar bile, gelecek sezonda yaratacakları fazla üretimden paylarını fazlasıyla almak umuduyla, çalışkanlıklarından bir şey kaybetmiyorlardı. Kölelerin tam tersine, bunlar tarlalardan veya bahçelerinden daha fazla ürün almaya gayret ediyorlardı.

Üçüncüsü: Yukarıda gösterilen aynı nedenlerden ötürü, serbest el zanaatkârlarının iş verimi de artmıştı. Köleler sadece işbölümünün mümkün olduğu yerlerde, basit ve herhangi bir niteliği olmayan işlerde çalıştırılıyorlardı.

Kısacası, üretim güçleri, tarımcılar ve el zanaatkârlarının elde ettikleri iş deneyimlerinin büyümesiyle ve aletlerin daha geliştirilmesiyle oldukça ilerletilmişti; milyonlarca köle ise üretim güçlerinin geliştirilmesine, yığınsal biçimde ve kendilerine yapılan ağır baskılar yoluyla, basit birlikte çalıştırma yoluyla katılımda bulunmaya zorlanmıştı.

Romalı askeri birliklerin ülkeye gerekenden daha az köle getirmeye başlamalarından sonra ve tarım ve bahçecilikle uğraşanların ve el zanaatkârlarının iş verimlerinde gerileme belirtisinin başlaması ve hatta iş verimlerinin tamamen durması sonunda, köleci toplumun sonu gelmek zorundaydı. Nitekim her ikisi de oldu.

Roma, Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da birçok ülkeyi ele geçirmişti. Roma İmparatorluğu'nun içindeki uzaklıklar o kadar büyümüşü ki, artık bu mesafeleri aşabilmek, çok iş ve emek gücü yutuyordu.

Romalı egemenlere göre, eldeki köleler, diğer halkları da köle etmek için düzenlenen savaflara zorlanabilirdi. Romalılar, imparatorluklarını belli bir büyüklüğe kadar

genişletmiş olduklarından, ellerindeki özgürlerin sayısı, Roma ekonomisindeki üretimi ayakta tutabilmek için gerekli olan köleciliği yürütmeye, yani diğer halkları da köle yapmaya artık yeterli gelmiyordu. Özgürlerin çoğu, ele geçirilen bölgelerin idaresiyle görevliydi. Büyük kısmı da zaten savaş hizmeti vermekten kaçıyorlardı. Romalılar kendilerine ne kadar çok ülke katıyorlarsa, o kadar çok askeri birliği bu ülkelere hazır kuvvet olarak göndermek zorunda kalıyorlardı. Cepheler uzaklařtıķça ve sınırlar uzadıķça, daha fazla asker, ulaşım yollarının ve sınırların korunması için göreve bağlanıyordu.

Köle toplamak için yapılan savaşlar gittikçe pahalalanıyor ve ele geçirilen kölelerin sayısı gittikçe azalıyordu. Bu öyle bir sorundu ki, köleciler toplumun yasaları içinde bu soruna artık bir çözüm yoktu. Kölelerin sayısı her geçen gün biraz daha azalıyordu. İşte bu yüzden de, Roma toplumunun kurulduğu temel küçülmeye başlamıştı. Demek ki köleler, Roma İmparatorluğu'nun ana enerji kaynağını oluşturuyorlardı.

Bu gelişmeyi bir ekonomi mantığına dayandıracak olursak, ortaya çıkan sonuç şu olacaktır: Kölelerin sayısı azaldıkça, yani enerji azaldıkça, üretim de düşmek zorundadır. Üretim düştükçe satışlar da düşecektir. Satışı az yapan kimseler artık daha az şey satın alabilecekler ve ister istemez ihtiyaçlarını sınırlayacaklar ve ölçülü harcamaya ve biriktirmeye yöneleceklerdir.

Böylece, köleciler, ellerindeki köleleri satmaya başlamışlardır. Ama, onları köleleri satmaya zorlayan sebeplerden dolayı da, kölelerine yeterli alıcı bulamazlar. Yeterli alıcı bulamadıkları için de, ellerindeki köleleri beslemeye devam etmek zorundadırlar. Ellerindeki köleleri beslemeye devam etmemiş olsalar, yani köleleri açlığa terk etmiş olsalar, o zaman köleleri alırken verdikleri parayı, daha doğrusu 'yatırımlarım' kaybetmiş olacaklardır. Üstelik bir de onlar, kölelerine yaptırdıkları mallara pazarda alıcı bulamazlarsa, öyle bir durumda kalmaktadırlar ki, bu, günümüzde bir fab-

rika sahibinin benzeri durumundan daha da kötüdür. Günümüzde bir fabrikanın sahibi, makinaları yağlatıp piyasanın durumu düzelinceye kadar bekleyebilmektedir. Bir köleci ise ya elindeki köleleri beslemeye devam etmek, ya da bu işten tamamen vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Böylelikle, köleciler, ellerindeki toprakları kölelere kiraya vermeye yönelirler ve onları kendilerine "serf", yani yarıköle yaparlar. Serflerin tek özgürlüğü, efendilerine ait olan topraklarda serbestçe dolaşmaktan ibarettir. Ama köle artık kendi karnını kendisi doyurmak zorundadır ve bunun karşılığında efendisine belli miktarda bir tarım ürünü vermek zorundadır. S erf, artık kendi kendini köleliğe zorlayan biri olmuş çıkmıştır. Daha önceleri olduğu gibi o artık bir gözcünün denetimi altında değildir, tam tersine, onun artık beyine karşı "sorumluluğu" vardır.

Daha önceden savaş tutsakları ve köle olarak çalıştırılan 'alet'lerin durumlarının iyiye gitmesi, büyük toprak ağasının işine çok yaramıştır. İflasın eşliğine gelmiş olan büyük toprak ağalarının çok akıllıca bir buluşu olan bu sömürü düzeni, daha sonraki serfliği (kulluğu) yaratan feodalizm düzeninin öncüsü olmuştur.

Tarımcının ve el zanaatkârının yeteneği sayesinde köleci biri lüks bir hayat yaşayabiliyor, içi ender rastlanan kere restelerle ve kıymetli taşlarla döşeli, duvarları nadide resimlerle donatılmış, ısıtmalı, tabanı mozayik döşeli, duvarları, tavanları ve kubbeleri özel fresklerle süslenmiş, pahalı mutfak eşyaları olan ve en zengin yemeklerin verildiği evlerde oturabiliyorlar; aktörleri devamlı bir ölüm tehlikesinde bulunan tiyatrolarda, çok büyük, yuvarlak, heykelli kulislerde sefa sürebiliyorlardı.

İnsan, eğer gücü yetiyorsa, düşünebileceği her şeyi gerçekleştirmek ister. İşte bu efendiler de her arzularını gerçekleştirmek istiyorlardı. Ne var ki, onların istemleri gittikçe artıyor ve arzularının gerçekleştirilmesi gittikçe pahalanyordu. Kölecilerin paraya olan ihtiyacı artıyordu.

Egemen sınıfların lükse düşkünlükleri, Roma halkının ürettiklerinin kaybolduğu deliklerden sadece bir tanesiydi. Diğer bir delikse, yürütülen savaşlar için yapılan harcamaydı. Köleciler, yaşam şekillerini ve savaşları sürdürebilmek ve ayakta tutabilmek için gerekli üretimi kölelerin sırtından çıkaramadıklarını, çiftçilerin ve el zanaatkârlarının sırtından çıkarıyorlardı. Köleciler savurgan yaşamlarını devam ettirebilmek için vergileri artırmışlardı.

Eğer bir çiftçinin işlediği topraktan az da olsa bir fazla üretim kalıyorsa bile, onun elde ettiği ürüne öylesine ağır bir vergi yükü bindiriliyordu ki, çiftçiye neredeyse hiçbir şey kalmıyor denebilirdi. El zanaatkârlarının durumu da aynıydı. Çiftçiler veya el zanaatkârları istedikleri kadar çabalasınlar, kölecilerin üstlerine gönderdikleri vergi memurları bütün fazla üretimi onların ellerinden kapıyorlardı. Haliyle, bir çiftçi ve bir el zanaatkârı için fazla üretim artık anlamını kaybetmişti. İşe karşı duyulan ilgi ve işin yapımındaki zevk, vergiler yoluyla yok edilmişti. Çiftçilik ve zanaatkârlık sefilleşmişti. Elde edilen bilgiler ve hüneler gerilemeye başlamıştı. Toplumun üretim gücü tamamen düşmüştü. İnsanlar, egemen sınıfların egemenliğinde yatan mantığın iyi bir mantık olabileceğinden şüphelenmeye başlamışlardı.

Roma İmparatorluğu'nun üç kıtanın bazı kısımlarını kaplamış olan değişik yerlerdeki bazı vilayetleri, kendilerini merkezietçi gücün pençesinden değişik şekillerde kurtardılar. Köleler özgürlüklerine kavuştular; çiftçiler ve zanaatkârlar ürettiklerinin bir kısmını gizlice kendilerine alıkoyabiliyorlardı. Çiftçiler değişik yerlerde büyük ayaklanmalar düzenlemişler ve gerçekleştirmişlerdi. Özellikle Galya'da İspanya'da, Kuzey Afrika'da ve Balkanlar'da başkaldırıların boyutu oldukça yüksekti. Romalı bir piskopos olan Salvanius, Galya'da ve İspanya'daki başkaldırıları hakkında şöyle diyordu: "Ve şimdi Bagauden'ler¹⁰ hakkında

10. "Savaşçı" anlamında. Galya'da ve İspanya'da isyancılara verilen ad.

konusmak istiyorum, onlar ki, kötü ve vicdansız hâkimlerce soyulmuş, dövülmüş, öldürülmüş olanlardır... Biz onlara isyancılar diyoruz, biz onlara kötü yola sapanlar diyoruz, halbuki onları suç işlemeye itenler yine bizlerdik."

Diğer vilayetlerde Roma'nın valileri önde kalmayı başarıyorlardı, ama giderek onlar da Roma'dan bağımsızlıklarını ilan etmişler ve kendi başlarına küçük imparatorluklar kurmuşlardı. Onlar, ayakta kalabilmek için halka daha fazla özgürlük tanımak zorunda kalmışlardı.

Bazı vilayetler de vardı ki, onların içinde Romalılar'dan önce egemenlik sürdürenler egemenliği yeniden ellerine geçirmişlerdi. Roma'ya yakın olan diğer vilayetler herhangi bir şekilde Roma'ya bağılıklarını sürdürmeye devam ettiler.

Kargaşanın bu denli büyük olmasına rağmen, gene de bu kargaşanın içinde kendini gösteren başka karışıklıklara da şahit oluyoruz. Çoğu bölgelerde kölecilik ortadan kaldırılırken, bazı bölgelerde insanlar geriye dönüyorlardı: şehirsiz, ticaretsiz ve parasız olarak, aynen ilkçağ toplumunda olduğu gibi, hayvancılık veya tarımcılık yapmaya yönelenlerin sayısı az değildi.

Bazı yerleri –örneğin Kuzey Afrika'da bazı bölgeleri– insanlar hızla terk etmeye başlamışlardı. Bu yerler çöl olmaya terk edilmişti. Ve öyle bir zaman geldi ki, buraları ziyaret edenlere, sadece geriye kalan yıkıntılar burada insanların Roma egemenliği altında yaşamış olduklarını hatırlatıyordu.

Çağımızın 3. yüzyılında, kölecî Roma devletinin dış etkenli çöküşü başlamış bulunuyordu. Roma sınırlarının dışında yaşayan halklar, Cermenler, Kuzey Afrikalı kavimler, Parslar; özellikle Cermen asıllı kabile birlikleri, Roma devletinin zayıflığından yararlandılar. Bunlar kendilerine ganimet aramaya veya yerleşmeye elverişli topraklar bulmaya koyulmuşlardı. Bu kabile birlikleri, içlerinde oldukça büyük askeri bir güç oluşturmayı başarmışlardı ve bunların hedefi Roma sınırlarını aşabilmektir. Frenkler, Gotlar, Almanlar, Saksonyalılar beraberce saldırılara katılıyorlardı. Çoğu zaman

Romalı efendilerin bu kavimlerden gelen saldırılara karşı koymaya bile güçleri yetmemeye başlamıştı. Romalı kölecilerin, artık bu kavimlerin İmparatorluğun sınırlarına yakın yerlere ve daha sonraları İmparatorluğun sınırları içine yerleşmelerine izin vermekten başka çareleri kalmamıştı.

Bazı vilayetlerde baskı altında yaşayan ve ayaklanmaya yönelen halk kesimleri kendi içlerine giren kavimlerle işbirliğine geçiyorlardı. Roma'yı 410 yılında işgal eden Batı Gotlar'a, şehrin kapısını içerde isyan eden köleler açmışlardı.

425 yıllarına doğru kuzeyden gelen ve kadim Cermen kavmine mensup Vandallar Galatya'ya geçmişler ve Pirene sıradağları üzerinden inerek Güney İspanya'ya yerleşmişlerdi. 429 yılında Vandallar Güney İspanya'dan Kuzey Afrika'ya geçtiler; Kartago'yu ele geçirdiler (439), denizdeki üstünlüklerini garantiledikten sonra da, gemileriyle, Romalılar'a karşı yaptıkları savaşları kazanarak, Roma'yı yağmaladılar (455); ve nihayet Sicilya'ya da girerek bu adanın batısında, 534 yılına kadar, yani neredeyse bir asır süren bir krallık kurdular. Bu Vandal krallığı en geniş sınırlarına, Korsika'yı, Sardinya'yı, Balear Adaları'nı ve Kuzey Afrika'nın büyük bir kısmını ele geçirdikten sonra ulaştı.

"Vandal krallığı hakkında bildiklerimiz, barbar kavimlerin saldırılarının gerçek doğasına parlak bir ışık tutmaktadır. Bu saldırılar genelde herhangi bir yeri ele geçirmek ve bir halkı yaşadığı topraklardan sürmek, veya bir ırkı diğer ırka üstün tutmak için yapılmış değildir; kendilerine daha fazla toprak açma kisvesi altında olan gerçek olay bambaşka bir olaydır, yani böylesi bir fetih olayı, bir tür sosyal devrimdir. İspanya'dan Kuzey Afrika'ya yayılan Vandal halkının tümü, çocuklar ve kadınlar da içinde olmak üzere, 80 bin kişiden ibarettir. Bu sayıyı kesinlikle bilmekteyiz, çünkü, o zamanlardan kalan, trasport işlemi için yapılan eksiksiz kayıtlar bulunmaktadır. Kuzey Afrika'da verilen mücadelede, orada yaşayan halkın bu saldırıya karşı ciddi bir direnişe geçtiği hakkında hiçbir iz yoktur. Demek ki, orada

yaşayanların çoğu, karşılarında Vandallar'ın çıkmasını bir kurtuluş olarak değerlendirmiş olmalıdırlar. Bu saldırıyı bir fırsat bilen halk, büyük toprak ağalarının mallarını ve topraklarını ellerinden almışlar, Romalı para tüccarlarına olan borçlarını kendiliklerinden silmişler ve askeri hizmetin geriye kalan son bölümünü ortadan kaldırıvermişlerdir. Çiftçilerin durumu bundan sonra gözle görülür biçimde iyileşmeye başlamıştı. Küçük rütbeli devlet memurları eski makamlarını koruyorlardı; yani başlangıçtaki saldırı bir işgal değil, daha çok, o ana kadar çekilmez bir durumda yaşayanlar için bir kurtuluş hareketi olmuştu" (H. G. Wells).

İngiliz yazarı ve tarihçisi H. G. Wells, Roma İmparatorluğu'nun sosyal bir devrim altında çöktüğü hakkında, ortaya ilginç bir başka tez daha atmıştır: "Krallığın geniş Batı kesimlerinde Latince, bir lisan olarak biraz daha değiştirilmiş ve geliştirilmiş olarak yaşamaya devam ediyordu; Galatya'da yaşayan kesim, Frenkler, Latince'den bir dal ayırarak Fransızca'yı oluşturmuşlardı. İtalya'da ise Cermen saldırganları Langobart'ların ve Gotlar'ın etkisi altında Latince'den İtalyanca'yı oluşturmuşlardı. İspanya'da ve Portekiz'de ise, yine Latince'den kaynaklanan İspanyolca ve Portekizce ortaya çıkmıştı. Bütün bu dillerin Latince karakterine bakılırsa, Frenkler, Vandallar, Gotlar gibi saldırganların sayılarının ne kadar az olduğundan hiç şüphe kalmaz ve bu, krallığın batısındaki yerleri işgal etmek ve oralarda yaşayan halkları topraklarından sürmek yerine, buralarda politik ve sosyal bir devrimin gerçekleştirildiği hakkındaki tezimizi doğrular."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I.

Kabile Birliklerinin Oluşması *Frenk Kralı Chlodwig*

İnsanlar, aletleri geliştirmekle, içinde yaşadıkları toplumun düzenini de değiştirirler. İnsanları harekete geçiren enerji, ihtiyaçlarından kaynaklanır. Aletler geliştikçe ihtiyaçlar da artar.

Bu, sadece aletlerini geliştiren insanların ihtiyaçlarının arttığı anlamına gelmez. Gelişmiş aletleri tanıyan diğer insanların ihtiyaçları da paralel olarak artar.

Cermenler, Romalılar'ın iş veriminin etmenlerini üç yüz, dört yüz yılda öğrendiler. Bu deneyimleri onların ihtiyaçlarını da değiştirdi.

Cermenler'in feodalizmin üretim şeklini geliştirmek açısından, daha önce kölecî bir toplumda yaşamış olmaları gerekmiyordu. İnsanlığın tümü, evrimin bütün basamaklarından geçmek zorundadır, ama insanlığın her bölümünün ayrı ayrı her basamağı da atlaması gerekmez. Eğer ilkçağın insanları (geçici olarak değil) kapitalist toplumun insanlarıyla karşılaşmış olsalar, o zaman ilk komünistler ara basamakları atlamış olurlar. Ama insanlığın tümü bu basamakları atlayamaz.

Örneğin Cermenler'in Romalılar'a esir düşmemiş olanları, kölecî toplum basamağını atlادılar. Onların eski toplum düzeni, geliştirilmiş olan iş aletlerini ve iş deneyimlerini kaldıramadı.

İlkçağın toplum düzeni, üretim araçlarını herkesin ortak araçları olarak kabul ediyordu; çalışma tarzı da ortaktı. Bu herkesin her şeyi yaptığı ve içinde toplum üyelerinin geçimini sağlayan ortaklaşa çalışma tarzı, değişik soy ve kabilelerde ve değişik zamanlarda işin kolaylaşmasına ve iş veriminin artmasına engel olmuştu.

İnsanlar madeni pulluğu bulduktan sonra tarlayı daha derin açabiliyorlar ve tarladan daha fazla ürün alabiliyorlardı ve böylelikle bazı aileler bağlı bulundukları kavim veya aşiretten bağımsız hale geliyorlardı. Kolektif çalışma tarzı, toprağın özel kişilere ait olmasına engel oluyordu. Bazı ailelerin kendilerine herhangi bir yerde tarla açmaları ve bu tarlaları işlemeleri sıklaştıkça, o toplum bu ailenin toprak hakkına benzer bir hakka sahip olduğuna yavaş yavaş alışmaya başlamıştı.

Aile birliklerinin birleşmesiyle meydana gelen Cermen kabilelerinin her zaman bir kabile reisi yoktu. Halk meclisi bazı sıkıntılı günlerde veya bir savaş anında toplanıyor ve aralarında bir kabile reisi seçiyordu. Kabileler sürekli savaş halinde olduklarından da, bu kabile reisleri daha uzun süreler için kabile reisliği görevlerinde kalmaya başlamışlardı, yani Cermenler'de iş giderek aristokrasiye dönüşüyordu.

Savaşlar, kabileleri savaş uzmanları ve üretenler olarak ikiye bölüyordu. Savaş uzmanları bazı gönüllüleri kendi çevrelerinde toplamışlardı. Böylesi bir insan kümesine biz yandaşlar ordusu diyebiliriz. Bu yandaşlar, bir birlik reisinin emri altında, işleri veya görevleri bittikten sonra tekrar dağılan geçici bir birlik oluşturuyorlardı. Nihayet bu birlikler kabilenin dışında yabancı birinin emriyle görev yapan –ve hatta Romalı kumandanların emri altında bazı Cermen kabilelerine karşı bile savaşan– bir örgüt olmaya başlamışlardı. Yandaşlar ordusu örgütü, yakınlık veya akrabalık derecesi sistemine göre değil, değişik soy ve kabilelerin erkeklerinden ve özgürlüğüne kavuşmamış olanlarla serbest bırakılmış kölelerden oluşuyordu.

İlkçağ toplumunun sona ermesindeki etkenlerden biri de aile birliklerinin gittikçe daha büyüyen birlikler oluşturmalarıydı: aile birlikleri soy birliklerine, bunlar ise kabilelere, kabileler kabile birliklerine dönüşüyordu ve nihayet bu birliklerden de halklar oluşmaya başlamıştı. Bunun gerçekleşmesi için ilk şartlardan biri, insanların çoğalmasıydı. Sanılara göre, o tarihlerde Almanya'da beş milyona yakın insan yaşıyordu. Birlikler oluşturmaın esas nedenleri ekonomik nedenlerdi, ve üretimde iş veriminin artmış olmasının bir neticesiydi. Günümüzde ülkeler nasıl ekonomi blokları oluşturmak için birleşiyorlarsa, veya bazı işletme grupları nasıl holdingler ve konsernler oluşturunyorlarsa, o zamanda da kabilenin çıkarları, onları diğer kabilelerle birleşmeye itiyordu.

Bazı kabileler, maden ocaklarına çok yakın yerlere yerleşmiş oldukları için, madeni aletlerin yapımında daha elverişli şartlara sahiptiler. Bu kabileler bu dalda ustalaşarak yapmış oldukları madeni aletleri, ihtiyaçları olan diğer eşyalarla değiş-tokuş ediyorlardı. Bazı kabileler ise çömlekçiliğe yönelmişler ve ihtiyaçlarını, değiş-tokuş ettikleri çanak çömlek ve benzeri eşyalarla gideriyorlardı. Bazıları da tuz kazanımına yönelmişlerdi. İhtiyaçlar kabile sınırlarının dışında gelişıyordu. Onun için gerekli ekonomi alanlarının güvenceye alınması zorunlu olmaya başlamıştı. Ekonomi alanlarını güvenceye almak demek, kabileler arasındaki işbölümünün sonunda meydana gelen çıkarları garanti altına almak demektir.

Romalılar'ın saldırılarına karşı savunmak ve Roma toprakları içine yağmacılığa dalmak, Roma İmparatorluğu ile var olan değiş-tokuş ilişkilerini devam ettirmek gibi konularda kabile birlikleri kurmak, kaçınılmaz hale geliyordu. Birlikler büyüdükçe savaşı idare eden kumandanların egemenlikleri de büyüyordu.

Her kabile birliğinin "Führer"i (başbuğ) bir araya gelerek kendi aralarında bir başkumandan seçiyorlardı. Bu

başkumandanlar ise aralarında en yukarıda olan "Führer"i seçiyorlardı. Kumandanların egemenliğinin büyümesiyle birlikte, onlara katılan ayaktakımının saygısı da fazlalaşıyordu. Ayaktakımında olanlar, belli bir süre içinde, kendilerini idare eden kumandanlar tarafından kabilelerin üstüne gönderilen askeri birliklere dönüştürülmüştü.

Bu gelişmeler, önemli noktalarıyla Yunanistan'da ve İtalya'da ilkçağ toplumunun köleci topluma dönüştürülmesinin aynısıdır.

Köleci toplumun üretim biçimlerinden geçen yola Cermenler uğramadılar bile. Onlar köleci toplumdaki üretim biçiminin sonunu birlikte yaşamışlar ve hatta bu sonun gelmesine kendileri de katılmışlardı. Cermenler, Roma İmparatorluğu'nun çökmesine neden olan köleci üretim biçimini, kendileri de aynı zorluğa düşmeden tekrar edemezlerdi. Ayrıca böylesi bir üretim biçimini devam ettirmek için ortada hiçbir sebep de yoktu, çünkü serbest Frenk çiftçilerinin iş verimi kölelerin iş veriminden çok daha fazlaydı.

Sezar bile, yazdığı "Galya Savaşı" adlı raporunda, Cermen toplumlarının, başkanlarını istedikleri zaman tahtından indirme gücüne sahip olduklarını belirtiyordu. Bu durum ancak üç yüz, dört yüz yıl içinde değişti.

Değişik tarihsel belgelere göre, Batı ve Orta Avrupa'da Frenkler diye bilinen Cermen kabileleri yaşıyorlardı. 486 yılında Frenkler diğer Cermen kabileleriyle birlikte Fransa'daki Roma egemenliğine son vermişlerdi. Bu Cermen kabileleri, kendilerine, Almanya'nın okul kitaplarından tanıdığımız Chlodwig'i başkumandan seçmişlerdi: Almanya'da okul kitapları Chlodwig'i hâlâ Fransa'nın kurucusu olarak, Fransızlar ise "Batı dünyasının gelişmesinde ilk temeli atan kral" olarak tanıtırılar. Buna benzer tanımlamalarla da sanki bir tek kişinin Fransa gibi bir imparatorluğu kurduğu kanısı yaratılmak istenmektedir.

Ama Chlodwig örneğiyle başka bir gerçek vurgulanabilir: 5.

yüzyılın sonlarına doğru, askeri başkumandanların egemenliği, artık miras olarak bırakılan doğrudan bir krallığa dönüşmeye başlamıştır.

Tours adlı bir piskopos (6. yüzyıl) böylesi bir dönüşümün bir durağını yazar.

Frenkler, Soissons şehrinde yaptıkları bir savaşın sonunda, bir Hristiyan kilisesinden oldukça büyük ganimet paylaşmışlardı. Bu ganimetler arasında bir de değeri çok büyük bir su testisi bulunuyordu. Reims şehrinin piskoposu, kutsal sayılan bu testinin kiliseye geri verilmesini Chlodwig'ten istemişti.

Kiliseyi kendi politik amaçları için kullanmak isteyen Chlodwig, piskoposun bu teklifini kabul etmişti. Testinin geri verilmesi için Chlodwig'in şartı şuydu: Önce, ele geçirilen ganimetler kendisiyle onun ayaktakımı arasında eşit olarak paylaşılacaktı. Eğer bu değerli testi Chlodwig'in payına düşerse, o zaman Chlodwig bu testi kiliseye geri vermeyi kabul etmişti.

Gregor von Tours'un yazımına göre, Chlodwig, kendine bağlı ayaktakımından bu değerli testi kiliseye geri vermek için istemişti, çünkü testi paylaşım esnasında onun payına düşmemiştir. Onun bu istemine, ayaktakımında olanlar şu karşılığı vermişlerdi: "Ünlü kralımız, gözle gördüğümüz her şey senindir, hatta biz kendimiz bile senin egemenliğin ve emrin altındayız." Ama savaşçılar her ne kadar bunu söylemişler de, öyle zamanları hatırlıyorlardı ki, kral, ganimetlerin paylaşılmasında ayaktakımının işiyle çok az ilgilenirdi ve herhangi bir savaşı bitirdikten sonra başkumandanlık görevinden çekilerek, geldiği yere, yani kabile soyluları arasına dönerdi.

Bu değerli testinin payına düştüğü savaşçılardan bir tanesi ise diğerlerinin söylediklerini kabul etmemiştir. Bu savaşçı, elindeki bir baltayla kendi payına düşen testi parçalamış ve Chlodwig'e "hak olarak sana düşmemiş olan hiçbir şey senin eline geçemez" demiştir.

Chlodwig bunu anlayışla karşılamıştı. Piskoposun gönderdiği elçiye testinin parçalarını teslim etmişti. Bu olaydan bir yıl sonra, Chlodwig, ordularını silah çatmak için toplamıştı. Askerleri denetleme esnasında, sıra testiye parçalayan kişiye geldiğinde, ona silahlarının bakımının iyi olmadığını belirtmiş ve sonra, bu askerin elinden baltasını alarak kafasını oracıkta parçalayıvermişti. Bunu yaptıktan sonra da, yerde cansız yatan adama dönüp, "sen de Soissons'da değerli testiye aynısını yapmıştın" demiş ve ondan sonra askerleri kışlada dağıtmıştı.

Piskopos von Tours'un raporundan anlaşıldığına göre, Chlodwig'in bu cinayeti, oradaki bütün askerlerde müthiş bir korku yaratmıştı.

Buradan da anlaşılabileceği gibi, kralın otoritesi gittikçe artıyordu. Chlodwig veya başka bir komutan, bundan yüz yıl önce asla böyle davranamayacak ve dolayısıyla da "Frenk İmparatorluğu'nun kurucusu" olamayacaktı; çünkü, o zamanlar halk meclisleri bir yönetim aracı olmaktan çıkmamıştı henüz.

Aslında, Chlodwig herhangi bir imparatorluk 'kurmamıştı', gerçekleşmiş olan şey en fazla, Frenkler'de toplumun biraz daha gelişmiş olduğuydu; çünkü onlar, Roma'nın da etkisiyle Galya'da kendilerine toprak açabilmişlerdi, ve onlarda toplum –Cermen kabilelerine kıyasla–, daha erken iki sınıfa ayrılmıştı. Frenkli toprak ağalarının başka bölgeleri de ellerine geçirmeleri ve Galyalıları egemenlikleri altına alabilmeleri artık garantili sayılırdı.

Fetihler sırasında ve fetihler yoluyla bir feodal devlet düzeni oluşmaya başlamıştı. Chlodwig cinayetlerle ve türlü oyunlarla diğer Frenk ordu kumandanlarının başına geçmeyi başarmıştı. Ortada kurulmuş veya kurulacak olan herhangi bir şey yoktu.

II.

*Frenkler'de Tımar Sistemi*¹¹

Fetihler, fatihleri de değiştirdi. Cermenler de kendilerine ülke amayı garanti altına almak zorundaydılar. Onların da bir devlete ihtiyaı vardı. Galatya (günümüzün Fransa'sı), ilkçağ toplumunun aile birlikleriyle ynetilemezdi. Frenkler kendi toplum düzenlerini Roma idaresine uydurmuşlardı. Onlar zaten bu değişikliğe hazırlıklydılar, çünkü artık iki sınıfa ayrılmışlardı.

Frenk çiftçileri, akın akın Kuzey Roma'ya göç ediyorlardı ve onların göç ettikleri yerlerde, Ren nehrinin orta ve alt kısmında kalan bölgelerde, insanların sayısı gittikçe azalıyordu. G edenler, savaşlarla ele geçirdikleri bölgelerde, aile birlikleri temelinde değil, komşuluk ilişkileri içinde yerleşime geçiyorlardı ve aralarında daha herhangi bir akrabalık da yoktu.

Savaşlar ve gler tüm akrabalık ilişkilerini zaten yerle bir etmiş, parçalamıştı. Aile birliklerine göre yerleşim biçimi, yerini köy birliklerine bırakmıştı.¹²

Köy birliğinin yeleri, tarlaları özel mülkiyetler altında kullanıyorlardı. Ama onların arasında daha birkaç yüzyıl ilkçağ toplumunun düzeninin öğeleri geçerliliğini korumaya devam edecekti: ormanlar, otlaklar, nehirler ve diğer sular, köy birliğinin ortak mallarıydı.

Frenk kralları, savaşlar sonunda Romalılar'dan ele geçirdikleri bölgeleri ve topraklarını terk edip kaçan Romalı toprak ağalarının bütün mallarını kendi özel mülkiyetleri ola-

11. Tımar: Derebeylerinin, kapılarında besledikleri ve savaşlara gönderdikleri sipahilere, şrn almak üzere ayırdıkları arazi. (Latince karşılığı "Feudum"dur ki, "Feodalizm" kavramı buradan gelir.)

12. Günümüzde de, Almanya'nın birçok bölgesinde, "Mark" ya da "Markt" ile başlayan şehirler bulunmaktadır. Bu yerleşim merkezleri, ancak 'şehir olma', daha doğrusu, 'pazar yeri kurma hakkını elde ettikten sonra bu tanımlamayı almışlardır.

rak ilan etmişlerdi. Frenk krallarının ve onların ayak-takımının kurmuş olduğu feodal devlet, kuruluş tekniği açısından ilk zamanlarda tıpkı günümüzün mafya örgütüne benziyordu: özel ilişkiler temelinde kurulmuş bir ağ sistemi, Romalıların devlet düzeninin yerini alıyordu. Kral, kendi ardındaki askerlerin ve Romalı toprak ağalarının ücretlerini, onlara toprak bağışlamakla veya topraklarını onlara kiraya vermekle karşılıyordu. Toprakları, tımara bağlı bulunan kolonlar veya esir düşen Galatyalı çiftçiler işliyorlardı.

Aldıkları tımar karşısında soylular kendi geçimlerini sağlıyorlar, silahlanıyorlar ve askeri birlikler kuruyorlardı. Kral tarafından kendisine toprak tımar edilen bir kimse, isterse kendine başka ardıllar seçiyor ve tımarın bir parçasını onlar için kullanıyordu. Seçilen "ilk derebeyi", kendi seçtiği "son derebeyine" toprak tımar edebiliyordu. O zamanlarda toprak yoluyla ödeme şeklinden başka bir ödeme şekli henüz uygulanmıyordu. Germany'a'da para kullanımı daha gelişmemişti ve Romalıların denetimindeki vilayetlerde ise para, köleciler düzenin yıkılmasıyla birlikte tekrar ortadan kaybolmuştu.

Para, eğer karşılığında belli bir ölçüde değiş-tokuş için meta üretilmiyorsa, ayakta duramaz.

Tımara bağlı bulunan derebeyleri, kendilerine bırakılan toprak karşılığında, bulundukları yörede kralın çıkarlarını gözetmek ve gerçekleştirmek, onun mallarının idaresini yürütmek, vergi tahsil etmek, asker kazanmak ve kralın adına hukuk kuralları koymak ve yürütmek zorundaydılar. Derebeyleri gelir garantilerinin karşılığında krala karşı "sadık" olmak, kralın egemenlik politikasını yürütmek ve savaşlar için devamlı hazır olmak zorundaydılar. İşte bu şekilde, feodal Frenk devletinin anayasasını oluşturan bir tımar piramidi, sisteme bağlanmış oluyordu.

Diğer ordu kumandanları, içlerinden birinin üstlerinde olmasına ve onları yönetmesine bir türlü alışmamışlardı. Onun içindir ki, kralın egemenliği, ancak kendine ardıllık

edenlere krallık hazinesinden, yaptıkları hizmetlere karşı top-
rak verdiği ve aynı araçlarla kendine yeni ardıllar bulduğu
müddetçe garantiliydi:

Krallık toprakları sürekli verilen bağışlar ve tımarlar so-
nunda azalmaya başlamış olduğundan, kral evi soylular
sınıfına gittikçe artan ödümler vermek zorunda kalıyordu.
Yavaş yavaş Frenk İmparatorluğu, Almanya'nın tümünü,
Avusturya'yı, İsviçre'yi ve İtalya'nın yarısını ele geçirmişti.

Frenk halkını oluşturanlar, Avrupa'nın içinde yaşayan
diğer halklardan daha güçlüydüler, çünkü onların bir devlet
örgütü bulunmaktaydı ve yeni toplum düzeni, üretim
güçlerini geliştirme olanakları açısından daha elverişliydi.

'Özgür' Frenk çiftçilerinin özgürlükleri fazla sürmedi. Soy-
lular ve rahipler sınıfı, zor kullanarak ve sahtekârlıklara
başvurarak, ellerindeki toprakları aldılar. Onların
saldırılarından korunmak için, zavalı çiftçilerin, toplumda en
güçlü olanların gölgesine sığınmaktan başka hiçbir çareleri
kalmamıştı.

Çiftçiler, kendilerini koruyanların giderlerini herhangi bir
şekilde ödemek zorundaydılar.

Sonunda, çiftçilerin çoğu, topraklarını kendilerini ko-
ruyanlara bırakmak zorunda kalmışlardı. Koruyucular ise
toprağı, işlemesi için çiftçiye tekrar geri veriyorlar, ama
bunun karşılığında çiftçileri devamlı ve düzenli bir vergiye
bağlıyorlardı.

Eğer bir çiftçi "korunmak" istemiyorsa, derhal savaş hiz-
metine zorlanıyordu ve çiftçiliği yerle bir oluncaya kadar da
bu hizmette kalmak zorunda bırakılıyordu veya başka do-
landırıcılıklar yoluyla ve doğrudan zor kullanarak direnç gücü
kırılıyordu.

Sık sık başgösteren ürün kıtlığı da fakir çiftçileri
borçlanmaya ve dolayısıyla da bağımlılığa götürüyordu.

III.

En Büyük Soyguncular: Kiliseler – Feodal Devlet Doğuyor

Frenk kralları, aynı zamanda rahiplere, piskoposlara ve başpapazlara da toprak bağışlamak yoluyla, kiliseyi de kendilerine bağlamayı başarmışlardı. Kilise zaten Roma İmparatorluğu zamanında da büyük toprak sahiplerinden biriydi. Bağış olarak aldığı topraklar veya diğer değerler karşılığında, kilise, prestijini kullanarak feodal sömürüyü haklı gösteriyordu. "Alçakgönüllülük" veya "başegme" diye bildiğimiz, aslında insanları cesaretsizliğe özendirme, kilisenin en yaygın erdemlilik göstergesi halini almıştı.

Kilise, köylülerin başegmelerine katkıda bulunmuştu; kralın yanı başında en fazla toprak ve mal sahibi de kilise olmuştu. Günah çıkarmayı kendilerine sanat edinmiş papazlar, dara düşmüş, ya da "günah işlemiş" köylüleri acımasızca ve açıkça hırpalamaya başlamışlardı.

Kilisenin ruhani babaları, zavallı köylülere "sonsuz saadete erişme" sözü de veriyorlardı ve buna karşı gelenlerin ise öldükten sonra akla gelmedik işkencelere maruz kalacaklarını söylüyorlar, kilise tarafından öbür dünyada 'saadete' erdiği ilan edilmiş olan ölmüş kimselerin sözümona kutsal kemiklerini veya giysi parçalarını 'mukaddes emanet' göstererek, köylüleri aptal yerine koyuyorlar ve onları sürekli kandırıyorlardı.

Kilisenin ruhani babaları, binlerce çiftçi ve köylüyü "dinsizlik"le, yani Katolik kilisesinde kabul edilen görüşten ayrılmakla suçlamışlar, bu suçtan dolayı da onları diri diri ateşte yaktırdıktan sonra, onlardan kalan toprakları kilisenin toprakları arasına katmışlardı.

Köylüler, toplumsal ilişkilerin böylesine alt üst edilişine karşı çıkıyorlardı. Gösterdikleri tepkinin anlaşılması için ya kalitesi çok düşük ürün teslim ediyorlar ya da angarya hizmetini tam olarak yerine getirmiyorlardı. Sık sık, her iki hiz-

meti de reddettikleri oluyordu. Feodal beylerin köylülere çok vicdansız davrandıkları bazı bölgelerde, çoğu köylü, çareyi geçit vermez ormanların içine kaçmakta buluyordu, veya birkaçı bir araya gelerek çete kuruyorlar ve soygunculuk yapıyorlardı.

Köylülerin tarlaları bırakıp kaçmaları, derebeylerini çok büyük zarara sokmuştu. Köylülerin işlemediği topraklar derebeylerinin ne işine yarayabilirdi ki? Bazı bölgelerde köylüler planlı olarak ayaklanmalar düzenliyorlar ve kendi durumlarında olan diğer köylüleri de örgütlüyorlardı. "Feodalizme geçiş" süreci içinde en büyük köylü ayaklanmalarından biri, Saksonya'da 841'den 843'e kadar süren "Stellinga Ayaklanması"dır. Saksonyalı toprak ağaları, bu ayaklanmayı bastırabilmek için Alman kralı Ludwig'ten askeri yardım istemişlerdi. Toprak ağaları 140 kişinin kafasını uçurtturmuşlar, 14 kişiyi darağacına astırmışlar ve sayısız insanı kötürüm hale getirtmişlerdi.

Köylülerden (ve derebeylerinden) başka, daha bir yığın özgürlüğüne kavuşmamış eski köle, savaş tutsakları ve gırtlığına kadar borçlandırılmış olan çiftçi bulunmaktaydı. Tarımda kullanılan aletlerin geliştirilmesi ve daha iyileştirilmesinden sonra, beylerin kapılarına bağlanan ve onların tarlalarında çalıştırılan özgürlüğüne kavuşmamış kimselerin sayısı gittikçe gerekenin altına düşmeye başlamıştı. Feodal beyler için, özgür olmayanlara bir parça toprak veya küçük bir tarım işletim yeri vererek, belli bir vergiye bağlamak ve angarya hizmeti yaptırarak kendi başlarına çalıştırmak daha kârlı oluyordu.

Özgür olmayanlarla özgür olanlar, bağımlı çalıştırılan köylüler olarak bir sınıf halinde kenetlenmişlerdi. Onların üstünde feodal beylerin sınıfı, yani bütün toprakları mülkiyetlerine geçirmiş olanlar bulunuyordu.

Feodal devlet genel bir kurum olmaya başladıktan sonra, üretenler de, tıpkı o devlet toprakları üzerindeki ağaçlar veya diğer bitkiler gibi, devlete ait varlıklar, yani devletin malı ol-

maya başlamıştı. Bir kral, herhangi bir toprak parçasını herhangi bir kimseye verirken, o topraklar üzerinde yaşayan köylülerle birlikte veriyordu. Köylüler toprağa sağlam bir zincirle "kayıtsız şartsız bağlanmışlardı". Onlar, kölecilikte olduğu gibi herhangi bir kimsenin özel mülkiyeti altında değildiler, ama feodal beyler, onları toprak mülkiyetinin taşınmazlığı ile bağlamıştı.

Tarihin akışı içinde toplum düzenlerinin ömrü, ve bir toplumun diğer bir topluma geçiş döneminin kısa veya uzun oluşundaki en önemli neden, insanların iş deneyimlerinin ve ellerindeki aletleri inceltmelerinin ve çoğaltmalarının hızlanmış olmasıdır. İnsanlar ne kadar çok deney edinmişlerse ve bu deneyimlerini biriktirmişlerse, o kadar çabuk yeni deneylere yönelirler. Roma'nın kölecî toplumunun çökmesi, çağımızın 3. yüzyılında başlamış ve 8. yüzyılında, yani beş yüz yıllık bir süre içinde, sona ermişti.

Kölecî toplum düzeni, yerini feodal toplum düzenine bırakmıştı. Bir toplum düzeninden bir yenisine geçiş dönemi beş yüz yıl sürmüştü. İlkçağ toplumundan kölecî topluma geçiş süreci, daha önce incelediğimiz gibi, daha uzundu ve bin yıldan daha fazla sürmüştü.

IV.

Angaryadan Ürün Vergisine Geçiş

Köylülere yapılan ağır baskılar, onları herhangi bir şekilde korunmaya zorlamıştır. Derebeyleri köylülere, onları (diğer derebeylerinden) korumayı teklif etmeye başlamışlardır. Ama bunun karşılığında köylüler, derebeylerine ait olan ama bir parçası kendilerine verilen toprakları da işlemek ve bu topraklardan aldıkları ürünün büyük bir kısmını yine derebeylerine vermek zorunda bırakılırlar. İş bununla da bitmez: köylüler, belli günlerde de derebeylerine ait olan tarlalarda, veya görkemli evlerinin bahçelerinde ve hatta otur-

dukaları saraylarda bile, bedava hizmete zorlanmışlardır.

Ortaçağın başlarında, Batı Avrupa'da bir köyün toprakları üçe bölünmüştü: köylülerin kendi ihtiyaçları için işledikleri tarlalar; derebeylerine ait olan ve onların kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için üzerinde köylüleri bedava çalıştırdıkları tarlalar (angaryacılık); ve nihayet toplumun tümüne ait topraklar: ormanlar, otlaklar, derebeylerinin veya köylülerin serbestçe kullanabilecekleri kıraç bölgeler.

Köylüler, bir iş haftasının bir yarısını kendi tarlalarında, diğer bir yarısını ise derebeylerin emrinde çalışacak biçimde ayarlamak zorundaydılar.

Çoğu zaman, bir köylü ailesi, ailenin bütün üyeleriyle birlikte, haftada iki ile üç gün arasında derebeyinin toprağında çalışıyordu. Haftanın geriye kalan günlerinde ise, bu aile kendi gereksinimlerini karşılamak zorundaydı. Köylü, bu süre içinde elde ettiği üründen de, derebeyine, kiliseye ve devlete vergi vermek zorundaydı. Köylülere, bir haftada kalan dört veya beş gün, tarımcılığın çok zor iş şartları nedeniyle, zaten yeterli gelmiyordu. Üstelik bir de vergi ödemeye mecbur bırakıldıklarından, artık 'bıçak kemiğe dayanmıştı' ve o nedenle de bazı yerlerde kolayca ayaklanmalar ve direnişler başgöstermeye başlamıştı.

Köylüler zamanla, angaryacılığı, ürüne bağlı vergiye dönüştürmeyi başardılar. Ürüne bağlı vergi, köylüler için daha fazla yarar getiriyordu.

Diyelim ki bir köylü, bütün ailesiyle birlikte, haftada 220 saat çalışmaktadır. Bunun 40 saatinde fazla üretim yapabilmektedir, yani bu 40 saatte üretilen şeye ailenin doğrudan ihtiyacı yoktur. Bunun 20 saatinin değerini derebeyi almaktadır. Ve yine -hesabı kolaylaştırmak için- diyelim ki, bu köylü ailesi, saatte bir tane ekmek, yani toplam 220 ekmek üretmektedir ve bunların 20 tanesini derebeyi almaktadır. Tarlanın daha iyi gübrelenmesi ve tarladaki ürüne daha iyi bakılması sonucunda, yine diyelim ki, köylü iş verimini yüzde on artırmıştır, yani haftada artık 220 ekmek ye-

rine şimdi 242 ekmek üretmektedir. Eğer köylü haftada yine 20 saat angarya hizmeti yapmış olsa, o zaman derebeyine 22 ekmek vermek zorunda kalacaktır. İşte köylülerin işine gelmeyen taraf da zaten budur. Ürün vergisi vermeye devam ettiğinde ise derebeyine vereceği 20 ekmekte kalacaktır ve bu, derebeyinin, çiftçinin tarladan daha fazla ürün aldığını tesbit edinceye kadar da devam edecektir.

Ama bu süre içerisinde de üretim yöntemini geliştirmiş olmak, çiftçinin yararına olacaktır. Onun çıkarları, üretimdeki ilerlemeyle eşit değerdedir. Angarya hizmetinden ürün vergisine geçiş dönemi, çiftçilerin durumunu eskisinden daha iyi bir hale getirmiştir.

Derebeylerine kayıtsız şartsız bağlı olan köylü yığınının (serflerin) durumu, kölelerin durumundan artık şu nedenlerle daha iyidir:

Birincisi: Onlar artık bir 'efendi'nin malı değildirler. Onların aileleri bir arada kalabilmektedir. Artık aile üyelerinden birinin veya birkaçının satılması yoluyla ailelerde bir bölünme yoktur.

İkincisi: Köylüler artık topraklardan ayrılmadıkları gibi, onları zorla topraklardan sürmek veya kovmak da zorlaşmış, hatta olanaksızlaşmıştır. Şimdiki deyimimizle onların "işyeri, artık güvence altındadır".

Üçüncüsü: Üretim için gerekli olan her şey, artık çiftçilerin kendilerine aittir. Üretim araçları üzerindeki egemenlik de artık onlara aittir (pulluk, hayvanlar, araba vs. gibi).

Dördüncüsü: Bütün bunlardan önemlisi, artık üretim fazlalığı çiftçilerin kendilerine kalmaktadır. Daha iyi ve daha fazla çalıştıkları zaman, veya üretim yöntemlerini geliştirmekle, elde ettikleri fazla üretim daha da artmaktadır.

İşte feodal toplum düzeninin köleci düzene karşı ilericiliği de zaten bu köklü değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Serflik edenler, artık kendilerini sömürenlere karşı daha güçlüdürler, çünkü, iş deneyimleri eskisinden daha değerlidir.

V.

Köyden Şehire, Şehirden Köye

'Normal' zamanlarda şehirlilerin iş ürünleri, yiyecek maddeler veya hammaddeler karşılığında değiş-tokuş ediliyordu. Tarihçiler, Roma İmparatorluğu'nun içindeki şehirlerin "yıkılması"ndan söz ederken, insanların, verdikleri emeğin karşılığında ihtiyaçlarını sağlayamadıkları için şehirlerde oturdukları yeri terk ettiklerini vurgulamak istemektedirler. Bir çevrenin nüfusunun, şehirlilerin ürünlerine, zor kullanma yoluyla, veya fakirlik yüzünden ulaşamamaları bunun nedeni olabilir. Bir başka neden olarak, şehirlilerin, karşılığında yeteri kadar besin maddesi veya hammadde alabilecek kadar üretken olmayışları gösterilebilir; onlar, belki üretim araçlarının eksik olması nedeniyle veya egemen sınıfların onların ürettiklerini ellerinden almaları nedeniyle, üretimden engellenmiş olabilirler.

Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden sonra, imparatorluğun etki alanında kalan toplumlardaki politik, kültürel ve ekonomik hareketler, daha çok, şehirlerden köylere kaymıştır.

Çiftçilerin, şövalyelerin, soyluların, kralların ve kilisenin kültürleri, temelinde bir köy kültürüdür.

Daha önce gördüğümüz gibi transporta elverişli değiş-tokuş (pazar) yerlerinin merkezlerinde, derebeylerinin konaklarından ve el zanaatkârlarının oturdukları mahallerden oluşan bir şehir kökeni ortaya çıkmaya başlamıştı. 900 yıllarında Almanya'da 30'a yakın şehir yeri olduğu sanılmaktadır. Bunların çoğunun nüfusu birkaç yüz insandan, en büyük olanlarının nüfusu ise birkaç bin insandan oluşmaktaydı. Bu şehirlerin hepsi de bütün varlıklarıyla derebeylerine aitti ve onların egemenlikleri altındaydı. Aynı zamanda burada yapılan ticaretin hepsi derebeyler tarafından yürütülüyordu. Örneğin, 12. yüzyılda, Fransa'nın Arles şehri, her birine şehrin bir kısmı ait olan ve kendine ait olan

kısımda istediği gibi hukuk kuralları uygulayan dört derebeyine aitti.

Çiftçiler ve el zanaatkârları 13. yüzyıla kadar iş verimlerini oldukça artırmışlardı ve dolayısıyla da köy ile şehir arasındaki ilişkiler de değişmişti. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, insanlar köylerden şehirlere akın ederken, bu, Avrupa'da yavaş yavaş tamamen ters dönmüştü. İnsanlar artık şehirlerden köylere akın etmeye başlamışlardı.

Çiftçilerin ürünleri artık daha fazla insanın karnını doyuruyordu ve bu nedenle de daha fazla insan el zanaatlarına yönelebilmek fırsatını bulmuş oluyordu. El zanaatlarına yönelebilen eski çiftçilerin çoğu, daha uzun bir zaman, 14. ve 15. yüzyıla kadar, yan gelir olarak küçük tarımcılıkla uğraşmayı elden bırakmamışlardı. Onlar yine küçük bir tarlayı işliyorlardı ve avlularında bir veya birkaç inek veya keçi bulunduruyorlardı, çünkü zanaatkârlıkla elde ettikleri gelir, geçimlerini istedikleri gibi sağlamaya daha yeterli değildi.

El zanaatkârlarının arasındaki işbölümü, aletleri ve her türlü araç ve gereçleri daha kullanışlı hale getirmiştir. Herhangi bir aleti yapmak ve geliştirmek için ustalar kendilerine daha fazla zaman ayırmışlar ve sürekli yeni üretim yöntemleri aramışlardır. Zanaatkârların geliştirdiği araç ve gereçler iyileştikçe de, tarımdan elde edilen ürünler daha da artmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak ise daha fazla insan çiftçilikten el zanaatına yönelmiştir.

İşin veriminin artmış olduğunu derebeyleri anlamakta gecikmediler. Bunu anladıktan hemen sonra da çiftçilerden daha fazla şeyler almaya kalktılar. Derebeylerinin köylülere ve zanaatkârlara yaptıkları baskının ve sömürünün artmasıyla, daha fazla çiftçi, tımarcı ve serf, derebeylerinin topraklarını terk ederek şehirlere kaçmaya başlamışlardı. Kaçanlar, şehirde bir yıl ve bir gün (yani 366 gün) kalmayı başarırlarsa, onları derebeyinin tekrar istemeye hakkı kalmıyordu. Onlar böylelikle yarıkul olmaktan kurtulmuş oluyorlardı. O tarihlerde Almanca'da en yaygın deyim "Stadtluft macht frei"

yani "şehir havasını soluyan, özgürlüğüne kavuşur" şeklindeydi.

Tarımda iş veriminin artmış olmasının sonucunda, derebeyleri daha fazla ürünü pazarlama olanağını bulmuş oluyorlardı: onlar, el zanaatkârlarının ürettiklerine artan bir ilgi duymaya başlamışlardı. Satın aldıkları ürünler yoluyla da toplumsal zenginliği yeniden köylerden şehirlere kaydırmış oluyorlardı.

Şehirler, el zanaatkârlarının ürünlerinin ticaretiyle zenginleştiler. Zenginlik şehirde yaşayanları gittikçe daha güçlendiriyordu, öyle ki bunlar artık köy ve kentlerde yaşayan soylular sınıfının egemenliğine başkaldırıyorlardı. Köy ve kentlerde yaşayan soylular, şehirleri zenginleştirmekle, kendi kuyularını da kazmış oluyorlardı. Şehirli ler kendilerine askeri birlikler kurmuşlar ve soyluları topraklarından sürmeye başlamışlardı. İtalya'da, özellikle Floransa, Milano, Verona ve Venedik gibi şehirlerde, derebeylerinin egemenliği daha 13. yüzyılda kırılmıştı: şehirli ler derebeylerinin ellerindeki mallardan daha fazla mal üretiyorlardı.

Böylelikle şehirler hızlı bir şekilde büyüdüler. En büyük olanları Kuzey İtalya'daki şehirlerdi: 1340 yıllarında Floransa'nın nüfusu 120 bin civarındaydı, Paris'inki 10 bin, Londra'nın nüfusu ise 50 bin civarındaydı. Almanya'nın en büyük şehri ise 30 bin nüfusu olan Köln'dü ve Lübeck'te yaşayanların sayısı 25 bindi.

VI.

El Zanaatkârları, Tüccarlar, Şövalyeler

El zanaatkârları, değerleri çok yüksek olan malzemeleri ve madenleri işliyorlar ve bunlardan kullanışlı eşyalar yapıyorlardı. Zanaatkârlar, aralarında işbölümüne gidiyorlardı ve herkesin belli bir sanat dalına yönelmesiyle, iş verimini de artırıyorlardı. Örneğin 1387 yılında Frankfurt am

Main şehrindeki 46 demirci dükkânında, toplam 23 değişik meslekte uzmanlaşmış el zanaatkârı bulunmaktaydı:

Nalcılar

Arabacılar

Pulluk yapanlar

Çiviciler

Bıçakçılar (kılıç ve buna benzer diğer kesici aletler)

Klazör yapımcıları (kitap kapağı yapımı aletleri)

Bıçak yapımcıları

Makasçılar

Silah yapımcıları

Eğge yapımcıları

Tel burmacıları (madeni yüzükler ve korkuluk yapımı)

Tel çekimcileri

İğneciler

Saatçiler

Kın yapımcıları (silah kını)

Koşu takımı yapımcıları

Varilci ve fiçiciler (ağaç fiçilerin etrafına geçen tekerlekler)

Kilitçiler (çilingirler) (kilit ve kapı takımı)

Zırhçılar, Levhacılar, Pergelciler (ölçü aletleri)

Kuyumcular (yaprak altın işlemleri)

ve diğerleri.

Dericilikte ise kunduracılar, semerciler, çanta, kemer ve eldiven yapımcıları gibi meslek bölümleri bulunmaktaydı. El zanaatkârları, zor olan işlerini kolaylaştırmak için su gücüyle işleyen özel değirmenler yapmışlardı.

Madeni işlemek için, su değirmenlerinin çarklarını çevirdiği büyük çekiçhaneler bulunmaktaydı, bez üretimi için dolaplı değirmenler, hammaddelerin öğütüldüğü zonk yerleri vardı ve suyla dönen büyükçe çarklar tel dolandırmada kullanılıyordu.

Çömlekçinin ayağıyla döndürdüğü çarkı, kirmen takımlarını, dokuma tezgâhlarını ve iplik çıkırgını el zanaatkârları teknik açıdan biraz daha geliştirmişler, ma-

nivelayı bularak ağır yükleri daha kolay kaldırmayı öğrenmişlerdi.¹³

Çiftlik sahiplerinin satışa çıkardıkları mallar, artık eskisi gibi sadece kendi toprakları üstünde çalıştırdıkları çiftçilerin ve el zanaatkârlarının ürünlerinden ibaret değildi. Ticari mallar, kilisenin ve şövalyelerin yakın Doğu'ya yaptıkları Haçlı Seferleri'ndeki kanlı saldırıları sonucu ele geçirdikleri değerli eşyalarla daha da çoğalmıştı. Orta Avrupa'nın Haçlıları, kilise ruhanileri ve onların kiralık şövalyeleri, yaptıkları bu 'dinsel seferler'de güzel kokulu baharatların, kıymetli taşların ve ipeğin ne olduğunu da öğrendiler.

El zanaatkârları ilk zamanlarda kendi ticaretlerini kendileri yapıyorlardı. Ticaret işlerinin el zanaatlarındaki üretimden ayrılması ve kendi başına bir dal olması, toplumsal işbölümü yolunda atılan adımlara birini daha eklemiş oluyordu. Ticaretle uğraşanlar, üretilen her türlü metanın pazarlarda dolaşımını üstlenmekle, şehir ve taşra arasındaki alış-veriş işlemini de hızlandırmış oluyorlardı.

Milanolu tacirler, İsviçre'den sığır satın alıyorlardı; Frankfurt am Main şehrinin tacirleri Polonya öküzlerini pazarlıyorlar, İsveç zenginleri Ren nehrinin kenar şehirlerinde yapılan şarabı içiyorlardı; Nürnberg şehrinde küçük demirci dükkânlarının ürettikleri "Nürnberger Tand" (Nornberg Oyuncakları), Avrupa'nın her yerinde artık alıcı buluyordu; Antwerpen'deki, Köln'deki ve Strassburg'taki çuhacılar, İngiltere'den gelen koyun yününden kumaş işliyorlardı.

Ticaret, üretilen metaların pazarlamasını yapanları, bu metaları üretenlerden daha fazla zenginleştirmişti. Tüccarlar, ellerindeki malları, şehir halkından kimsenin yapamayacağı kadar çabuk bir biçimde bir pazar yerinden başka bir pazar yerine taşıyorlardı, çünkü onların bilgisi daha fazlaydı.

13. Henüz soyadının kullanılmadığı zamanlarda, bu insanlar, mesleklerinin tanımlanmasıyla çağrılıyorlardı. Müller (Değirmenci); Schneider (Terzi); Schmidt (Demirci) gibi. Günümüzde –özellikle Almanya'da– çok rastlanan bu tip soyadları, o dönemdeki tanımlamalardan gelmektedir.

Tüccarlar, şehir meclislerinin ve kurullarının çoğunluğunu da ele geçirmişlerdi. Aralarında en zengin olanlar, kaymakamlık, valilik, bakanlık görevini üstlenmişlerdi. Bunların bir şehrin içinde ve dışında çok sayıda evleri ve büyük toprakları bulunmaktaydı. Bazılarının kendilerine ait pazar yerleri, değirmenleri ve bira fabrikaları vardı.¹⁴

Şehir ve taşra arasındaki mal alış-verişi, yeni bir otlakçı, bedavacı insan şekli yaratmıştı: soygunculuk yapan şövalyeleri. Şövalyelerin toplumsal mevkileri 'maiyetçilik'den (üst görevlinin yanında bulunan ayaktakımı) kaynaklanıyordu.

Şövalyeler, geleneksel meslekleri sadece savaşçılık olan, ağır silahlarla donatılmış ve kendilerine özgü tutum ve yaşam kuralları olan kimselerdi. Tacirler toplumda prestij kazandıkça, şövalyeler prestijlerini kaybediyorlardı. Barutun ve madeni merminin bulunmasından sonra, top mermilerinin vuruculuğu büyüdükçe ve güçlendikçe, şövalyelerin mevkileri geçersiz olmaya başlıyordu. Üstelik para ekonomisinin geçerlik kazandığı ölçüde, bunların çoğu fakirleşmeye başlamıştı; şövalyeler tacirlerin kurbanı olmuşlardı. Onların kaleleri yıkılmıştı. Bunların çoğu ya şehirlerde kurulmuş olan küçük ordularda savaş hizmetinde bir göreve girmiş, ya taşralardaki serf ordularının idaresine getirilmiş, ya zengin bir tacir ailesinin kadınlarıyla evlenmişlerdi ya da geçimlerini tacirlerin kervanlarını soyarak yürütüyorlardı.

Martin Luther, şövalyeler hakkında şöyle demektedir: "Tanrı'nın şövalyelere ve soygunculara da ihtiyacı vardır, çünkü tacirler her gün bütün dünyayı soyuyorlar."

Feodal derebeylerinin, kendi emri altındaki kullarını (yani serfleri) –bunlara şehirli de dahildi– soyguncu

14. Üretim-Ticaret-Siyaset üçlüsünün bir avuç insanın elinde toplanışı hakkında verilebilecek birkaç güzel örnek, halen Almanya'nın çelik endüstrisinin önemli bir kısmını elinde tutan Krupp ailesi; bütün endüstri dallarında etkinlikleri olan Flick ve von Thum und Taxis aileleri olabilir. (Konu ile ilgili olarak bkz. *Das ABC des Grossen Geldes*, Bernd Engelmann.)

şövalyelerden korumaya güçleri yetmedi. Sürekli olarak şövalyelerin baskınlarına uğrayan ticaret kervanları, artık kendi kendilerini korumak zorunda kalmışlardı. Bu yolla da şehirliiler gittikçe feodal beylerin bağımlılıktan kurtulmaya başlamışlardı. Şehirler, süreç içerisinde, eski düzeni, kendi getirdikleri yeni düzenle değiştirdiler. Örneğin 1393 yılında Floransa'da, eğer herhangi bir kimsenin ailesinde eski soylulardan veya şehir soylularından biri bulunuyorsa, şehir idaresinde hiçbir makama getirilmemesi kararlaştırılmıştı. El zanaatkârları, şehirlerde yaşasalar bile, soyluların yeni üretim şekillerinin gelişmesine karşı olduklarını biliyorlardı.

Şehir halkından olanlar, şehirlerin idaresini üstlenmişti. Bir şehirde yaşayan herkes, şehrin idaresine katılmıyordu. Halk yığınları, özellikle de el zanaatkârları, şehirleri feodal sınıfın egemenliğinden kurtarmıştı. Ama sonra küçük bir üst zengin tüccarlar [Alm. Patrizier] şehirlerde egemenliği tekrar ele geçirdiler ve bazen feodal beylerle işbirliği yaparak halkı soymaya devam ettiler. Böylelikle toplumda yeniden bir bölünme ortaya çıktı: piyasada el zanaatkârlarıyla tüccarlar karşı karşıya gelmişlerdi. 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar, el zanaatkârları ile tüccarlar, Avrupa'daki ülkelerin neredeyse hepsinde birbirleriyle mücadele ediyorlardı.

10. ve 11. yüzyıldan sonra, el zanaatkârları, birbirlerine karşılıklı yardım etmek için birlikler oluşturmayı başardılar. Buna benzer birliklerden daha sonraları loncalar ve esnaf birlikleri doğdu.

Loncalar, başlangıçta, hastalık ve ölüm hallerinde karşılıklı yardımlaşmayı hedefleyen ilk yardım örgütleriydi. Bunların en önemli görevlerinden biri ise küçük esnaf ve el zanaatkârları arasındaki rekabeti sınırlamaktı. Lonca, üyelerinin ürettikleri metayı hangi fiyatla pazarlayacaklarını, işyerlerinin büyüklüğünü ve sayısını kurallara bağlıyor, çırakların, kalfaların ve ustaların seçimini yapıyordu; bir ustanın pazara çıkardığı ürünlerin kalitesini, adedini, çalıştırabileceği çırakların ve kalfaların sayısını kesin olarak

belirliyordu. Üretimin gelişmesiyle el zanaatları dalında meslekler de çoğalmıştı ve bununla birlikte loncaların sayısı da yükselmişti. Lonca düzeni, el zanaatı alanında kalitenin yükselmesini sağladı.

Üretim süreci içinde loncalar öyle güçlendiler ki, mesela loncaya üye olmayan herhangi bir el zanaatkârı çalışamaz hale gelmişti. Onun ürettiği malları kimse satın almıyordu ve ona kimse hammadde bile vermiyordu.

Loncalarda, öncelikle, deneyleri fazla olan zanaatkârlar örgütlenmişti ve kendilerine "usta" lâkabını vermişlerdi. Bundan sonra bu ustalar kimin loncaya alınıp alınmayacağına karar veriyorlardı. Buraya girmek isteyen bir zanaatkâr, çoğunlukla bir "giriş ödentisi" ödemek ve sıkı bir ziyafet vermek zorundaydı ki, bunun yükünü fakir bir kimse kaldıramazdı. Çıraklar ve kalfalar genelde lonca üyesi değildiler. Loncanın tüzüğüne göre, ustalar, çırakların ve kalfaların nasıl sömürüleceğine kendileri karar veriyorlardı. Çıraklara para ödenmiyordu; öğrenim süresinin ne kadar olacağına usta karar veriyordu; öğrenim süresi çoğu zaman 5 ile 8 yıl arasında değişiyordu; usta, meslekle ilgili her şeyi çırağa öğretmek zorunda değildi; çırağın ne zaman özgürlüğüne kavuşacağına da yine usta karar veriyordu.

Bütün bunlara rağmen, böylesi bir üretim şekli, feodal üretim şekline göre daha büyük bir gelişmeydi, daha ileri atılmış bir adımdı. Meslek dallarının ayrılması, birçok kişinin bir arada çalışması, loncalar içinde eldeki deneylerin değiş-tokuş edilmesi, çırakların sistemli bir biçimde yetiştirilmesi, üretim için yeni olanaklar sağlamıştı.

Ticaretle uğraşanlar da, kendi oluşturdukları loncalarda, geziler esnasında ve büyük ticaret kuruluşlarının meydana getirilmesinde birbirlerine yardımcı olmak, deneylerini birbirlerine aktarmak ve bulundukları ülkenin dışında da birbirlerini desteklemek için, örgütlenmişlerdi. Loncalar sağlam temellere oturmaya başladıktan sonra, tüccarların örgütlendiği lonca ile el zanaatkârlarının loncası arasında

kıyasıya bir kavga başlamıştı. O andaki toplumsal zenginliğin tümünü yarattıkları halde, el zanaatkârlarının devreye girmiş olan tüccarları yok etmeye güçleri yetmedi.

VII.

Para Tekrar Piyasada

Üretilen metaların pazarlanması artmaya başladıktan sonra, para yine ortaya çıkmıştı. Yunanistan'da ve Roma İmparatorluğu'nun zamanında çok yaygın olmasına rağmen, feodal düzende para neredeyse ortadan kaybolmuştu. Feodal derebeylerinin çiftlikleri, ortada para olmasa da yaşayabiliyordu ve o zamanlar ticaret fazla gelişmiş değildi.

Eti, sütü ve ekmeği biriktirmek ve depolamak mümkün değildir, yapıları da öyle. O zamanlar, bazı soylu kadınlar 10 ve daha fazla eteği üst üste giiyorlardı. Zaten 10 etekten daha fazlasını taşımaları da mümkün değildi. Bu yüzden, derebeylerinin, çiftçilerden daha fazla et ve buğday istemeleri (üretim faizini yükseltmeleri) onlara herhangi bir yarar getirmiyordu. Derebeylerinin yapabilecekleri en fazla tüketim neyse, sömürünün en üst sınırı da o kadarla kalıyordu.

Para, şehirler üzerinden köylere ulaştıktan sonra bu durum değişiverdi. Parayı sınırsız olarak biriktirmek mümkündü. Şehirli el zanaatkârlarının ürettikleri her şey artık sadece para karşılığında alıcı buluyordu. Derebeyleri, çiftçilerden ördek ve kaz yerine para istemeye başlamışlardı; derebeyleri ürün vergisini paraya çevirmişlerdi.

Vergiyi para olarak vermek, bir çiftçi için yarar da getirebiliyordu zarar da; bu, çiftçinin gücüne bağlıydı. Eğer o derebeyine karşı zayıf bir durum içindeyse, tarladan alacağı ürünün bir sezon kıt olması onu felakete sürüklemeye ve ağır bir borç külfeti altına sokmaya, borç esirliğine götürmeye kadar gidiyordu. Tarladaki ürünün kıt oluşundan aynı zamanda derebeyi de aynı derecede etkileniyordu. Derebeyi,

çiftçinin ürettiğinden daha fazlasını ondan isteyecek durumda değildi ki. Ama verginin parasal şekli ortaya çıktıktan sonra, derebeyi, çiftçiden ürettiğinin daha fazlasını isteyebiliyordu.

Avrupa'da çiftçiler, 13. ve 14. yüzyılın içinde ve 15. yüzyılın başlarında, oldukça güçlü bir duruma gelmişlerdi. Para vergisinin uygulamaya girmesi ile çiftçiler derebeylerine karşı biraz daha bağımsız hale gelmişler ve derebeylerinin köylüler üzerindeki egemenliği birazcık da olsa gerilemeye başlamıştı. Angarya hizmetinin para vergisine dönüştürülmesi, çiftçilerin üretimini iyi yönde etkilemişti. Çiftçi artık çoğu halde hangi şeyi üreteceğine kendisi karar verebiliyordu.

Feodal toplum düzenine para girdikten sonra, insanların birbirleriyle olan ilişkisi de değişivermişti.

Öncelikle, çiftçiler, kendilerini sömürenlere karşı biraz daha meydan kazanırlar. Onlar artık istediklerini üretmekte serbesttirler; önemli olan, verecekleri vergi miktarını para olarak bir araya getirmektir. Bu nedenle, onlar artık, toplumda sabırsızca beklenen gereksinimler neyse, onu üretmeye koyulurlar. Çiftçiler, aynı zamanda "piyasa"nın durumuyla da ilgilenmek zorunda kalırlar. Bu, onların yeni deneyimler elde etmelerini sağlar.

Tarımcılıkta elde edilen fazla üretimin, ürün vergisinden para vergisine dönüştürülmesi, toplumu temelinden değiştirmeye başlamıştır. Her türlü metayı sınırsızca satın alabilen para, aynı zamanda sınırsız gereksinimleri de beraberinde getirmiştir. Herkes daha önce rüyasında bile göremediği şeyleri para karşılığında alma merakına kapılmıştır.

Eğer insanın üretkenlik gücünün onun ihtiyaçlarından kaynaklandığı dikkate alınırsa, paranın uygulamaya girmesiyle insanda o zamana kadar hiç görülmedik bir enerjinin harekete geçmiş olması daha kolay anlaşılır. "Ekonomik yaşam, kendisini, yüzyıllarca süren katılıktan ve durgunluktan kurtarmıştır; dinamik olmaya başlamış, dengesini kaybetmiştir; artık çok sert dalgalanmaktadır. Üretim ve

tüketim, ticaretin o zamana kadar görülmedik kalkınmasıyla birlikte ve ona paralel olarak gelişmektedir. Para artık her yere girmektedir, o geleneksel bağları koparmış ve o zamana kadar varolan bütün ilişkileri alt üst etmiştir. Artık her şeyin belli bir fiyatı vardır. İnsan sadece para geliri derecesinde ölçülmektedir. Düşünülebilen her şeyin satılabilir veya alınabilir olması, para ekonomisinin zaferine eşlik etmektedir. Aynı zamanda para, serf ile bey arasındaki gerçek ekonomik ilişkileri, o zamana kadar gözle görülebilen toplumsal gerekli iş ile artı iş arasındaki farkı, örtbas etmeye başlamıştır. Mal ve toprak sahibi ve kiracı ile patron ve işçi, birer özgür meta sahipleri olarak piyasada karşı karşıya gelmişlerdi; bu şekildeki 'serbest alış veriş' uydurmacılığı, eski sömürünün para şeklinde yeniden devam etmesini gizlemiştir" (Ernest Mandel).

Paranın akar olması, o zamana kadar geçerli din otoritesini de alaşağı etmiştir. Martin Luther, Katolik kilisesine saldırdığında ve kendisine başka bir Alman kilisesi kurmak istediğinde, prensler onun hemen yanı başında yer almışlardı. Onlar, yüzyıllar boyunca dolandırıcılıkla, baskıyla ve kandırmacayla ve başarılı ekonomik uygulamalarla Katolik kilisesinin elinde toplanan mallara, emek veren halktan çalınarak manastırlara yığılmış iş ürünlerine ve kilisenin elindeki büyük topraklara gözlerini dikmişlerdi.

Almanya'daki toprakların tümünün üçte biri kiliseye aitti. İşte soylular bu toprakları ele geçirebilmek ve bu topraklar üzerindeki çiftçileri kendileri sömürebilmek rüyasını görmekteydiler. Prensler bu yüzden dinlerini değiştirdiler ve Katolik kilisesinin mallarına elkoydular.

Saksonya kür prensi Heinrich von Sachsen iktidara geçtikten sonra, üç ay içinde 30 bin altın Gulden harcamıştı; onun bu harcamasından sonra, egemenliği altındaki bölgenin kasası boşalıvermişti. Bu kür prens, hemen reformasyonu uygulamaya sokmuş ve kilisenin mallarına elkoymuştu. Bir başka prens, Joachim von Brandenburg II., bugünden yarına

ülkenin tamamının Protestan olmasını istemiş ve böylelikle kilisenin mallarından vurgunculukla aldığı 600 bin Taler borcunu sildirivermişti. Halk, hükümdarın bu din değiştirmesine katılmak zorunda kalmıştı.

Paranın ortaya çıkmasıyla, feodal sömürücüler toplumdaki gelişmeyle ilgili denetimi yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardı; toplumsal yaşamda uyulması gereken şartları artık istedikleri gibi uygulayamıyorlardı. Para, toplumdaki gruplar arasında bir yağlayıcı madde gibiydi, ilişkiler kayganlaştı: insan artık daha çabuk fakirleşebiliyor ve daha çabuk zengin olabiliyordu.

Para, derebeylerinin, kendi harcama yetenekleriyle elde ettikleri sömürünün derecesine göre kendi koydukları sınırı yok etmişti. Çiftçilerin ve el zanaatkârlarının ürettikleri şeylerden ne kadarını kendilerine alıkoyacaklarını, artık midelerinin alım kapasitesi, veya karılarının on tane eteği üst üste giymesi belirlemiyordu. Mal sahiplerinin yemeyle bitiremedikleri şeyler artık çürümeye terk edilmiyor, paraya dönüşüyordu. Ve para karşılığında satın alınabilen şeylerin sayısı gittikçe çoğalıyordu.

Toprak ağaları, doğal olarak her dönemde, kendilerine kuluk edenlerden ellerine ne geçerse, o kadar almaya gayret etmişlerdi. Ama paranın kullanımı genelde geçerli olmaya başladıktan sonra onlar, temel vergileri artırmışlar, angarya hizmetini genişletmişler ve 'ölüm vergisi' gibi (çoğunlukla ölenin mallarının üçte birine elkoyuyorlardı) yeni vergiler çıkarmışlardı; ayrıca 'miras izin vergisi', evlenme vergisi ve gümrükler uygulamaya başlamışlardı.

Madeni para basma hakkını ellerine geçirmiş olan prenslerden bazıları, köylüleri ayrıca bir de bastıkları sahte paraları vererek sömürüyorlardı: madeni paranın içindeki gümüş oranını düşürdükleri halde, köylülere bu paraları eski fiyat üzerinden veriyorlardı.

Köylüleri sadece toprak ağaları sömürmüyorlardı. Paranın ortaya çıkmasıyla köylerde tefeciler türemeye başlamıştı. Her-

hangi bir felaket veya ürün kıtlığı nedeniyle, köylüler, çoğu zaman vergilerini veremeyecek duruma düşüyorlardı. İşte böylesi durumlarda onların tefecilerden kredi almaktan ve aldıkları krediye yüksek faiz ödemekten başka yolları kalmıyordu.

Tefecilerin en gözüaçıkları ve aralarında en vicdansız soyguncular kiliseye mensup kimselerdi. Piskoposlar, başpiskoposlar, manastırların başpapazları, manastırların başrahipleri ve prelatların kendileri bile, kendi başına toprakları ve serfleri olan derebeyleriydiler. Kilisenin bu ruhanileri, köylüleri iki yönlü sömürüyorlardı, birincisi derebeyleri olarak ve ikincisi ise kilisenin temsilcileri olarak.

Ayrıca, ruhani babalarının resimlerini ve 'kutsal emanet'lerin kopyalarını seriler halinde yaptırarak satışa çıkarıyorlardı. "Bu asil erkeklerin sahte belge düzenlemeleri gayet olağan ve severek yapılan bir dolandırıcılıktan ibaretti. Gayet cüsseli piskoposların ve başpapazların, kendi emirleri altındaki keşişler ordusuna halkı soydurarak sürdürdükleri görkemli yaşam, soyluların onları çekemezliğine ve onların bu yaşamlarını yükünü çeken zavallı halkın galeyana gelmesine neden olmuş ve haykırışlar yükseldikçe de halka vaz'edenlerin suratına çarpacak hale gelmişti" (F. Engels).

Büyük tüccarlar, "ticaret bir sanattır" derler. Bunu söylemekteki erekları şudur: çoğu insan, altından kalamayacağı şeyleri bile satın almalıdır. Bunu insanların beynine işlemek (daha doğrusu her an insanın beynine saldırıda bulunmak) için gösterilen çaba yeteneğine, büyük tüccarlar "sanat" demektedirler. Büyük satış merkezlerinin idarecileri, ağızları sulanarak, bir Türk'ün İstanbul'da Haydarpaşa Garı'nın saatini nasıl sattığını anlatırlar.

Eğer ticaret bir sanatsa, o zaman elde olmayan bir 'hiç'i satmak sanatların en büyüğüdür. Birkaç yıl önce Kaliforniya'da bir hapishanede ölen Avusturyalı 'Baron Lustig', Paris'teki Eysel kulesini tam üç defa satmıştı.

Ama Katolik kilisesinin başı Papa, bu Avusturyalı do-

landırııcıdan daha ünlü bir ticaret sanatkârıdır. Çünkü Papa'nın sattığı şey, solunan havadan daha ucuz bir şeydi: Bir insan, ölmeden önce Papa'ya giderek, ondan para karşılığında kendi dünyevi cezalarını, daha doğrusu dünyada işlediği 'günah'ları, satın alıyordu ki, öldüğünde o günahlarından arınmış olsun.

Hırsızlık olsun, cinayet olsun ve hatta isterse önceden planlanmış bir suç olsun, aslında milyonlarca yıllık cezayı gerektiren suçları para karşılığında kilisenin papazına affettirmek, daha doğrusu suçunu papazdan satın alabilmek gayet doğaldı.

Papa'nın ajanlığını yapan kilisenin vergicileri ve günah satıcıları, her yıl Roma'ya büyük ölçüde gelir sağlıyorlardı. Bu ajanlar, bu tip girişimcilikleriyle sadece kiliseye karşı insanların kinini yükseltmekle kalmıyorlar, aynı zamanda Almanlar'ın milli hislerini de kabartmış oluyorlardı.

Köylülerin ödemek zorunda oldukları vergiler uzun bir zaman yükselmeden aynı kalmıştı. Vergilerin yüksekliği yüzyıllar boyunca bir alışkanlık hakkına dönmüştü. Ancak paranın devreye girmesinden sonra, derebeylerinin, rahiplerin, tacirlerin, tefecilerin ve patriklerin arasında, köylülerin emeğine el atmak için kıyasıya bir yarış başlamıştı. Bir yarış anında hızlı giden bir yarışçıyı, ondan daha yavaş giden bir yarışçıya uymaya davet etmek nasıl mümkün değilse, bunların arasındaki yarış da böyleydi. Bu yarışa katılanlar, yüzyıllar içinde kurulmuş bir gelenek barajını yerle bir etmişlerdi.

Köylüler eskisinden daha fazla çalışıyorlar, eskisinden daha fazla üretiyorlardı, ama durumları eskisinden daha kötüydü.

Gittikçe fazlalaşana ve ağırlaşan yükün yanısıra, eski hakların elden gittiğini gören insanlar, o zamana kadar görülmedik bir biçimde canavarlaşmaya başladılar.

VIII.

Bankalar

Zamanla, para da ağırlaşmaya başlamıştı: bazı tüccarlar çok zengin olmuşlardı. Yanında büyük ölçüde para taşımak tehlikeli olmaya başlamıştı, çünkü çapulcu şövalyeler ve devletin vergicileri her yanda kolgeziyorlardı.

Tüccarların arasından, tüccarlığın başka bir şeklini oluşturan yeni bir kol ayrılmıştı: bankacılar. Bu kimseler sadece tefecilikle uğraşıyorlardı; görevleri, borç karşılığında para vermek, kendilerine emanet edilen paraları muhafaza etmek ve mali yatırımlar yapmaktı. Tefeciler, bildiğimiz gibi, daha önceleri de vardı. Onlar, büyük sayıda üretilen malların satımını üstlenen tüccarlardan oluşuyorlardı ve onların ortaya çıkmasıyla da üretim yöntemleri değişmişti.

Bankacılar paranın taşınabilir olması için yeni yöntemler buldular: çek ve tahvil senetleri ortaya çıktı. Bankalar başka şehirlerde de şubeler kurmuşlardı ve burada verdikleri bir kâğıt parçasıyla, başka bir şehirde bulunan şubelerinden para çekmek artık mümkündü. Floransa'daki bankacıların Köln'de, Paris'te ve Londra'da, hatta Suriye İmparatorluğu'nda bile şubeleri vardı.

Para kullanımının bu yeni şekli, üretimi yeniden kamçıladi. Tüccarlar artık daha çabuk siparişler veriyorlar ve aldıkları mallar karşılığında tahvil senetleri veriyorlardı. Aynı zamanda ellerindeki servet gittikçe büyüyordu.

Bankacılar, feodalizmin yok edilmesine de katkıda bulundular: Soylular, kendilerine para lazım olduğunda –örneğin kapılarındaki askerlerin maaşlarını ödemek için– bankacılardan para alıyorlar ve karşılığında da ellerindeki toprağı ve malları bankaya ipotek olarak veriyorlardı. Soylular çoğu zamanlar aldıkları parayı bankacılara geri veremiyorlardı ve topraklarının bir kısmı böylelikle bankaların eline geçiyordu.

Bankacılar bu yolla ellerine geçen toprakları ya

başkalarına satıyorlar veya kendileri kullanıyorlardı. Ama bankacıların toprağı kullanmaları derebeylerinki gibi değildi: derebeyleri, sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamak için köylülere toprağı işletirlerken, bankalar bunun tam tersine, tarlalarda çalışan köylülere para veriyorlar ve tarladan elde edilen ürünü kendileri satıyorlardı.

IX.

Manifaktürler ve Proletarya

Servetin para olarak biriktirilmesi, üretim yöntemlerinin daha da geliştirilmesine olanak sağladı. El zanaatkârlarının çoğı batmıştı, çünkü, loncalar yeni üretim biçimine karşı onları artık koruyamıyordu. Batan işyerleri ya daha zengin olan başka el zanaatkârları tarafından, ya da zengin tüccarlar tarafından satın alınıyordu. Tüccarlar değişik dallarda üretim yapan küçük el zanaatkârlarının bir araya getirilmesiyle üretimin –ve dolayısıyla da paranın– daha rasyonel kullanılabileceğini anlamışlardı: iplikçilerin dokumacılarla ve terzilerle bir araya getirilmesi yararlı bir şeydi.

Böylece, manifaktürler oluşmaya başladı. El zanaatkârları artık birbirlerini tamamlayacak şekilde çalışıyorlardı. Bu devrimci bir gelişmeydi, çünkü bu üretim şekli, zaman ve ticaret yollarının kısaltılması bakımından oldukça rasyoneddi.

Süreç içerisinde, tüccarlar, değişik üretimler yapan el zanaatkârlarını bir çatı altında toplamayı başardılar. Bu, zanaatkârlar ve üretim arasındaki yolu kısaltıyordu. 13. yüzyılda Floransa şehrinde 50 ve daha fazla binadan oluşan ve bine yakın işçinin çalıştığı manifaktürleri görüyoruz.

El zanaatkârları yavaş yavaş bağımsızlıklarını kaybediyorlardı. Giderek, gözetim altında çalıştırılan işçiler oldular. İşte bu zamanlarda 'Proletarya' kavramı ortaya çıktı. Bunlar, emek güçlerinden başka satacak hiçbir şeyleri bulunmayan insanlardı ve onların kendi emek güçlerini, el-

lerinde makinaları ve aletleri olanlara satmaktan başka hiçbir çareleri kalmamıştı. İlerde bu insanların emek gücü makinalara sağlam bir zincirle bağlanacaktı.

Üretimin bu yeni şekli, feodal zamandaki üretim şeklinden çok daha başkadır. Köylerde genellikle topraklarda çalışan insanlar kendilerini doğaya uydurmak zorundaydılar; onlar yaptıkları işleri mevsimlere ve hava şartlarına göre ayarlamak zorundaydılar. Ama şimdi her gün ve hep günün aynı zamanlarında, kendilerini iyi hissetmeseler bile, hava şartları çok kötü olsa bile, işyerlerine girmek ve çalışmak zorundaydılar. İşyerlerine çoğu zaman dizlerine kadar çamura gömülerek gidip geliyorlardı, çünkü, zamanımızdaki gibi daha asfalt yollar yoktu; çalıştıkları zaman içinde ara paydosu yapmaya bile hakları yoktu. Halbuki daha önceki zamanlarda canları ne zaman isterse, o zaman durabiliyorlar veya çalışabiliyorlardı. Daha önceleri gayet doğal gördükleri her şey, birden şeklini değiştirivermişti ve artık onlar için her şey doğallığını yitirmişti.

İş ve yaşam şartlarının kötü yönde gelişmesine, daha başka ve daha kötü gelişmeler de eşlik etti. Patronlar, işçilere ödedikleri ücrete keyiflerince karar veriyorlardı ve bazen aylarca hiç ücret ödemedikleri de oluyordu. Eğer dara düşen bir işçi avans almışsa, onun bunu geri ödemesi kabul edilmiyordu. İşçi, bu avansın karşılığında, gündelik olarak yaptığı işe ek olarak çalışmak zorundaydı. Uzun zamandan beri ücret alamayan bir işçi, verdiği emeğin karşılığında manifaktürde üretilen herhangi bir malı aldığı anda, bir yıl hapis cezasına çarptırılıyor ve ona ömür boyu meslek yasağı uygulanıyordu. Bu işçilerin adları ve bazen de resimleri kamuya açık duvarlara asılıyordu. Borçlanmış olan ihtiyar işçilerin daha başka işyerlerinde çalışmalarını önlemek için elleri bileklerinden kesiliyordu. İşe tam zamanında gelmemenin cezası da ağırdı. Bu insanlar her 'hata'larında, en azından iki defa cezalandırılıyordu: hem devletin mahkemeleri, hem de kilise tarafından. Kilise, ceza almış olan kimseleri kiliseden

atıyor ve onları böylelikle nişan tahtası haline getiriyordu.

Patronlara günde 15, 16, 17 ve hatta daha uzun iş saati kısa gelmeye başlamıştı. İş saatlerini gittikçe uzatıyorlardı.

İş saatlerinin uzatılmasına karşı yapılan bildiğimiz ilk grev, 1320 yılında Fransa'nın Provins şehrinde kumaşçı kalfalarının yaptığı grevdir; 1329 yılında ise Breslau şehrinde semerci kalfaları grev yapmıştı. 1351 yılında Speyer şehrinde dokumacılar daha yüksek ücret istemişlerdi. Ücretlerin yükseltilmesi için verilen kavga ve grevler aynı zamanda Almanya'nın Erzgebirge (Maden Dağları) bölgesindeki Bergknappen şehrinde de vardı.

Ama yapılan bu grevler, diğer işçilerin üstünde olan kalfaların ve herhangi bir mesleği olan işçilerin yaptığı grevlerdi. Daha sonraları, 14. yüzyılda, İtalya'da büyük işçi kitleleri greve gitmişlerdi. Floransa şehrindeki yün işçileri, kendilerini loncalar birliğinden ve zengin patronlardan kurtarma sözü veren bir diktatörü desteklemişlerdi. Bu desteklerinin karşılığında da onlara örgütlenme hakkı tanınacaktı. İşçilerin örgütlenmelerinin hiç düşünülmemeyeceği ve kesin olarak yasak olduğu o zamanlarda, bu bir başarı sayılırdı. Ama bir yıl sonra bu diktatör devrildi, eski zenginler yine egemenliği ellerine geçirdiler. 1378 yılında yün işçileri tekrar ayaklandılar. Üç ay boyunca Floransa şehrini yün işçileri idare ettiler. İşçilerin hazırladıkları programda özel mülkiyetin ortadan kaldırılması da bulunuyordu. Ayaklanma esnasında zenginlerin köşkleri yıkılmış ve lüks eşyaları ateşe verilmişti. İşçiler, üretimin, kendi aralarında oluşturdukları bir heyet tarafından denetlenmesini istiyorlardı. Patronlar, işçilerin direnişini kırmak için fabrikaları kapatmaya başlamışlardı: buna karşılık, yün işçileri, insanların önemli ihtiyaçlarını gidermeleri için kısıtlı üretime geçilmesini emrediyorlardı. İşçiler genellikle dışarıdan getirilen gözcüleri de kovmuşlardı. Çalıştıkları işyerlerine olan borçlarını da silmişlerdi.

Bu eylemlerde işçiler çalışmaya karşı gelmiyorlar ve eski zamanlardaki çalışma şartlarının geriye getirilmesini de is-

temiyorlardı. Onların istediği, yeni üretim biçiminin sağladığı yararları halkın gücü ile birleştirmekti. Yün işçilerinin bu ayaklanması birkaç ay sonra dışarıdan hançerlendi ve işçiler yenildiler.

X.

Basımevleri

Ortaçağda her kitap elle yazılıyordu ve elle resimlendiriliyordu. 1440 yılında, patriklerden Johannes Gutenberg, Mainz şehrinde, istenilen sırayla dizilebilen madeni harfler yoluyla kitap basımını bulmuştu. Bu buluşa zaten acilen ihtiyaç vardı. Gutenberg'in bu buluşundan sonra basımevleri yüksek bir hızla gelişmeye başladı. 1500 yılına kadar Venedik şehrinde tam 151 tane basımevi kurulmuştu.

Üretim yapan, ticaretle ve parayla uğraşan insanların sayısı yükseldikçe, aralarındaki yazışmalar da haliyle fazlalaşacaktı.

Taşınabilir harflerin bulunmasından sonra, el yazımıyla gerçekleştirilen kitaplar kaybolmaya başlamıştır ve ortaya artık 'baskı'lar çıkmaktadır. Bu yeni çoğaltım şekli, kilisenin ruhani babalarının ellerindeki eğitim tekeline son verir. Basımcılar toplumda daha fazla insana bilimin kapısını açmışlardır.

Basımcılar, yalnızca bilimin değil, istemlerin de dile getirildiği toplumsal olayların açığa kavuşmasına da çok büyük katkıda bulunmuşlardır. Okuyanların sayısı gittikçe artmaktadır. Yazarlar artık bütün halkın okuyabileceği kitaplar yazmaktadırlar. Değişik bölgelerde konuşulan yerel diller, yavaş yavaş herkesin anlayabileceği yazım diline dönüşmektedir.

Bugün İtalyanca, İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Almanca dediğimiz yazım dilleri gelişmeye başlamıştır. Bu dillerin hepsi daha sonraları edebiyat dili olmuşlardır.

İnsanların düşünceleri Latince ve eski Yunanca gibi ölü dillerden, canlanan bu yeni dillere yönelmiştir.

XI.

Büyük Alman Köylü Savaşı Reformasyon ve Martin Luther

Kilisedeki reformasyona ve Almanlar'ın büyük köylü savaşına, 'Birinci Orta Sınıflar Devrimi' diyoruz. Köylüler, şehir yoksulları olarak bilinen zümre, şehirlerde oturan orta sınıflar, bunların hepsi de feodalizmin baskısından kurtulmak istiyorlardı. Feodal derebeyleri sadece sınıfları sömürmekle kalmıyorlar, aynı zamanda insanların üretim ilişkilerini geliştirmelerine de engel oluyorlardı.

Üretim güçleri, bir Alman halkının oluşmasını zorluyor, her yerde geçerli ölçü birimlerinin ve ödeme araçlarının oluşmasını, pazarların genişlemesini dayatıyorlardı.

Şartların değişmesini isteyenlerin en güçlü olanları köylülerdi. İnsanlar, biz kendimizi prenslerin, papazların, duklerin ve baronların sömürsünden kurtaracağız diyorlardı. Bunları söylerken, feodalizmi ortadan kaldırmanın hemen ardından kapitalizmi kuracağız gibi bir düşünceleri yoktu; o anda düşündükleri ilk şey baskıların azalması ve karınlarının biraz daha iyi doymasıydı. Ama insanlar bu düşünceden hareket ederek bir düzeni yıkarken, bunun beraberinde, bilseler de bilmeseler de, yerine üretim şekli daha değişik olan bir başka düzeni, yani kapitalist düzeni getirmiş oluyorlardı.

Para devreye girdikten sonra insanlar görmüşlerdi ki, buğday, meyva, sebze, et artık çok kolay alıcı buluyordu. Ve elinde herhangi bir ürün varsa, bunu hemen paraya çevirmeyi anlamayan yoktu. Ellerindeki bu olanağı kendi çıkarlarına kullanamamak, onları çılgına döndürecekti.

İnsanların çoğu, feodalizmi ortadan kaldırdıklarının bilincinde değildi. Onlar sadece içinde bulundukları yaşam

şartlarının reforme edildiğini sanıyorlardı. Onların istediği, piskoposların biraz daha az görkemli olmaları ve beylerinin onlara biraz daha adaletli davranmaları idi.

Bir savaşımın sürdüğü zaman içinde, hedeflerin de değişeceği eski bir hikâyedir. Savaşımın yoluyla insanın düşüncesi de değişir; ilk önce piskoposun koca göbeği göze çarpmıştır, ama daha sonra dinin gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Savaşımın her anı ve her safhası aynı zamanda bir öğrenim anı ve safhasıdır. Haksız davranışları ortadan kaldırmak için, köylüler, derebeylerinin kendilerine dinin emrettiği gibi davranmalarını istemişlerdir önce. Ama bu mücadeleyi yürütürken öğrenmişlerdir ki, din sadece derebeylerinin haksızlıklarını perçinlemek için kullandıkları bir araçtan başka birşey değildir. Reformasyon, okullarda, dinden iyi anlayan birkaç kişinin arasındaki bir tartışmaymış gibi gösterilmektedir hâlâ. Ders kitaplarına göre, bu birkaç kişi, sürdürdükleri tartışmaya bütün halkı katmayı becermişlerdir. Bu düşüncenin temsilcileri, "kendine yeni çağır açan bir çağda, her türlü imgeselliği peşin paraymış gibi gören safdiller"dir (F. Engels).

Sınıf çıkarları kendilerini din kisvesi altında saklıyorlardı. Feodal diktanın yıkılması için, önce Katolik kilisesinin papazlarının pahalı giyitlerinin yenine yapışmak gerekiyordu. Elde başka hiçbir olanak kalmadığından, feodalizme açıkça ve doğrudan saldırabilmek için en başarılı yöntem, kiliseye İncil ile saldırmaktan başka bir şey olamazdı. Çünkü, kilise feodalizmin merkeziydi.

Egemenlik altında yaşayan sınıflar Romalı kiliseye karşı, ve egemen sınıfın bir kısmı ise doğrudan Papa'ya karşı nefretle bakmaktaydılar, çünkü Papa ülkeden çok büyük ölçüde para kaçıırıyordu. Var olan sınıfların hepsi de, değişik nedenlerle olsa bile, kilisenin egemenliğini kırmak istiyordu.

Konuşma sanatını iyi beceren, aşırı tutkulu, yüce bir onura erişmiş olduğunu bilen, radikal rahip ve dinbilimci Profesör Martin Luther, 1517 yılında, Wittenberg'deki Kaleli Kilise'nin

kapısına, günah çıkarmaya karşı oluşturduğu 95 tezini astığında ve bunu takip eden yıllarda reformasyonla ilgili yazdıklarını yayınladığında, sesi, Alman halkının sesiydi. Onun sesi, basımcılık sanatının gelişmesiyle, artık bütün imparatorluğun içinde duyuluyordu.

Luther, zamanın hükümet makamlarını milli bir kilise kurmaya çağırıyordu. Alman halkı daha fazla Papa'nın kulu olamazdı, Roma'ya artık para ödenmemeliydi ve rahiplerini ve piskoposlarını artık halkın kendisi seçmeliydi. Luther'in radikalliği, zamanın en yoksullarının radikalliği ile eşdeğerdi: "Biz hırsızları kötek ile, katilleri kılıç ile, mülhidleri (dinsizleri) ateş ile cezalandırırken, neden bu silahların hepsi ile insanları bu kötü yola düşüren öğretmenleri, o kardinalleri, o papazları ve o tanrının kilisesini ellerinden geldiğince kötü yola sürükleyen Roma'daki Sodom çıbanının başını cezalandırmıyoruz ve niçin elimizi onların kanı ile yıkamıyoruz?"

Luther, İncil'i Almanca'ya çevirmişti. Bununla da Roma Kilisesi'nin öğretileri ile "Kutsal Yazıt"ın arasındaki tutmazlığı açıkça göstermiş oluyordu. Luther'in çevirdiği Almanca İncil, Almanya'da en fazla okunan kitap olmuştu. Bu İncil, değişik yörelerin dillerini konuşsalar bile, herkesin kolayca anlayacağı bir dille yazılmıştı. Bundan sonra Almanya'da herkes tarafından ve her yörede anlaşılacak isteyen bir kimse, Luther'in İncil'i tercüme ettiği dilde yazmaya ve konuşmaya çaba gösteriyordu. Luther'in bu çalışkanlığının Almanlar'ın bir halk olmasında büyük katkısı vardı ki –işte kapitalist üretim şeklinin gelişmesi için ilk şartlardan biri de buydu.

Luther'in İncil'i çevirdiği sırada, manastırlardaki rahibelerin ve rahiplerin çoğu dağılmışlar ve papazlarla, soylularla evlenmişler ve kilisenin topraklarını kendi üzerlerine geçirmişlerdi. Köylüler ve şehirliler, reformasyonun kendilerine daha iyi bir yaşam biçimi getireceğine yürekten inanmışlardı. Reformasyon kavramı altında, sadece dinsel dualarını artık Almanca olarak yapmayı değil, aynı zamanda

üzerlerindeki feodal yükün indirilmesini ve soyluların kalelerinin yıkılmasını da anlıyorlardı. Köylüler, bundan sonra herhangi bir derebeyinin önünde eğilmeden, istedikleri gibi ava çıkabilmek, balık tutabilmek ve ormandan odun toplamak istiyorlardı.

Ama diğer yanda Luther ile köylüler ve plebler¹⁵ arasında çok önemli bir yanlış anlaşılma vardı: Halk, Luther'in ezilen halkın kurtuluşu için çabaladığını, yani onun bir sosyal devrim yaptığını sanıyordu. Onun zaten genelde sevilmeyen Roma Kilisesi'ne karşı yaptığı empozan saldırıyı, herkes feodal sömürü sistemine karşı yapılan bir saldırı olarak niteliyordu. Eğer halkın büyük bir kısmı bir düzine yeni dinsel esas yaratmak için aynı çabayı göstermiş olsaydı, o zaman bu belki şaşkınlık yaratacak bir olay olabilirdi. Ama Luther'in, zamanın hükümet yöneticilerine karşı en ufak bile bir saldırısı yoktu. Hatta onun en önemli din esaslarından biri, bütün kudretin Tanrı'dan geldiğiydi. Luther, bu güce yapılacak bir saldırının, ne şekilde olursa olsun, Tanrı'ya karşı yapılacak bir saldırı olarak nitelenmesi gerektiğini bildiriyordu.

Luther'in, kilise erkinin en üstündekini, yani Papa'yı lanetlemekle kanıtladığı şey, en büyük temsilcisinin Papa olduğu sistemin, inanca değmez, saldırılması gereken bir sistem olduğuydu.

Luther'in yarattığı ulu buyruk dinlemezlik, Alman halkının bütün tabakasına, köhneleşmiş olan eski toplum düzenine karşı ayaklanmak için cesaret vermişti.

1525 yılının Nisan ayında, Danzig şehrinde, plebler ve orta halli olanların bir kısmı başkaldırmıştı. Bunlar, tefecilerin ve ellerinde oldukça fazla tahvil senedi bulunanların bütün kapitaline elkonulmasını istiyorlardı. Zamanın kilisesinin ruhani babaları İncil'e işaret ederek, eski 'kutsal kitap'a göre fa-

15. Şehirli el zanaatkârlarına verilen ad. Bu tanım, daha sonra, tamamen serbest olan şehir halkı için kullanılmaya başlar. Çok zengin olanlar, bu tanımın dışındadır.

izin haram olduğu ve onun için de bu başkaldırının haklı olduğu yolunda dinsel öğütler veriyorlardı.

Meslekleri sadece tüccarlık olan Danzigli patrikler, Luther'e bir mektup yazarak "isyancılara destek olan ve reformasyona fırtına hızıyla girişen kilise öğütçülerinin yerine, ölçü değerleri daha uygun olan ruhanilerin gönderilmesini ve bunların kendilerine yardımcı olmalarını" istiyorlardı.

Bundan bir yıl önce, "Satıcılık ve Tefecilik" başlığı altında yayınladığı bir yazısında tefeciliği lanetleyen Luther'den, patriklerin kendi doğrultularında hareket eden ruhanileri desteklemesi beklenilebilirdi. Ama Luther onlara, tefeciliğin mücadelesinde dinsel öğütlerden öteye geçmemelerini emretmişti: "İncil öyle tinsel (ruhani) bir yasadır ki, ona göre herkes doğrudan hüküm süremez, aksine, herkes ne yapıp ne yapmayacağına kendi özünün gerektirdiği gibi karar vermelidir."

Köylüler ayaklandıklarında, Luther, prenlere, ayaklanan köylülerin kafalarının uçurulmasını emretmişti.

"Kahrolsun Katil ve Soyguncu Köy Çeteleri" başlıklı yazısında, Luther, (1525 Mayıs'ında) şunları söyler: "onları (köylüleri -ç. n.) gizliden veya açıkça, gücü yeten herkes yıkmalı, boğmalı ve hançerlemeli, tıpkı kuduz bir köpeği öldürür gibi öldürmeli! İşte onun için sevgili beyler, gücü yeten herkes hançerlesin, dövsün, boğsun onları; eğer bu yolda bir kimse yaşamını yitirecek olursa, onu ölümlerin en kutsalı beklemektedir!"

1524 yılının yaz aylarında, Güney Kara Ormanları'nın Stühlingen bölgesinde köylüler ayaklanmıştı. Bunlar angarya hizmeti yapmamayı ve öşür vermemeyi hedef almışlardı. Bu ayaklanma haberi hızla her tarafa yayılmıştı. Bu başkaldırı, tarihe 'Büyük Alman Köylüler Savaşı' (1524-25) diye geçecekti. Başkaldırıya bütün köylüler birbiri ardından katılmaya başlamışlardı. İsyan eden köylüler, aralarında, askeri birliklere benzer birlikler oluşturmuşlardı ve bu birliklere "Halk Ordusu" adını vermişlerdi. Bu halk ordularındaki in-

sanların ellerinde silah olarak şişler, mızraklar, dirgenler, yabalar, oraklar, bıçaklar, baltalar, sopalar ve gürzler vardı.

Ayaklanmayı idare eden öncü köylüler, devrimcilerin taleplerini "on iki madde" olarak toplamışlardı. Bu taleplerin arasında serfliğin, hayvan öşürünün kaldırılması (tahıl öşürünün kalkmasını daha istememişlerdi) gibi önemli talepler vardı. Av yapmak, balık tutmak ve ormanlardan ağaç kesmek serbest olmalıydı; köye ait toprakların ve ormanların köylülere geri verilmesi isteniyordu; kilisenin rahibi veya papazı köy ahalisi tarafından seçilmeliydi. 1525 yılının Mart ayında bu "on iki madde" yazılı olarak basılmış ve herkese duyurulmuştu. Gezici kitap tüccarları ve görevlendirilen haberciler bu baskıyı her yere dağıtıyorlardı. Haberi alan bütün köylüler talepleri haklı buluyorlar ve destekliyorlardı. Bu "on iki madde" her yerde bir savaşım programı olmuştu.

Frenk köylüleri de, yaşadıkları bölgede üç büyük birlik oluşturmuşlardı. Bunlardan biri, Tauberntaler'li olanlar, köylülerin, asillerin ve ruhani babaların her alanda eşit olmasını talep ediyordu. Soyluların ve ruhanilerin köylülerden daha fazla hakka sahip olmaları tamamen ortadan kaldırılmalıydı. Bütün köşkler, kaleler ve saraylar yıkılmalıydı.

Neckertal-Odenwald birliği, Mayıs ayının ortalarında bütün birliklerin temsilcilerini, Heilbronn şehrinde bir danışma toplantısına çağırılmışlardı. Bütün köylüler "İmparatorluk Reformasyon Taslağı"nda karar birliğine varmalıydılar. Bu taslakta köylüler o zamanın en modern politik hedeflerini tesbit etmişlerdi: başında bir kayzerin bulunduğu birleşmiş bir Almanya; her yerde aynı ölçülerin, paraların ve ağırlık birimlerinin geçerli olması; imparatorluk sınırları içinde bütün gümrüklerin ve koruma paralarının kaldırılması. Ancak köylüler Heilbronn'da planladıkları toplantıya ulaşamadılar. Bu arada "Suebyalılar Birliği" köylülere karşı cephe oluşturmuştu. Feodal beylerin sınıfı değişik köylü kitlelerini birbirlerinden izole etmeyi başarmışlardı. Her grup

kendi mücadelesini tek başına veriyordu ve bunlar, feodal sınıfın emrindeki askerler tarafından teker teker ezilmişti.

Nisan ayında, Thüringen bölgesinin köylüleri ayaklanmışlardı. Bu ayaklanmayı Mühlhausen (Thüringen) şehrinden Thomas Müntzer yönetiyordu. Müntzer, başlangıçta Luther'e coşkuyla bağlı biriydi. Sonraları Müntzer, prenslerin sevgilisi Luther'i "besili domuz" diye tanımlayacaktı. Thomas Müntzer reformasyon ve köylüler savaşı anlarında köylü-pleb sınıfının yöneticisi ve kuramcısıydı. Kendisi bir papaz yardımcısı olarak yoğun alkışlarla egemen sınıflara karşı dinsel öğütler veriyordu. Luther'in bile cesaret edemediği Latinceyi, kilise lisanı arasından çıkarmıştı. Müntzer, İncil'in kayıtsız şartsız doğru bir kitap oluşunu ve İncil'in yeri doldurulamayacak 'vahy-i ilahiliği'ni bir kenara itivermişti. Cenneti insanın öte dünyada değil, tam tersine daha yaşarken bu dünyada aramasının ve gerçekleştirmesinin daha doğru olacağını savunuyordu. "Tanrı Krallığı" adı altında, Müntzer, hiçbir sınıf farkı olmayan, özel mülkiyetin bulunmadığı ve özgür bir halk gücü ve halk devleti olan bir toplum düzenini anlıyordu. Bu programın gerçekleşmesi için kavga vermesinin gerekliliğine inandığı bir tür parti kurmuştu ve buna "Ebedi Birlik" adını koymuştu.

Thomas Müntzer'in Suebya'ya, Elzas bölgesine, İsviçre'ye ve Yukarı Kara Ormanlar bölgelerine yaptığı propaganda gezileri, 1525 yılının Nisanı'nda patlayan ayaklanmaya çok önemli bir katkıda bulunmuştu.

1525 yılının 14 ve 15 Mayıs günlerinde Frankenhause yakınlarında yapılan meydan savaşı, 'Büyük Alman Köylüler Savaşı'nın en kararlı ve en kesin çarpışmasıydı. Feodal sınıfın birlikleri 6 bin isyancıyı katletmişti –yani hepsini!– ve 600 kişiyi tutsak almıştı. Tutsaklardan biri Thomas Müntzer'di. 12 günlük bir işkenceden sonra, Mühlhausen yakınlarında bir yerde Müntzer'in kafası uçuruldu.

Köylüleri yendikten sonra, prensler, bütün okullardan ve kiliselerden Thomas Müntzer'e bağlı olanları teker teker te-

mizlediler. Onlar bütün öğretmenleri ve rahipleri gözden geçirterek, bunların köylülerle ve pleblerle işbirliği yapıp yapmadıklarını tesbit ettirdiler.

XII.

Büyük Alman Köylü Savaşı'nın Bastırılması – 30 Yıllık Savaş

'Büyük Alman Köylü Savaşı', insanların kapitalist üretimi durdurabilmek için verdikleri savaşta uğradıkları yenilgilerinin başlangıcı olmuştı. Tarihin akışı içinde, yapılan denemelerin ilk defa başarılı olmasına varıncaya kadar – Fransa'da ve İngiltere'de– aradan iki yüz yıl geçmişti. Almanya, ondan sonraki iki yüz yılın içinde ekonomik gelişme açısından İngiltere'nin, Fransa'nın ve Hollanda'nın gerisinde kalmıştı.

"Köylü Savaşı" tanımlaması, belki de ortaçağda ayaklanan köylülerin başarısızlıkla sonuçlanan bir devrimi ile eşit tutulacaktır. O zaman köylülerin talep ettikleri her şeyi şehirlielerin çoğu da talep etmişti; onların taleplerinin bir kısmı, tüccarların ve ilk fabrikatörlerin bile işlerini genişletmek için istedikleri taleplerin aynısıydı; yani onlar da üretimin feodal sınıfın uyguladığı üretim yöntemlerinden kurtulmasını, köylülerin soylulara bağımlılıklarından ve zanaatkârların loncaların katı kurallarından kurtulmalarını talep ediyorlardı.

Tüccarlara ve patronlara bir ekonomik alan gerekliydi – bunun anlamı da daha fazla müşteri ve üretime katkıda bulunacak daha fazla insandır-. İşte onların istediği bu ekonomik alan, prensliklerden daha geniş bir piyasa alanı olmalıydı: onlar da köylülerin istediği gibi, ama daha fazla kapital biriktirebilmek ve daha geniş üretim tesislerine daha kârlı bir şekilde yatırım yapabilmek için, bir milli devlet oluşturulmasını istiyorlardı.

Toplumda yoksulların ve dilencilerin sayısı daha fazla olsa bile, feodal düzenin içindeki pazarların dar sınırı, zenginler sınıfının daha verimli üretim birimleri kurmasına ve geliştirmesine engel oluyordu.

Alman tüccarlarını ve patronlarını dünya piyasasında İngilizler'e, İspanyollar'a, Fransızlar'a ve Hollandalılar'a karşı korumaya ancak bir milli Alman devletinin gücü yetebilirdi. Deniz ve kara yolları üzerinden yürütülen ve genişletilen ticaret, dış pazarlar için yapılan yığınsal üretim, üretimin yeni bir biçimini ortaya çıkarmıştı.

Fransa'da ve İngiltere'deki kraliyet aileleri, yerel prenslerin gücünü kırmayı başarmışlar ve merkeziyetçi bir idareyle yönetilen bir ulus oluşturmuşlardı. Almanya'da ise bölgelerin küçük devletler halinde kalması, köylülerin, pleblerin, işçilerin ve orta halli vatandaşların bile kafalarında taşralılara mahsus duvarlar örmüştü.¹⁶ Toplumsal şartlar, bir ayaklanma için elverişliydi, ama zaferi kazanmak için yeterli değildi. Devrim, kapitalist gelişmenin daha en alt basamağında ateşlenmişti. Yenilginin ana nedeni halk güçlerinin askeri zayıflığından kaynaklanmıyordu. Hatta başlangıçlarda, köylülerin oluşturdukları birlikler, prenslerin kurdukları ordulardan daha güçlüydüler ve daha iyi silahlanmışlardı. Eğer savaş, merkezi olarak yönetilmiş olsaydı ve bu savaşıma şehirlileri de katmak başarılmış olsaydı, o zaman zaferle bitebilirdi.

Şehirliler, köylüleri yarı yolda bırakmalarının cezasını pek yakında ödeyeceklerdi. Onlar, ilerde prenslere karşı bağımsızlıklarından vazgeçmek zorunda kalacaklardı. Sonunda şehirliler prenslere çok yüksek vergi ödemek zorunda kaldılar.

Şehirliler buna karşı her direnişe geçtiklerinde, prensler başlarına hemen savaş birliklerini dikiveriyorlardı.

16. O yıllarda, Almanya'nın şimdiki sınırları içinde, prenslerin, düklerin ve baronların idaresinde bulunan 300'e yakın küçük devletcik bulunmaktaydı. Bu devletciklerin izlerine, günümüzün büyük Alman kentlerinde rastlamak mümkündür.

Derebeyleri, sadece şehirliilere karşı savaş açmıyorlar, aynı zamanda birbirlerine karşı ve hatta kayzere karşı bile savaş açıyorlardı ve saldırıları gittikçe sıklaşıyordu.

Nihayet 17. yüzyılda, bu, kayzerin, derebeylerinin ve şehirliilerin arasında hiç durmaksızın 30 yıl devam eden bir savaş haline geldi; bu savaş esnasında Almanya'ya Fransız ve İsveç orduları bile girmiş ve ülkenin belli kısımlarını kralları için ele geçirmişlerdi. İşte bu, –ve savaşın uzun süre devam etmesi– politik bölünmelerin getirdiği bir sonuçtu.

Kayzerler, Katolik ve Protestan kilisesinin derebeyleri, Fransa'nın ve İsveç'in orduları, İspanya'nın ve İtalya'nın ve bazı diğer ülkelerin paralı askerleri, bunların hepsi, köylüleri ve zanaatkârları soymak için yarışa girmişlerdi. Bu savaşların sonunda yoksullaşmayan, sadece, büyük toprak sahibi olan derebeyleri ve bir de dilenciler kalmıştı.

Bu şartlar altında çalışmak, daha sağlam iplikler örmek, veya özellikle oyulmuş çam bardaklar kullanmak ve eldeki mallarla ticaret için bir yerden başka bir yere gitmek bile artık bir riziko haline gelmişti.

Savaş, gittikçe kişisel eylemlere dönüşmüştü. Paralı askerlerin oluşturdukları birlikler, yavaş yavaş soyguncu birlikler olmaya başlamıştı. Almanya öyle bir yağmalanmıştı ki, artık bu 'birlik'lerin gereksinimlerinin karşılanması bile tehlikeye girmişti. Savaş, artık hiç kimsede güç kalmadığı için sona ermişti. İmparatorluk dağılmıştı.

İsveç ve Fransa, Alman İmparatorluğu'nun meclisinde, Reichstag içinde, sandalye ve söz hakkı istiyordu. Derebeyleri dış ülkelerle işbirliği yapma hakkını elde ediyorlardı. Almanya artık savaşla yerle bir edilmiş, politik çıkarları ve dinleri birbirinden farklı, ama tek ortak çıkarları halk yığınlarını sömürmek olan derebeylerinin egemenliği altında bir ülkeydi ve "iki asır boyunca Avrupa'nın politik eylemlerde bulunan uluslarının arasından silinmişti" (F. Engels).

Milyonlarca insan katledilmiş, yüzbinlerce ev ve barınak ateşe verilmiş, milyonlarca dönümlük arazi çöle döndürülmüş

ve üretim araçlarının büyük bir kısmı mahvedilmişti. İnsanların çoğu çalışmayı unutmuşlardı. Çok sayıda insanın herhangi bir mesleği öğrenmesi mümkün olmadığından, sadece basit ve niteliksiz işleri yapmaktan başka (hatta çoğu hasta ve açlıktan çalışamaz hale geldiğinden bu işleri bile yapamayacak haldeydi) çareleri kalmamıştı. Çoğu yerlerde insanlar uzun zamandır işleyemedikleri toprağı sürebilmek için kendilerini sabana koşuyorlardı. Köyler ve şehirler viraneye dönmüştü.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I.

Kapitalizm ve Yasaları

Peki, feodalizm şeklini nasıl değiştirmiş ve şimdi kapitalizm diye tanımladığımız şekle nasıl girmiştir? Kapitalizm niçin vardır? İş veriminin tarihte görülmemiş boyuttaki patlaması nasıl ortaya çıkmıştır?

Tarladaki ekinini tırpanlayan bir çiftçi, kendi ekseninde yaptığı yarım bir dönüşle 'çalışmaktadır'. Dönüşünün diğer yarısında ise, hem dinlenir, hem de tırpanını savurmak için yeniden güç toplar. Çiftçinin tohum ekmesi anında bu biraz daha zordur. Güç toplamak için yaptığı verimsiz hareketin yanı sıra, çiftçi, arada sırada boşalan tohum önlüğünü doldurmak için, tohum saçma işlemine ara vermek zorundadır. Yerden bir pancar çıkarmak için eğilen kadın, yere eğildiği esnada, eğer titizce değerlendirilecek olursa, herhangi bir şey üretmemektedir. Çıkrığın dönmesi için, hiç olmazsa bir ayacağın, çıkrığı döndüren kola basması gereklidir. Kısacası, yapılan bu işlerin hepsi zaman kaybına sebep olmaktadır. Feodalizmin üretim yasaları içinde insanların artıdeğer yaratması, toprağın büyüklüğü veya verimliliği ile ve insanın kaslarıyla yapabileceği işlerle sınırlıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, köleci toplumdan feodal topluma geçerken, sömürücüler, çalışanlara biraz daha fazla özgürlük ve ürettiklerinden biraz daha fazla pay vermişlerdi. Bunun sonucu ise şuydu: çalışanlar üretimi yükseltmişti ve sömürücüler, haliyle, üretenlerin elinden daha fazla ürün

alıyorlardı. Aynı yöntemi, büyük toprak ağaları, angarya hizmetini ürün vergisine ve daha sonra bu vergiyi para şekline dönüştürdüklerinde de uygulamışlardı. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar, bunu yaparken, herhangi bir plana göre hareket etmiyorlardı; onlar sadece, kendilerince en akıllı bir şekilde, ortaya çıkan yeni bir üretim durumuna uyum sağlıyorlardı.

Paranın devreye girmesi, feodal toplumda iş veriminin artmasına meydan vermiyordu. Elleriindeki hareket serbestliği gittikten sonra, derebeyleri, kölecilerin de kaçınmadığı hataya düştüler: üretenlerin elinden kaptıkları şeyleri çoğaltmaya yöneldiler. Bunun sonucu ise köylülerin ve zanaatkarların, aletlerin gelişmesine ve iş deneyimlerinin artmasına rağmen, üretimlerinin düşmüş olmasıydı. Aynı anda derebeylerinin ihtiyaçları daha da artıyordu. Derebeyleri sınıfı, artık istese bile durumu değiştiremeyecekti. Bu sorunsalın feodal üretim şekli içinde hiçbir çözümü kalmamıştı.

Bir tırpancı, ekini, tırpanını hem sağa hem de sola salayarak biçemez. Yalnızca insanın kaslarıyla aletlere yüklenmek yetmez. Eğer tırpancının devamlı olarak ve daha fazla ekini biçmesi isteniyorsa, o zaman onun kaslarını enerjiyle desteklemek lazımdır. Ne zaman bir gücün enerji ile desteklenmesi ve aletlerle donatımı mümkünse, işte o zaman hem sağ hem de sol hareketle ekini biçmek mümkündür. Bunu ise ancak bir makina yapabilir: bir biçer-döver. Böyle makinaların yapımı, demek ki, belli üretim şartları altında zorunlu olmuştur.

İngiltere'deki yün ve yünlü kumaş üretimi, kapitalizmin doğuşunun en klasik örneklerinden biridir.

İngiltere'nin Avrupa anakarasından biraz farklı oluşu, oradaki köylülere işlemleri için verilen ağa topraklarının genelde daha büyük ve bu topraklar üzerinde hayvancılığın – özellikle koyunculüğün– daha gelişmiş olmasındandı. Koyunun özellikle iki niteliği vardır: birincisi, koyunun ana ürünü, yıldan yıla sürekli olarak yün endüstrisine verdiği

yünüdür. İkincisi ise koyunun çoğaltılması ve bakımı için az bir işgücüne ihtiyacın bulunması, yani üretiminin ucuz olmasıdır.

İnsanın zorunlu ihtiyaçları arasında giyit vardır. Daha bundan 40-50 yıl önce elbise yapımı için kullanılabilen çok az madde vardı. Biz bugün –binlerce yıldır hiç değişmemiş olan– hammaddelere, yapay (suni) olanlarını da ekledik. Deri, gön ve yün arasındaki fark, derisi ve gönü alınan hayvanın öldürülmesinin zorunlu olmasından, ama yünü alınan hayvanın yaşamaya devam etmesinden ibarettir. Çıkrıklarla yün eğirmek ve dokumacılık yapmak, hayvanın derisini yüzmekle karşılaştırıldığında, ilkinin daha ileri bir adım olduğu görülecektir. Bu, hem ekonomik açıdan hem de iş tekniği açısından ileri bir adımdır. İşte bu noktadan hareketle, 15. yüzyılın içinde çuha dokumacılığı, İngiltere'de en önemli üretim dalı olmuştu.

Bir ticaret malı olarak kumaşın, aynen yiyecek maddelerinin olduğu gibi, yararlı yönleri vardır; çünkü, giyit de, besin maddeleri gibi, her yerde, her zaman ve herkese lazımdır (bazı çok sıcak ülkelerde yaşayan insanlar dışında).

Buzdolabı tekniğinin gelişmesinden önce, kumaş, bir ticaret metası olarak, depolanma ve uzak yerlere taşınma açısından, besin maddelerinden daha avantajlıydı. Onun içindir ki, tekstil ticareti, besin maddesi ticaretinden çok daha fazla ve çabuk yeryüzüne yayılan bir ticaret dalı olmuştur.

Endüstrinin gelişmesinden önce, aile bireylerinin çoğu kendi giyitini kendi üretmek zorundaydı. Ailelerin çoğu, hem kumaşı kendisi örüyordu hem de kumaşın ana hammaddesi olan yünü kendisi temin ediyordu. Bazı aileler de, yerel kumaşçılardan ihtiyaçlarını gideriyorlardı. Endüstri çağının başlamasından önce giyit ve kumaş yapımı, insanların işgücünü en fazla bağladıkları edimlerdi.

Giyitten tasarruf etmek olanaksızdır. Giyit, taşındığı sürece eskimek ve yıpranmak zorundadır. İnsanların çocukluktan ihtiyarlığa kadar, yaşları değiştikçe, giyitleri de

vücutlarına uymak zorundadır. Giyite olan ihtiyaç –moda olmasa bile– durmadan yenilenir. Yani giyit de açlık gibidir. Kumaş ticareti yapan tüccarlar, piyasada ne kadar fazla müşteri olduğunu anladıkları ölçüde, evlerinde kumaş üretenlerin çalışma hızına dikkat etmeye başlamışlardır. Diğer kıtalarda rastlanan insan yığınları fazlaştıktan ve deniz yollarıyla yapılan yeni keşifler arttıktan sonra, tüccarlara Hindistan'da, Endonezya'da, Çin'de ve Japonya'da meta satımı için (sadece kumaş değil) görülmedik olanaklar doğmuştur.

Orta çağlarda bir el zanaatkârı kendi hammaddesini kendisi sağlamak zorundaydı ve ancak hammaddeyi sağladıktan sonra çalışabiliyordu. Aynı zamanda, üretim yapabilmek için çırak, dokuma tezgâhı gibi üretim araçlarına sahip olması gerekliydi. Eğer onun bir dokuma tezgâhı varsa, bu tezgâhta en fazla bir kişiyi çalıştırabiliyordu. Üretimi fazlaştırmak isteyen bir dokuma ustası, ancak elindeki dokuma tezgâhlarının sayısını artırma olanağı varsa üretimini de artırabiliyordu.

Tüccarlar buna da bir çıkar yol bulmuşlardı. Onlar zaten daha önce de hammadde ve mamullerle ticaret yapmışlardı. İlk önce, dokumacılara yün, iplik veya ipek satmışlar ve dokumacıların ürettiklerini satın alıp başkalarına satmışlardı. Şimdi dokumacılara hammaddeleri satmıyorlar, tersine belli şartlarla avans olarak veriyorlardı. Ama bunun için tüccarların koştukları şart şuydu: dokumacılar ürettiklerini daha işe başlamadan önce kararlaştırılmış ucuz bir fiyata tüccarlara geri satacaklardı. Dokumacıların çoğunun, özellikle rekabet dolayısıyla, bu şartı kabul etmekten başka çareleri kalmamıştı. Üretimi genişletebilmek için, tüccarlar, dokumacılara süreç içinde üretim araçlarını da kiralamaya başladılar. Bu şekildeki çalışma sistemine "nakil sistemi" denilmektedir. Tüccar, zanaatkârın ürününü 'nakletmektedir'. Zanaatkârın artık alım satım ile ilgilenmesine ve zaman kaybetmesine lüzum kalmamıştır.

Onun verimsiz hareketi böylece sınırlandırılmış ol-

maktadır. Nakil sistemi bir işbölümüdür. Tüccarın, üretimin büyük yükünü zanaatkârın sırtına bindirdiği bir işbölümü olsa bile, bu işbölümü, alıcılar için bazı yararlar sağlamaktadır: alıcılar böylelikle hem daha fazla çeşit arasından seçme şansını bulmuş oluyorlar hem de malları daha ucuza satın alabiliyorlardı.

Daha sonraları, tüccarlar, sistemlerini bir defa daha değiştirdiler. Büyük ticaret kuruluşları ve bazı bankacılar, belli bir ürünün yapımı için kaçınılmaz olan el zanaatkârlarının işyerlerini onların elinden zorla satın aldılar: bir koyun sürüsünü, bir yün dokuma yerini, bir kumaş dokuma tezgâhı olan yeri, biçme işlemlerinin yapıldığı yeri (terzihane), bir yün boyama yerini vb. Yani, bu zincirlemenin sonunda, artık istenilen kumaşı baştan sona üretmek nerede mümkünse ve bu üretimin önemi büyükse, tüccarlar bunları komple satın alıyorlardı. Daha ileride değişik işlemler yapan bu işyerlerinin bir çatı altında toplanmasının daha uygun olacağı ortaya çıkacaktı. Çünkü böylelikle işyerleri arasındaki yolun mesafesi ortadan kalkmış oluyordu.

"Manifaktür" kavramı böylece değişmiş teknik şartlar altında tekrar doğuyordu. Her zanaatkâr, bir diğerinin eline çalışıyordu ve onun yaptığı işin her safhası, diğerlerinin yaptığı işe göre ayarlanmıştı. Ama bu işbölümü, daha çok küçük bölümlere ayrılmış değildi. Yani, bir terzi, bir elbisenin sadece bir parçasını değil, tamamını biçiyor ve dikiyordu, ama her şeye rağmen, üretim biçiminde gözle görülür bir gelişme vardı.

Tüccarlar hep yeni pazarlar buluyorlardı. Bu pazarlar sadece uzak ülkelerdeki pazarlar değildi, bunun yanı sıra, yeni yeni ortaya çıkan bir 'iç pazar' da oluşmaya başlamıştı. Bu pazarlar için üretilenler, gün geçtikçe fazlalaşıyordu. Piyasaya çıkarılan mallar, topluca üretildikleri için, oldukça ucuzlamıştı. Bu metalar, bir ailenin, kendi ihtiyaçları için kendi ürettiklerinden daha ucuza mal oluyordu. Böyle bir üretim tarzının uygulanması sonucu, 12. ve 13. yüzyılda, yüzlerce işçi

çalıştıran büyük işletmeler oluşmuştu. Daha önce gördüğümüz gibi, daha 1250 yılında Floransa'da elbise üretimi için 50 büyük yapıdan oluşan bir manifaktür kurulmuştu.

Manifaktürdeki üretimin masrafları, el zanaatkârlarının ürettiği ve evlerde üretilen metaların masraflarının daha altındaydı. Üretimin yapıldığı atölye, parçaları insandan oluşan büyük bir makina gibiydi.

Manifaktür sahibi olan İngilizler, yün kumaşı artık o kadar çabuk ve kolay satıyorlardı ki, koyun sürülerinden alınan yün miktarı yeterli gelmemeye başlamıştı. Ellerinde koyun sürüleri olanlar, yüne olan bu talebi kendi çıkarlarına kullanmayı bilmekte geç kalmadılar ve yünün fiyatını yükselttiler. Buna rağmen yün ihtiyacı gittikçe artıyordu. Yün satın almak isteyenler sadece İngiliz kumaş fabrikatörleri değildi; yabancı fabrikatörler, özellikle Flandern bölgesindeki fabrika sahipleri de bunların arasındaydı.

1564 ve 1565 yıllarında kumaş ve yün, İngiltere'nin ihracatının yüzde 82'sini oluştuyordu. İngilizler, dünyanın birçok ülkesine, İran'a ve Sibirya'ya varıncaya kadar, kumaş satıyorlardı.

Yüne olan ihtiyaç öyle artmıştı ki, artık İngiltere'deki büyük arazi sahipleri, yüzlerce yıldan beri köylülere az da olsa ekonomik bir gelir sağlayan köy arazilerine de el atmaya başladılar. Büyük toprak ağaları köye ait toprakların etrafına çitler diktirmişler ve buraları kendi malları ilan ederek koyunlara otlatma yeri yapmışlardı. Böyle 'zimmete geçirme'lerle, İngiliz toprakları üzerinde arta kalan ilkçağ toplumu düzeni de ortadan kalkmış oluyordu. Yün satımından elde edilen gelirler büyüdükçe, büyük arazi sahipleri (soylular, ruhaniler, zenginler ve büyük çiftçiler), köylerde yaşayan küçük çiftçileri köylerinden ve topraklarından kovmaya yöneldiler.

Meşhur İngiliz politikacı ve yazar Thomas Morus (1478-1535) bu durumu bir yapıtında şöyle tanımlar: "Ev-cilleştirilmiş uslu ve terbiyeli koyunlar birdenbire öylesine canileşmiş ve oburlaşmış olmalı ki, artık insanları yemeye

başlamışlar ve evleri, toprakları ve şehirleri çöle döndürmüşler ve insanları topraklarından kovmaya başlamışlardır. İnce, temiz ve pahalı yünün elde edildiği her yerde... soylulara, asillere ve hatta ruhani babalara, kutsal kişilere, daha önce ellerinde bulundurdukları mallardan elde ettikleri kârlar kâfi gelmemektedir. Onlar ellerine geçirmediikleri hiçbir toprak parçası koymadılar, bütün arazilerin etrafını çitlerle ördürerek hayvanlara otlak yeri yaptılar, bütün evleri yıktırdılar, bütün şehirleri harabeye çevirdiler... koyun ahırına çevirmedikleri tek yer kiliseler oldu... geriye kalan bütün ikâmet yerlerini ve ekilmiş tarlaları çöle döndürdüler."

Bazı bölgelerde, toprak ağaları köyleri ateşe verdirmişler ve buralarda yaşayan insanları acımasız bir tecavüzle; zorla köylerinden kovmuşlardı. Bazı köylerde direnen insanları teker teker öldürmüşler ve topraklarını koyunlara otlak yaptırmışlardı.

Bütün bunları yaparken, büyük toprak ağaları, o zamana kadar hiçbir toplumda görülmemiş ve tarihin hiçbir safhasında ortaya çıkmamış yeni bir sınıf yaratıyorlardı. Bu bir tür üniter sınıftı: sokağa atılan bu insanlara kimsenin ihtiyacı yoktu ve onlar hiçbir işe yarayacak halde değillerdi, yani onlar toplumda göze batan bir fazlalık olmuşlardı. Bu insanlar, ülkenin içinde başıboş bir hayat sürdürüyorlardı, çalışmalarına olanak yoktu; çoğu dilencilik veya hırsızlık yaparak geçiniyordu. Bu insanların çoğu, o zamanın geçerli yasa hükümlerine göre, gücü yeten herkes tarafından katlediliyorlardı. Hırsızlık veya dilencilik yapmaya zorlanan bu insanların 72 bini, Henri VIII.'in (1509 ile 1547 yılları arasında İngiltere kralı) iktidarı altında katledilmişti.

Kral Edward VI.'nın iktidarda bulunduğu zamanın ilk yıllarında, kral tarafından çıkarılan bir fermenda "zorla çalışmayı reddeden bir kişinin, kendisini avare olarak gösteren başka bir kişiye köle olarak verilmesi; efendisinin onu sadece kuru ekmek ve su ile beslemesi, efendisinin is-

tediği şekilde ona yemek artığı verebileceği; efendisinin onu en çirkin ve en zor işlerde bile çalıştırabileceği ve onu işe zorlamak için kırbaçlattırmasının ve zincire vurdurmasının mümkün olduğu; eğer köle 14 gün efendisinden ayrılırsa, kendisinin ömür boyu köleliğe mahkûm edilmesi ve yakalandığı anda onun alnına veya suratına bir 'S' (Slave: Köle) işaretinin kızgın demirle yazılması ve efendisinden tekrar ayrıldığı takdirde de vatan haini olarak asılması; bütün şahısların, bu haylazların çocuklarını ellerinden alma yetkisinin bulunduğu ve onların oğullarını 24 yaşına kadar ve kızlarını 20 yaşına kadar kendilerine çırak olarak almalarının mümkün olduğu; eğer bu çocuklar verildikleri kişilerden kaçarlarsa, tekrar yakalandıkları zaman sahiplerine köle olarak hizmet etmeleri ve efendilerinin istediği gibi zincire vurulmaları ve kırbaçlanmaları; her köle sahibinin, kendi kölesini belirlemek için, onun boynuna kollarına ve bacaklarına demirden bir halka vurma" yazılıydı.¹⁷

İşte bu 16. yüzyıl derbederleri, Daimler Benz'de çalışan fabrika işçilerinin öncülleriydiler.

Proletarya, daha önce tarihin hiçbir safhasında ortaya çıkmamış olan bir sınıf, işte böylece doğmuş oluyordu. Proletarya, yaşamak için başkalarını zengin etmek zorunda olan bir sınıftır, çünkü üretim araçlarından yoksundur.

Ellerinden bütün varlıkları alınmış olan bu insan yığını olmasaydı, zengin tüccarlar, toprak ağaları, zengin esnaflar ve fabrika sahipleri de olmayacaktı. Kapitalizmin gelişebilmesi için zorunlu olan şartlardan biri, halkın büyük bir kısmı için hak ve mal 'özgürlüğü'nün var olmasıdır.

Kapitalistler, çoğu halkları akar ve göçer hale getirmek zorundaydılar, çünkü ancak ondan sonra büyük insan yığınlarını kâr şansının bol olduğu üretim yerlerine taşımak mümkündü. Akar ve göçer durumda olmak demek, bir insanı kendi hizmetinde çalıştırmak isteyen diğer bir insanın, her

17. Karl Marx'ın *Kapital*'inin 1. cildinden aktarıldı.

verde, her gün, her saat, her iş için, çalıştıracağı insana onun hayatta kalmasını ve işgücünü ayakta tutabilmesini sağlayacak kadar bir para teklif ederek iş yaptırmayı, yani onu boğaz tokluğuna kendi çıkarları için çalıştırması demektir.

İnsandan soyutlanması düşünölemeyen, ama kapitalizmin yasalarına göre zorla soyutlanması gereken insanın işgücü, eğer kapitalizm ayakta kalmak istiyorsa, bir meta niteliği taşımalıdır. İnsanın işgücünün meta niteliğinde olması için köylünün ve zanaatkârın toprağını ve sanatını terk etmesi lazımdır ve onları avare ve haylaz insanlar, hırsızlar, soyguncular, dolandırıcılar ve hayat kadınları olarak yaşamaya zorlamak gereklidir. Bu insanlar öyle bir duruma getirilmiş olmalıdır ki, eğer onlar yaşamlarını devam ettirmek istiyorlarsa, sadece kendi bilek güçlerini, yani kendi vücutlarını, 'özgürce' pazarlamaktan başka çareleri kalmamalıdır.

Kapitalizm demek, üretken mülk ile edimlerin (iş) birbirinden kesin olarak ayrılması demektir. Eğer her insanın üretim araçları üzerinde egemenliği bulunuyorsa, o zaman iş veriminin, belli bir üretim sınırına vardıktan sonra, daha fazla artması mümkün olamaz.

Kapitalin, ortada mülksüz, varlıksız ve her türlü saldırıya maruz bırakılmış insan yığını olmadan kapitalizm düzenini kuramayacağını, Amerika Birleşik Devletleri'nin tarihi, yapılan bir deneyle gözler önüne sermektedir: Kuzey Amerika'ya göç eden İngiliz asıllı kapitalistler, geçtiğimiz son yüzyılın ortalarına kadar emeklerini satmak zorunda olan işçi yığını bulamamışlardı. İşçi sınıfı, toplumda ilk önce yaratılması zorunlu olan bir halk kesimidir. Bu sınıf, eğer toplumda daha yoksa, yaratılması gereklidir. Amerika'ya göç eden her insan için çok ucuza alınabilen büyük topraklar bulunuyordu ve göçmenler yarattıkları artıdeğeri herhangi bir "işveren" ile paylaşmak zorunda değillerdi. İlginçtir ki, kapital sahipleri, 'özgür' Amerikalılar'ın özellikle evlerinde

kurmuş oldukları ev endüstrisinin bir saat gibi düzenli çalışmasından yakınıyorlardı. Bu insanlar kendi evlerini, aletlerini ve mobilyalarını kendileri yapıyorlar; örücülüğü ve kumaşçılığı kendileri yürütüyorlar; sabun, mum, ayakkabı ve elbise gibi kullanım araçlarını kendileri üretiyorlardı.

Böylelikle oluşan "iç pazar" sadece onların işbölümünün bir neticesi değil, aynı zamanda büyük insan yığınlarının ellerindeki bütün varlıkların alınmış olmasının da bir sonucuydu. Bazı işletmeciler, çalıştıracakları işçileri beraberlerinde İngiltere'den getirmişlerdi. Amerika'daki işçiler mülk sahibi olduklarından, başlangıçtaki işçilik sıfatını yitirmişlerdi ve onların kapitalizm için artık hiçbir anlamı kalmamıştı.

İngiliz ekonomist ve devlet adamı Edward G. Wakefield, zamanın Amerikan hükümetine, İngiliz hâkimiyetii altında bulunan yerlerde toprak fiyatlarını artırmayı teklif ediyordu; öyle ki, "hiçbir işçi, satın almak istediği toprak parçasının parasını, işçilik yaparak kazanmak zorunda kalmadan bulamamalıydı." İşçilerin toprak alımı için ödedikleri paranın bir kısmı, devletin ana ülkeden (İngiltere'den) getirttiği işçilerin transport giderleri için kurulan ayrı bir kasaya gidiyordu. Yani böylelikle, çalıştırılan işçilerin sırtına aynı zamanda kendilerinin devamı olan işçilerin seyahat giderleri de yüklenmiş oluyordu. Ancak bu şartı yerine getirdikten sonra işçiler toprak sahibi olabiliyorlardı.

Feodal düzende insansal işgücü derebeyine aittir. Kapitalist düzende ise işgücü, hiç olmazsa formal olarak, 'özgür' işçinin kendisine aitti. Ama işçinin bu temel hakkı, elinde hammadde, arazi ve üretim araçlarını bulunduran ve hammaddeden herhangi bir meta ürettiren bir başka kişiyi buluncaya kadar hiçbir işe yaramayacaktı. Kendi işgücünün sahibi olan işçinin ürettiği mal, bu sistem içinde malı üreten ve bütün değerleri yoktan var eden insanlara ait değil, bunun tam tersine bu malın üretimi için elinde gerekli araçları bulundurana, yani kapitaliste aitti. Bir fabrikatörün işgücüne

ürettirdiği mal karşılığında ödediği fiyat, zorunlu olarak, işgücünün yarattığı değerin çok altındaydı. Zaten bu böyle olmasaydı, o zaman bir işletmecinin işgücü satın almasına gerek kalmayacaktı.

Bir meta olarak 'iş piyasasında' satın alınabilen işgücünün diğer metallerden farklılığı da, buradan kaynaklanıyordu: insansal işgücünün üretimde kullanımı esnasında ortaya bir başka değer çıkıyordu. İnsansal işgücüne ödenen fiyat, onun yarattığı değerin çok altındaydı. Bir fabrikatörün hiçbir karşılık ödemedi cebine indirdiği bu değere, "artıdeğer" diyoruz.

İşletmeciler ve onların muhabirleri, devamlı olarak, işçileri karşılıksız olarak çalıştırdıklarının ve onların yarattığı artıdeğeri ceplerine indirdiklerinin asla doğru olmadığını iddia eder dururlar. İşletmecilerin sadece artıdeğeri ceplerine indirip indirmedikleri hakkındaki bu gülünç iddiayı tamamıyla acığa çıkarmak, aslında çok kolay bir şeydir; kaldı ki, tesbit edilmesi gereken tek şey, belli bir iş zamanı için üretenlere ödenen ücretin, aynı iş zamanı içinde ürettikleriyle denk olup olmadığıdır. Artıdeğer, pencereden her dışarı bakışta göze çarpar. Çoğu halde içerdeki dört duvara bir gözetmek bile artıdeğerin nerede gizli olduğunu gösterecektir.

Bütün değerleri yaratan emektir ve çalışanların, yani bütün varlıkları üretenlerin ellerinden alınmış olan ve kullanmalarının mümkün olmadığı değerlerin tümü artıdeğerdir.

Artıdeğerin boyutlarını, adımımızı attığımız her yerde görmek mümkündür: bankalar, dev gibi büyük ve süslü satış merkezleri, bütün sigorta binaları, göklere değen büro yapıları, hoteller, fabrikalar, üretim yerleri, kiralık binalar, ışıklı reklam tabelaları, özel villalar, şef makamlarında neredeyse teröre varan lüks eşyalar, en pahalı kumaş giyitlerini kulaklarında asılı küpelerle süsleyen 'seçkin' bayanların eşyaları, yatlar ve kürklü mantolar, özel uçaklar, her gün yenisi düzenlenen eğlenceler, ikinci, üçüncü ve hatta dördüncü lüks konutlar, Tenerife'da çoğu boş duran yazlık villalar ve

daha buna benzer saymakla bitiremeyeceğimiz diğer şeyler.

Artıdeğerin bir diğer şekli de, hiç göremediğimiz, ama her yıl milyarlarca mark tutarında, dış ülkelere yapılan yatırımlardır.

Ekonomik işlemlerin açıkça görülmesini engelleyen ve olayları neredeyse tamamen örtbas eden, bütün sırları gizleyen en büyük meta PARAdır. Bir ekonominin işleyişinde, para bütün olayların dışında tutulursa, o zaman yaratılan değerlerin tümü kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Para, iş değerlerinin satın alınması için gerekli olan hukuksal bir kimlik belgesidir.

İşçiler veya hizmetliler, üretim araçları üzerinde egemenliği olan özel mülkiyet sahibi biriyle herhangi bir ilişkiye geçer geçmez, davayı kaybetmek zorunda kalacaklardır. Eğer onlar davayı kaybetmeyecek olsalar, o zaman onların üretmeleri derhal yasak edilecektir. Çağımızdaki yığınsal işsizlik, kısa süreli çalışmalar, üretim yerlerinin tekeller arasında sürekli el değiştirmesi ve benzeri olaylar, aslında ne patronların sürekli iddia ettikleri gibi, "iş veriminin düşük oluşu", ne "ücret ve maaşların çok yüksek oluşu" ve ne de "işgücünün özgürleştirilmesi"dir. Bunların tam tersine, uygulanan şey, kapitalizmin yasasına uygun düşmediği için, insanlara çalışma ve üretim yasağının konulmasıdır.

Patronların, işçilerin ürettiğinden kendilerine bir parça geri vermesini, bazı insanlar "patron işçiye ücret ödemektedir" diye değerlendirirler. Daha kısası: işçinin aslında patrona olan ödemesini insanlar tersyüz ederek, patron işçiye ücret ödüyor olarak görürler. Halbuki, daha önce gördüğümüz gibi, patronun gelirini, yani kârını sağlayan işçidir, onun emeğidir. Öyleyse 'patron işçiye ücret ödüyor' tümcesini ters çevirip, 'işçiler patronların parasını emekleriyle ödüyorlar' demek işin en doğrusudur.

Bütün değerleri yaratan emektir. "Artıdeğer" kavramı, insanın işgücü ile yarattığı değerın ölçülebilir olduğunu kanıtlar. Yani, yaratılan değer, bir saat birimi ile ölçülebilir: herhangi bir değerın yaratılması için harcanması gerekli olan

zaman birimi, bir metanın temel değerini oluşturur. Değerlerin yaratılmasında gerekli olan bu zaman birimi, evrenin her yerinde ve her an için aynı değildir. Bu zaman birimi, tek ülkenin içinde bile aynı değildir. Bir metanın üretimi için gerekli olan zaman birimi, herhangi bir işletmede şu veya bu boyutta ise, aynı şey başka bir işletmede daha başkadır; ya daha uzun, ya da daha kısadır.

Bir metanın, yani herhangi bir değerin yaratılması için gerekli olan zamana, bir de, bu metayı yaratanın geğimi için lüzumlu olan üretim zamanı da dahildir. Bir yaratıcının geğimi için gerekli olan üretim zamanı da değişkendir. Bir insan, az veya çok harcamada bulunabilir, insan iyi yaşar, çok iyi yaşar, veya orta halli yaşar. Yaratıcıların yaşamaları için yaptıkları harcamalar, veya onların işgücünü devamlı olarak ayakta tutabilmeleri için gerekli olan masrafların boyutu, yaratıcıların patronlardan ne kadar talep ettiklerine ve patronlardan kendilerine ne kadar pay koparabildiklerine, yani, hak talep etmek için ne derece güçlü olduklarına bağlıdır.

Deęer yaratan işçilerin ihtiyağlarını, aynı zamanda kendi güçleri de belirler. Üreticilerin kendi işgücünü tekrar yenilemeleri için gerekli harcamalar, eğitim ve öğrenim giderlerine de bağlıdır. Emeęini satmak zorunda olan bir iřçi ailesi, iř piyasasına, ihtiyaýlayan insansal işgücünün yerini dolduracak olan genç bir kuşak hazırlar. İnsansal işgücünün sürekli olarak yenilenmesi için gerekli olan harcamalara, aile için yapılan harcamalar da katılmalıdır.

Patronlar serbest piyasada birbirleriyle rekabet ettikleri müddetçe, metalarını bunların değerleri karşılığında satarlar: bu durumda, bir metanın değeri ile fiyatı eşittir. Bazen fiyatın değerin altında veya üstünde olduğu da görölür. Ama bu uzun zaman devam etmez ve bu dalgalanmanın boyutu pek yüksek değildir. Rakipler, isteseler de, istemeseler de, piyasada kısa bir zaman içinde bir denge sağlarlar. Bir patron eğer malına piyasada diğerlerinden yüksek bir fiyat isterse, diğerleri aynı malı aynı piyasada daha ucuza sattıklarından, onun elindeki

müşterileri derhal kapacaklardır; eğer o malını diğerlerinden daha ucuza satmaya kalkarsa, kaçınılmaz olarak batacaktır.

Eğer bir patron geliştirdiği daha ucuz bir üretim işlemi sonunda piyasaya sürdüğü herhangi bir malı diğerlerinden daha ucuza satabiliyorsa, o zaman diğerlerini de –nasıl olursa olsun– daha ucuz üretmeye veya müşterisi kalmadığı için işletmesini kapatmaya zorlayacaktır.

İşte, bu ortarlarda bir yerde kesişen gerçek üretim zamanına, yani üretilen metaların çoğunluğu için örneksel üretim zamanına, "toplumsal gerekli iş zamanı" diyoruz. Üretim için harcanan bu zamanın boyutu, bir metanın değerini belirlemektedir.

Artıdeğer, asıl değerın içindedir. O bir fiyat yükseltimi değildir. Ancak para, bir metanın üretimi için üreticinin karşılıksız olarak ürüne artıdeğer gizlediğini örtbas eder. Yani üretici, kendisi ve ailesi için gerekli olan harcamalar için aldığı ücreti görür ve bilir, ama ürettiği metaya, aldığı bu ücretten daha fazla değer gizlediğini göremez. O, ürettiği mal için gerekli zamanın bir parçasının parasını ücret olarak almıştır. Diğer bir kısmını ise hiçbir karşılık almadan patrona hediye etmiştir.

Bir örnek verelim: bir işçi bir işgününde eğer 100 DM almışsa, onun bu ücret karşılığında yarattığı değer mutlaka 100 DM'ın üzerinde olmalıdır. Aksi halde, hiçbir patron onu çalıştırmayacaktır.

Herhangi bir malın alımı veya satımı anında herhangi bir değer yaratılamaz; alım veya satım, para aracılığı ile değerlerin değiş-tokuş edilmesinden başka bir şey değildir. Kısacası: Bir kozmetik fabrikasında çalışan bir işçi, o fabrikanın sahibine günde 20 tüp cilt kremi verirken, kendisi 5 tüp cilt kremi almaktadır. Bunun böyle olduğunu, bu kadın işçi, ancak kendisine bir cilt kremi almak için herhangi bir kozmetik dükkânına girdiğinde anlayacaktır. Çünkü, onun bir tüp cilt kremi için kozmetik dükkânında vereceği para, aynı cilt kremi için ona fabrikada verilen ücretten en az birkaç

misli fazladır. Dükkân sahibinin alacağı kâr oranı ve satış giderlerinin hepsi buna eklense bile, gene de kadın işçinin aldığı ücret ile ödediği fiyat arasındaki fark değişmeyecektir.

Burada, üretim esnasında artıdeğer yaratılması, eleştirinin ana konusu değildir. Eğer yaratılan değerleri herkes özel olarak paylaşmış olsaydı, o zaman hiçbir toplum, ayakta duramazdı. Artıdeğer, her ekonomi sisteminin içinde yaratılmak zorundadır. Bu, insanların üretim ilişkilerini sürekli geliştirmekte olmalarından dolayı, her ekonomik sistemde var olmuştur ve gelecekte de var olacağı benzetilmektedir.

Önemli olan, artıdeğerin yaratılması değil, yaratılan bu artıdeğerin kimlerin elinde biriktiği ve nerelere harcandığıdır. Aslında, yaratılan artıdeğer tekrar üretim araçlarına, öğrenim yerlerine, hastaların, ihtiyaçların ve çocukların bakılabileceği ve onların sağaltımlarının yapılabileceği kurumlara ve ulaşım araçlarına dönüştürülmelidir. Ama içinde yaşadığımız kapitalist düzen içinde bunun böyle olmadığını tesbit etmediğimiz gün yoktur.

Burada en önemli soru, işte bu fazla üretimin, yani artıdeğerin nasıl ve nereye harcanacağına kimlerin karar verdiğidir.

II.

Savaşlar, Soykırımlar ve Kapitalizm

Büyük tüccarlar, kurmuş oldukları manifaktürler için gerekli olan parayı nasıl bulmuşlardır? 16. yüzyılda, İngiliz tüccarları, ellerindeki olanaklara uygun olarak, ticareti –ticari malları ve üretim araçlarını– daha geliştirmek için, o anda ellerinde bulunan kapitalden çok daha fazlasına ihtiyaçları olduğunu anlamakta gecikmediler. Zengin tüccarlardan birkaçı bir araya gelip, ellerindeki parayı birleştirerek, bir "anonim şirket" kurdular ve bu güçlü kapital ile büyük ticari işletmeler ve fabrikalar kurmayı başardılar.

Bu da yeterli gelmeyince, korsan işletmeler türünde deniz donanmaları kurarak İspanyol deniz donanmasına karşı savaşa geçtiler. İlk korsan işletmelerden biri, Sir Francis Drake'in emrinde 1577 ile 1580 yıllarında 5 bin Sterling ile göreve başladı. Bu girişime aynı zamanda İngiliz Kraliyet ailesi, Kraliçe Elizabeth de katılıyordu. Yapılan ilk atılımda bu girişim 60 bin Sterling getirmişti. Kraliçe, bu paranın yarısını alacaktı.

Kraliçe Elizabeth'in iktidarda olduğu süre içinde, İngiliz korsanları İngiltere'ye tam 12 milyon Sterling kazandırdılar. İngilizler'in İspanyollar'dan kaptıkları bu değerler, aslında daha yeni keşfedilmiş olan Amerika kıtasında yaşayan yerlilerden (Kızılderililer'den) çalınmış olan değerlerdi. Yerlileri sömürmekten başka hiçbir hedefleri olmayan İspanyollar, 50 yıl içinde 15 milyon yerliyi –kısmen onları köle gibi çalıştırmak yoluyla– katletmişlerdi; Haiti'de, Küba'da, Nikaragua'da ve Venezuela kıyılarında neredeyse yaşayan hiçbir insan kalmamıştı.

Avrupa'nın dışında kalan ülkelerin keşfedilmesi herhangi bir tesadüfün sonucu değildi; birkaç korsanın maceraperestliğinden de kaynaklanmıyordu. Bunun böyle olması için geziler oldukça pahalıya geliyordu. Bu ülkelerin keşfedilmesini, ticaret yapan işletmeler, derebeyleri ve tüccarlar önceden planlamışlardı.

15. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortalarına kadar, 150 yıllık bir sürede, Avrupalı deniz korsanları, tüccarlar için ilginç olan her yeri keşfetmişlerdi. 1519 ile 1522 yılları arasında Macellan ve adamları ilk defa dünyanın yüzeyini dolaşıyordu. Tüccarlar ve büyük işletmeciler için, birkaç yıl içinde, dünyanın yüzeyi dört katına çıkmıştı.

Önceki zamanlarda, tanınan sahilden daha uzaklara gidildiğinde, bu yolculuktan geri dönüş belirsizdi ve yapılan her seyahat, sonucu belirsiz bir macera sayılıyordu. Ama dünyanın belli yerlerinin ve yeni ülkelerin art arda keşfedilmesinden sonra durum değişmişti. 1474 yılında Alman

matematikçi Johannes Müller (Regiomontanus) güneşin, ayın ve gezegenlerin yer ve durumlarını kesin olarak belirleyen astronomik bir cetvel hazırlamış ve bunu kamuoyuna açıklamıştı. Bu cetvelin yardımıyla, açık okyanustaki bir geminin bulunduğu yeri kesin olarak belirlemek mümkündü. Hatta gemicilikte, mknatıs uçlu bir yön gösterge aleti, bir tür pusula, daha 1200 yıllarında deniz seyahatlerinde kullanılıyordu. Günümüzde tanıdığımız dört yönü tam olarak gösteren saatli pusula 13. yüzyılın sonlarına doğru bulunmuştu. Denizde herhangi bir uzaklığın ölçümü için kullanılan cetvel (Jakobstab), 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar gemicilerin en önemli aletlerinden biriydi. Dünyanın yuvarlak olduğunu gösteren iki küre, 1492 yılına aitti. İşte, dünyanın bir öküzün iki boynuzu arasında düz bir ova değil de bir yuvarlak olduğunun bilimsel olarak kanıtlanması da, bu zamana rastlıyordu.

Avrupalı prenslerin, tüccarların ve kilise ruhanilerinin emriyle ve onlar adına, yabancı ülkelerin ve buralarda yaşayan yabancı halkların ellerinden, zorla ve çok kanlı soykırımı sonunda kapılan mallar ve bu halkların bütün zenginliklerine topluca el koyulmasının en belirgin örneklerinden biri olarak, 16. yüzyılda, İspanyol asıllı "Gümüş Donanması"nın Güney Amerika'dan Avrupa'ya yaptığı 'taşımacılık' gösterilebilir. 1531 yılından 1600 yılına kadar olan 70 yıllık bir süre içinde bu "Gümüş Donanması", Orta ve Güney Amerika'dan Avrupa'ya 7500 ton gümüş taşımıştır. "Arjantin" İspanyolca "Gümüşler Ülkesi" anlamındadır. Namı pek duyulmamış olan İspanyol gemicilerden biri, bir yolculuktan evine döndüğünde "İspanya'ya getirilen bu madenin aslında gümüş olmadığını, orada yaşayan yerli halkın alın teri ve kanı olduğunu" söylemiştir.¹⁸

18. Güney ve Kuzey Amerika'nın, prensler ve kilise adına Avrupalı beyaz tüccarlar tarafından yağma edilmesi sırasında, istilanın sürdüğü zaman zarfında 70 milyon yerlinin öldürülmüş olduğunu kesin olarak kanıtlayan araştırmalar yapılmıştır.

İspanyollar, gümüş çıkarılan maden ocaklarında yerlileri öldüresiye çalıştırıyorlardı ve bu ocaklarda çalıştırılan yerlilerin neredeyse nesilleri tükenmek üzereydi. İspanyollar'a geriye kalan yerliler yetmemeye başlamıştı. İspanyollar maden ocaklarında çalıştırma yoluyla keyfi olarak yaptıkları soykırımla teker teker öldürdükleri yerlilerin yerini, Afrika'dan getirdikleri siyah esirlerle doldurmaya başlamışlardı.

Böylelikle, üç yüz yıl sürecek olan bir "ala-vere-üçgeni" ortaya çıkacaktı: Tüccarlar, Avrupa'dan yükledikleri tekstil, tütün, demir ve bronz eşyaları, silah ve alkolü, Batı Afrika kıyılarında siyah esirler karşılığında değiş-tokuş ediyorlardı; buradan gemilere bindirilen esirler, Brezilya'ya, Batı Hindistan'a (burası Hindistan değil, Küba'nın ardında ve etrafında bulunan adalardır. Kolomb, gemileriyle uzun bir yolculuktan sonra bu kara parçasına rastladığında Hindistan'a geldiğini zannederek bu adalara Hindistan adını vermiştir) ve Kuzey Amerika'nın güney bölgelerine götürülüyorlardı. Buralardan ise aynı gemilere bitkisel ürünler, örneğin şeker, tütün, pamuk, kahve vs. yükleniyor ve Avrupa'ya gönderiliyordu.

1520 ile 1850 yılları arasında Avrupalı tüccarların Amerika kıtasına sürüyerek götürdükleri siyahların sayısı 8 ile 10 milyon civarındadır. İşte bu siyahlar, Avrupalı tüccarların kapitalizmde devrimsel üretim yöntemine geçmelerinde ve bütün zenginliklerin birkaç kuruluşun elinde birikmesinde kısmen başrolü oynamışlardır. 1636'dan 1645'e kadar, Hollandalı tüccarların kurduğu 'Batı Hindistan Ticaret Kuruluşu', 23 bin siyahı 6,7 milyon Florin, yani kişi başına 300 Florin karşılığında satmıştır. Bu ticari kuruluş, aynı köleleri daha önce satın alırken, kişi başına verdiği malın tutarı 50 Florini geçmiyordu. 1783'ten 1793'e kadar olan sürede ise, Liverpool'dan gelen köle tüccarları, yine 300 bin köleyi 15 milyon Pound karşılığında satmışlar ve buradan elde ettikleri gelirlerin büyük bir kısmını da endüstri işletmeleri kurmaya harcamışlardı.

III.

Burjuva Sınıfı Saldırıya Geçiyor

Tarih dersleri, eğer doğrudan kendimizle ilgiliyse, oldukça heyecanlıdır. Bir tarih dersinde, öğretmenin, Sezar ile benim aramda ilişki kurabilme yeteneği varsa, ders beni heyecanlandırır.

Bir öğretmenin okulda 'Spinning Jenny' tanımlamasıyla bilinen buharlı makinanın bulunmasını anlatması, bizi o derece ilgilendirmeyecektir, çünkü dersi veren öğretmen, bu gibi olayları, herhangi bir çağın herhangi bir anında, ve işte tam zamanında bulunmuş olan ve tamamen tesadüflere bağlı herhangi bir olay olarak anlatacaktır. Ama, bu makinayı bulan ve yapan kimsenin, neden bu makinayı bulduğunu, niçin bu makinanın yapımı için zaman ve para harcadığını kesin olarak açıklamayacaktır.

Aslında çağın herhangi bir anında, herhangi bir aletin veya makinanın bulunuşu ve geliştirilmesi, ve tam gerekli olduğu zamanda bulunması gibi olayların, tesadüflerle uzak-tan veya yakından hiçbir ilgisi yoktur. Herhangi bir buluşun ortaya çıkması ve piyasada geçerlik kazanması için, buluşu yapan kimsenin kişisel yetisi de bir sebep değildir. Mekanik devrim olarak tanıdığımız gelişme, birkaç kişinin sivri zekâsının sonucunda bulunan yeniliklerin şansı eseri bir araya gelmiş olması da değildir.

Üretim tarihi içinde en önemli buluş ve bugüne kadar en başarılı devrim, kapitalin çoğalması için inatla aranan çözüm yolundan başka hiçbir şey değildir.

Liverpool'lu İngiliz baharat tüccarları ve Brunn şehrindeki kumaş tüccarları, belli bir miktarda iş ürününü ellerine geçirdikten sonra, teknik bilimleri de paralel olarak geliştirmek zorunda kalmışlardır. Burjuva sınıfı, üretilen metallerin daha da çoğaltılması için, teknik bilimin geliştirilmesini zorunlu görüyordu. İnsanların, doğadaki olayları daha iyi kavramak için, 8. veya 12. yüzyıllarda değil de,

özellikle 16. ve 17. yüzyılın içinde teknik bilimine yönelmeleri bir tesadüf değildir. İşte bu yüzyılların içinde burjuva sınıfı, feodal derebeyleri altedebilmek için, doğayı da egemenliği altına almak zorunda kalmıştır.

Burjuva sınıfının, yaşamını devam ettirmesi ve varlığını koruyabilmesi için yükselmeye ve ilerlemeye ihtiyacı vardı. Ancak son derece güçlü ekonomik nedenleri bulunan bir kimse "daha hiç duyulmamış ve görülmemiş olan, süregelen törelere tamamen aykırı ve çoğu zaman mahkemeler tarafından, hatta Katolik kilisesi mahkemesi tarafından bile kanun dışı sayılan, canını tehlikeye atacak kadar cüretkâr bir biçimde, doğaya saldırmak" (K. Marx) cesaretini gösterebilecekti. Endüstri devriminin önündeki yüzyıllarda, çalışan insanları işsiz kalmaya zorlayan makinalara ve aletlere devlet makamları el koyuyor ve bunları toplatıyordu. 17. yüzyılda, bir çorap örgü makinası İngiltere'de ve daha sonra Fransa'da yasak edilmişti. 1623 yılında, ilk dikiş makinasının kullanımı ve 1635 yılında İngiltere'de rüzgâr enerjisi ile çalışan bir marangozhane yasak edilmişti. Tahminen 1580 yılında, Danzig'li biri, birkaç çeşit kumaşı aynı anda yapabilen bir makina icat etmişti. Şehir idaresi derhal bu makinayı yasak ettirmiş ve makinayı icat edeni de astırmıştı, çünkü şehir idaresi böylesi bir makinanın bir yığın işçiyi dilencilığe zorlayacağından korkuyordu. Zamanın feodal makamları, Avrupa'nın birçok yerinde, buna benzer yasaklar koymuşlardı.

18. yüzyılın ortalarında 10 iplikçinin hazırladığı ip, bir tek kumaşçının bir günde işlediği kumaşa ancak yetiyordu. Kumaş örgü makinasının bulunmasından sonra kumaşın işlenmesi daha da hızlanmıştı ve kumaşçılara, iplikçilerin hazırladığı iplik yetmemeye başlamıştı. Bunun önüne geçebilmek için, kumaş tüccarları, hapishanelerdeki mahkûmları da iplik hazırlamaya zorlamışlardı. Giderek bu da yeterli gelmediğinden, çiftçilerin kadınlarının da ana meslek olarak iplikçiliğe yönelmelerini teklif etmişlerdi. Bütün bu girişimlere rağmen, kumaş üretimi için iplik yetmiyordu.

Kumaş fabrikatörleri, iplik eğirme yöntemini geliştiren herkese prim vereceklerini açıklıyorlardı. Zanaatkârların çoğu deneylere başlamışlardı bile. 1764 yılında, kumaşçı James Hargreaves, kendi kızının adını verdiği "Spinning Jenny" adlı bir kirmen takımı kurmayı başarmıştı. Bu makina, iplik üretimini temelinden değiştirdi. Bir insan en fazla iki eliyle bir iplik makinasında çalışabilirken, bu makina, hem ipliği eğirebiliyor ve hem de çevresindeki birçok diğer makina ve aletle (kirmenlerle) çalışabiliyordu. Bu makinanın daha da geliştirilmesi için ve genel olarak her kumaş üretilen yere yayılabilmesi için, daha iki nesil zanaatkâr ve mühendis çalışacaktı.

Artık iplik eğirme makinaları öyle gelişmişti ki, kumaşçıların kullanabileceğinden daha fazla iplik hazırlanabiliyordu. Teknikerler artık daha kaliteli ve daha fazla kumaş örebilecek makinalar geliştirmeye yönelmişlerdi. 1785 yılından 1789 yılına kadar olan kısa bir süre içinde, İngiliz Cartwright, su gücüyle çalışan kumaş örme makinasını geliştirmişti.

Bir kapitalist, insansal hareketten tam olarak yararlanarak iş verimini artırmaktadır demiştik; yani o, feodalizmin üretim boşluklarına iş pompalamaktadır.

Ama kapitalist bunu kasıtlı olarak yapmaz. Bir kapitalist, makinaları, insanın iş verimini daha da artırmak için kullanıma sokmaz. Onun bu yolla getirdiği üretimdeki ilerleme, sadece onun kâr oranını yükseltmek için gösterdiği çabanın beraberinde getirdiği kaçınılmaz bir yan sonuçtur.

Kullanıma sokulan yeni makinalar, sadece kirmen takımlarının dışında, başlangıçta su gücü ile çalıştırılıyordu. Bazı makinaları ise işçiler kendi kas güçleriyle çalıştırıyorlardı ve makinalarda kullanılan aletler daha önceleri işçilerin kendi ellerinde bulunan aletlerdi. Ama iplik veya kumaş makinaları çoğaldıkça, bunları döndürecek enerji bir sorun olmaya başlamıştı.

Demirin eritilmesi için kömürün yakıt olarak kul-

lanılmasından önce, odun kömürü kullanılıyordu. Ancak İngiltere'de odun kömürünün ve genelde odun stokunun gilemesiyle, maden eritenler yeni bir yakıt bulmak zorunda kalmışlardı. Maden kömürü, odun kömüründen daha fazla ısı sağlıyordu. Maden kömürünün yerini artık hiçbir yakıt tutamaz olmuştu. Bunun tesbit edilmesinden sonra, insanlar, yerin altından daha fazla maden kömürü çıkarmaya koyulmuşlardı. Ama bu aynı zamanda yeni teknik sorunlar yaratıyordu. Bu sorunların en başında gelen, kömür ocaklarında biriken suyun boşaltılmasıydı.

Yerin altında, belli bir derinlikten itibaren, büyük ölçüde suların biriktiği bir kat vardır; öyle ki, kömür almak için açılan ocakların çoğu, bazen büyük bir su işletmeciliğine dönüşür. Açılan bir kömür ocağının derinliği ve dolayısıyla da bu ocağın verimliliği, buradan çıkan suyun boşaltılma hızına bağlıdır. 50 veya 100 metrelik bir derinlikten sonra açılan kuyuda su ile başa çıkılamayacaksa, o zaman böyle bir kuyu açmanın hiçbir anlamı yoktur. İşte İngiltere'de 1740 yılından itibaren kömür madencileri, kömür ocaklarındaki suyu dışarıya pompalamakta kullanılan bir tür buharlı makina kullanıyorlardı. 1784 yılında James Watt bu makinayı daha da geliştirmişti ve artık bu makinayla elde edilen enerji, suyla elde edilen enerjinin yerini tutabiliyordu.

Su gücünün en önemli enerji kaynağını oluşturduğu zamanlarda, bir fabrikanın kurulduğu yer, enerji kazanımı için elverişli suların aktığı bir yerdi. Bir dereден, çaydan, nehir veya ırmaktan akan suyun meyilli yerlerine çarklar kuruluyor ve su gücüyle bu çarklar döndürülüyordu. Buharlı makinanın bulunmasından sonra, bu durum değişerek, üretim yerleri özellikle şehirlerin bulunduğu bölgelere kaydırıldı. Endüstri alanında gelişmiş olan şehirlerin anası, buharlı makinedir. Buhar gücü, enerjiyi daha ince ayarlamaya ve enerjiyi istenilen her yere taşımaya çok elverişliydi.

İlk makinalar çoğunlukla el işiyle ve ağaçtan ('Spinning Jenny' gibi), manifaktürlerde yapılıyordu. İnsanın fantezisinin

onun alışkanlıklarına ne denli yakından bağlı olduğunu şuradan da anlayabiliriz ki, ilk yapılan buharlı lokomotifin tıpkı bir at gibi ayakları vardı ve arada sırada buhar gücüyle bir at gibi şaha kalkıyordu. Makinalar ve aletler gittikçe daha fazla demir madeninden yapılmaya başlamıştı ve bu oranda da, insanlar demir madenini işleme yöntemlerini değiştirmek zorunda kalmışlardı. Teknikerler, gittikçe daha da yoğunlaşan demir madenini işlemeyi öğrenmeye başlamışlardı.

Fabrikatörler her geçen gün biraz daha fazla makina istiyorlardı. Onların bu istemleri, makina yapımındaki yöntemleri tamamen değiştirdi: makina yapımcıları artık makinaları diğer makinalara yaptırmaya başlamışlardı. Bunun için de, yine bazı özel makinalar, örneğin buharla işleyen demir çekiç, torna ve tesviye makinaları, burgu makinası vb. yapmak zorunda kalmışlardı. Bu makinaların tümü İngilizler tarafından bulunmuş ve yapılmıştı. Makinalar tarafından çözülmesi beklenen sorunlar, İngiltere'de diğer ülkelerden 30-40 yıl daha önce ortaya çıkmıştı. 1740 yılından 1830 yılına kadar olan süre içinde, İngiltere'de ham demir madeni kazanımı, 20 bin tondan 680 bin tona yükselmişti. Demir madeninin işlenmesi alanında başlayan bu devrim, diğer teknik alanlarda da bir dizi başka devrimi beraberinde getirmişti. Bu devrimlerin gelişmesiyle, ortaya, taşımacılık veya eldeki bilgilerin başka yerlere aktarılması gibi, yeni sorunlar çıkmaya başlamıştı. Bu sorunlara çözüm olarak da, endüstri devrimi sürecinde, demiryolları, buharlı gemi, telgraf, telefon, otomobil ve uçak gibi buluşlar ortaya çıkacaktı.

Başlangıçta, erekli bir eylem, açlığı dolaylı olarak yenbilmek için, sinir sistemini yormadan, besin olan yere en kısa yoldan gitmektir, demiştik. Mekanik üretim biçimi, işte bu dolaylı yolu daha da uzatmıştı. İnsanlar kendi ürettikleri her şeye daha az dokunur olmaya başlamışlardı. Artık bir ekmeğin bile yapımında, ekmeğin hamurunun yoğrulmasında kullanılan makinanın göbek milindeki bilyaların kimyasal bileşimini tesbit eden bir mühendisin katkısı bulunmaktadır.

Açlığı yenebilmek için gidilecek olan dolaylı yolun uzaması demek, aslında kişilerin birbirlerine olan bağımlılığının artması, yani yaptıkları işlerin "toplumsallaşması" demektir. Bunun esas anlamı ise, artık hiç kimsenin, toplumdaki diğer insanların üretimi olmadan hiçbir şey üretemeyeceğidir.

ALTINCI BÖLÜM

I. *İngiliz Burjuva Devrimi*

Devrim, bir toplumun, toplumsal üretim gelişmelerinin içinde bulunduğu üretim basamağından, bir üst üretim basamağına sıçramasıdır.

17. yüzyılda, İngiliz kapitalistler zenginleştikçe ve el-lerindeki manifaktürlerin iş verimi arttıkça, feodal derebeyleri tarafından onların etkinliklerine ve üretime konulan belli engeller, onları rahatsız etmeye başlamıştı. Kraliyet ailesi ve Lordlar Kamarası, vergi yoluyla onların elinden gün geçtikçe daha fazla para alıyorlardı, halbuki onların, üretimi ve ticareti daha da genişletmek ve dış rakiplerini etkin bir biçimde yenebilmek için bu paralara ihtiyaçları vardı.

Zenginliği daha yeni kazanmış olan kapitalistler, kullandıkları toprakları özel mülkiyete çevirmeye ve dolayısıyla da kraldan bağımsız hale gelmeye çalışıyorlardı. Ayrıca kral, ticaret ve üretim alanında belli tekelleri kendi kontrolü altına almıştı. O, belli metaların üretim ve ticaret hakkını soylulara aktarmış ve böylelikle tüccarların çoğunu iç pazardaki mevkilerinden ve deniz aşırı ticaretten uzaklaştırmıştı. Kralın bu tekелci sistemi, giderek bütün dış ticareti ve iç ticaret pazarının büyük bir kısmını kapsamına almıştı. Kral, soylulara bu gibi imtiyazları tanımakla kendine çok yüksek gelirler elde ediyordu.

İngiliz Parlamentosu, krala karşı girişimde bulunanlar için bir örgütlenme merkezi olmaya başlamıştı. İngiliz Par-

lamentosu'nun (House of Commons: Avam Kamarası) devrimin olduğu zamanda (1642 yılında) 400 yıllık bir tarihçesi bulunuyordu. Bir iç savaş anında, şehirlerde yaşayan üst zümreler ve soyluların bir kısmı, krala karşı kendilerinin temsil edildiği bir kurul oluşturmayı başarmışlardı. Parlamento daha sonra bu konseyden çıkmıştı. Kralın ve soyluların temsilcilerinin ve kilise ruhanilerinin 1265 yılında şehirli halka parlamento kurma hakkı tanınmaları, o tarihlerde İngiltere'nin ekonomisinde şehir halkının çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Soyluların üst zümresi hariç olmak üzere geriye kalan herkes, krala karşı bir muhalefet oluşturmuşlardı: Kralın karşıtları tüccarlar, manifaktür sahipleri, zanaatkârlar, köylüler, işçiler ve şehirlerde yaşayan fakir halktan oluşuyordu. Karşıtların elinde gerekli ölçüde para da bulunuyordu ve deniz ticaret filolarının kumandasını yürütenler de onlardı. Oliver Cromwell'in idaresi ve emri altında bir devrim ordusu kurulmuştu. Bu ordu, kralın ordularını daha ilk savaşta yenmiş, kral esir alınmış ve ölüm cezasına mahkûm edilerek derhal idam edilmişti.

1649 yılında, parlamento, krallığı tamamen ortadan kaldırmış ve İngiltere'yi cumhuriyet ilan etmişti. Cromwell hemen cumhurbaşkanı seçilmişti. Şehirli halk böylelikle devletin idaresini ellerine geçirmiş oluyorlardı. Ama bu devrim, en ön saflarda devrim için kavgaya veren köylülere, işçilere ve el zanaatkârlarına hiçbir şey getirmeyecekti. Halk yığınları, toplumsal ilişkileri kendi yararlarına değiştirmek ve sağduyu ile gördükleri her türlü haksızlıkları yenebilmek için savaşımı, devrimden sonra da elden bırakmadılar. Onlar bu sefer de parlamentoya karşı kavgalarını sürdürdüler.

Cromwell'in ölümünden sonra, cumhuriyet, kurulduğu ilk şekliyle fazla ayakta duramadı. Parlamento, Hollanda'dan yeni bir kral getirmeye karar verdi: Wilhelm von Oranien. Ve ayaklanan halk yığınlarına karşı parlamento yeniden ordular kurdu. Parlamento monarşiyi tekrar kurmuştu, ama bu sefer

kralın keyfince yasa çıkarmasına, vergi almasına ve bir kraliyet ordusu kurmasına izin vermiyordu.

17. yüzyılda gerçekleşen bu İngiliz Burjuva Devrimi, kapitalist ekonomi düzenine ve kapitalist üretim biçimine Avrupa'da geçerlik kazandıracak olan zorkullanımlardan biri olacaktı. Tarihimizdeki en önemli burjuva devrimi, 18. yüzyılın sonlarında gerçekleşen Fransız Devrimi'dir. İngiliz burjuva devrimi ona öncelik etmiştir.

II.

1789: Fransız Devrimi ¹⁹

Avrupa anakarasının değişik ülkelerindeki feodal derebeyler, tarihteki olaylar içinde devrimlere karşı sürekli olarak, hem coğrafi ve hem siyasi bir ada teşkil eden İngiltere'de olduğundan, daha uzun dayanabildiler. Fransa'daki köylüler, işçiler, tüccarlar ve fabrikatörler, 1789 yılındaki devrimle feodalizme son verirlerken, İngilizler "Spinning Jenny" ile çalışıyorlar ve makinayla kumaş dokuyorlardı.

Yüzyıllar boyunca, egemen güçler, insanları toplumda belli bir zümreye (veya sınıfa) ait olmaya ve her toplumun belli sınıflara bölündüğüne alıştırmışlardı. Türkçe'deki 'sınıf veya zümre' kelimesinin kökeni, Almanca'da, tıpkı diğer indocermen lisanlarında olduğu gibi, Latince "Stand" (yer, mevki, durum ve hâl) anlamındadır. Toplumdaki değişik zümrelerin, isteseler de istemeseler de, bir araya geldikleri yerlerde, örneğin bir kilisede, toplumun en üst zümresinde olanlar, insanların bulundukları ve durdukları yeri kesin olarak belirlemişlerdi. İnsanların durdukları yerin yüksekliği veya alçaklığı, onların toplumsal mertebelerine uygun olmalıydı. Örnek olarak: Almanya'da Burg Falkenstein'deki

19. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek isteyen okurlarımıza, Prof. Server Tanilli'nin *Dünyayı Değiştiren On Yıl – Fransız Devrimi Üstüne* adlı kitabını öneririz.

küçük bir kilisede, bir kont ile kontes çiftinin dua ettikleri yerin yüksekliği, kilisenin tabanından 3,30 metre daha üstte bulunuyordu; aynı kilisenin tabanından 2,35 metre yükseklikte kont ve kontesin altı kişilik soylu akrabaları yer almaktaydılar; kilisedeki minberin karşısında, ön saflarda ama tabanda, kont ve kontesin üst düzeydeki hizmetçileri, onların daha ardında ve biraz daha altında ise serfler ve diğer hizmetçiler yer alıyorlardı.

Fransa'nın ve diğer feodal devletlerin halkları, sınıfsal olarak belli başlı üç ana zümreye ayrılıyordu. İlk zümre, kilise ruhanilerinin sınıfıydı –bunların sayısı devrim anında tahminen 120 bin kadardı–. Bunların 100 bini, üçüncü zümrenin sempatizanları sayılabilecek olan küçük rahiplerdi; ikinci zümre, 350 bin kişiden oluşan soylular zümresiydi. Üçüncü zümre ise geriye kalan köylüler, tüccarlar, zanaatkârlar, para tüccarları, hekimler, avukatlar, işçiler ve serfler gibi insanlardan oluşuyordu: bunların sayısı o zamanlar tahminen 24 milyondtu. İşte bu ezici çoğunluk, kendi önündeki azınlığı beslemek zorundaydı.

Fransa kralının yayılma planları, yaşam tarzı ve seçtiği hedefler, savaş için gerekli silahların donanımı için yapılması öngörülen masraflar, o anda üretimde bulunanların bütün bu planlar için harcayabilecekleri üretim gücüyle tamamen oransızdı. Monarşinin görkemli yaşam tarzı halka çok pahalıya mal oluyordu. XIV. Lui iktidarının sonunda, devletin iç ve dış borcu, ülkenin yıllık gelirinden tam otuz iki kat daha fazlaydı.

Fransız kapitalistler, ellerindeki malları iç pazarda satamayacak duruma gelmişlerdi, çünkü halk yığınlarının sırtına yüklenen vergi, halkı tamamen fakirleştirmişti. Fransa'da uygulanan gümrükler öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, artık malları denizaşırı sömürgelere göndermek, Fransa'nın güneyinden kuzeyine göndermekten daha ucuzdu. Aynı zamanda, Fransa'da patronların, ortaçağdan kalmış loncaların koyduğu belirleyici lonca hükümleriyle başları dertteydi.

Kralın vergicileri, patronların elde ettikleri kârların büyük bir kısmını ellerinden alıyorlardı.

Soylular ve ruhaniler hiçbir şekilde vergi ödemiyorlardı ve işte bu yüzden de Fransa'nın gerçek vergi gücü, İngiltere'nin vergi gücünden daha zayıftı; Fransa halkının taşımak zorunda olduğu yük ise çok daha ağırdı. Bu durumun sonuçları ise, kendini köylülerin ayaklanmasında ve şehirlerde aç yaşayan halkın bu ayaklanmayı desteklemesinde gösterecekti. Toplumun üst sınıfları, İngiltere'deki yandaşlarının tam tersine, kraliyete karşı değil, onunla işbirliği içindeydiler ve o yüzden kraliyetin devamlı savurganlıkta bulunduğu süreyi biraz daha uzatıyorlardı. Ortaya çıkan sosyal depremin biraz daha kuvvetli olmasının ana nedeni de zaten buydu.

Kraliyet ailesinin savurganlığı gülünç boyutlara varmıştı. Büyük soylulardan herhangi birine para lazım olduğunda, kral ona bir devlet makamı verilmesi için yardımcı oluyordu. Fransa kralının sarayında buna benzer bir sürü 'makam' bulunuyordu. Bunlardan yıllık geliri bir milyon mark'ın üzerinde olan birinin görevi, "Kralın kakasını yaptığı çanağın bakıcılığı" idi. Bu 'makam'dan sorumlu soylu, her sabah, kralın gece kakasını yaptığı çanağı gözden geçiriyor ve çanağın içindeki her şeyin düzenli olup olmadığını kontrol ediyordu. Bir başka soylu, kralın gezi bastonundan sorumluydu. Bu 'büyük sorun'un günlük çözümü, yani kralın bastonunu denetlemek, o 'makam'ın sahibine yılda birkaç yüz bin mark gelir sağlıyordu.

Devrimden önceki birkaç on yıl içinde, Fransız yazarlar yürekli etkinlikler göstererek toplumsal ilişkilerin eleştirisini yapmışlardı. Yazdıkları, en fazla okunan yapıtlar arasındaydı. Okuma yazma bilmeyenler bile, bu yapıtları birine okutuyorlar ve sabırla dinliyorlardı. Bu yazarların yapıtlarındaki ana düşünce, eşit ve kardeşçe bir toplumun yaratılmasının mümkün olduğuydu. Zamanımızda biz bu yazarlara Öncü Fransız Aydınları diyoruz (Rousseau, Diderot, d'Alembert, Montesquieu, Babeuf ve diğerleri).

Bu aydın kimseler, toplumun çoğunluğunun düşüncelerini dile getiriyorlardı. Paris'teki kraliyet yüksek mahkemesi, yeni çıkan kitapların hepsini yasaklamıştı: "Yazarlar şu anda her şeyle mücadele etmeyi, her şeyi yıkmayı, her şeyi mahvetmeyi deniyorlar. Bu yazarların kalemlerinden çıkan düşünceler eğer uğursuzca toplumu sarmaya başlarsa, o zaman monarşinin koyduğu anayasayı sallanıyor görmek ihtimali vardır ve ondan sonra da köylüler kendi beylerine, halk da krala karşı ayaklanmak için hiç zaman kaybetmeyecektir."

1787 yılında, zamanın maliye bakanı, monarşinin iflas ettiğini açıklayacaktır. Alınan vergilerin yarıdan fazlası feodal devletin borçlarının faizlerini ödemeye ancak yetecektir. Bankaları ellerinde bulunduran kapitalistler, artık devlete kredi vermeyecekler ve kral, kraliyet bakanlar kurulunu (ruhanilerin ve soyluların temsilcilerini) hemen toplayarak, durum hakkında gerekli araştırmanın yapılmasını isteyecektir.

Toplanan soylulara, zamanın maliye bakanı Calonne, bütün mülkleri vergiye bağlayan bir plan sunar. Aristokratlar bu planı reddederler ve ana zümrelerin toplanmasını isterler. Ana zümreler, İngilizler'in parlamentosuna benzer bir tür meclistir; bu meclisin içinde her üç zümrenin de temsilcileri bulunmaktadır. Daha 1614 yılında kurulan bu meclis, geçen 145 yılın içinde ilk defa bir araya gelmektedir. Fransız soyluları, kendilerine yüklenmek istenen vergi yükünün bir küstahlık olduğunu ileri sürerler ve kendi istemlerinde direnmeye devam ederler, ama bunun yanı sıra, kendilerine kuluk eden diğer zümrenin de sorunlarını dile getirmek için bir örgüt oluşturdıklarının bilincine varamazlar. Ve nihayet 1789 yılının Mayıs ayında, toplumsal temeli oluşturan sınıfların temsilcileri bir araya gelirler.

Bu arada her üç ana zümre de genel meclise sunacakları önergeleri tartışmaktadır. Genel meclise en iyi hazırlığı, o anda gelişmekte olan burjuva sınıfı yapmıştır. Zaten genel meclisin bu toplantısından birkaç gün önce, soyluların ve ka-

pitalistlerin halk yığınları üzerinde biriktirdikleri devrimci enerji, Paris'te işçilerin yoğun olduğu St. Antoine kentinde patlak vermiştir. Paris'in değişik mahallelerinde ve bu mahallelerde oluşturulan alt bölgelerde, genel meclise sunmak için harıl harıl önergeler hazırlanmaktadır. Bu sırada manifaktür sahiplerinden biri olan Reveillon'un söylediği bir söz işçilere duyurulur ve bu duyulur duyulmaz da ayaklanma başlar.

St. Antoine'daki işçiler, ustalar, kalfalar, küçük esnaf ve hizmetliler, Reveillon'un işletmesini ve evini basarlar; duyduklarına göre, Reveillon ve diğer fabrikatörler, kendi aralarında, zaten işçilerin geçinmesine zor yeten ve çoğu zaman yetmeyecek kadar bile düşük olan ücretlerin daha da düşürülmesi için bir plan hazırlamışlardır. Baskının birinci gününde birkaç yüz kişiden oluşan işçiler grubu, ikinci gün binlerce kişiye yükselmiştir.

Kraliyet orduları ayaklanmayı bastırmak için çok kanlı bir savaş başlatırlar. Teslim alınan işçilerin içinden rastgele ikisi seçilir ve oracıkta, St. Antoine'ın merkezindeki meydanda, ölüme mahkûm edilirler ve halkın gözleri önünde asılırlar. Paris'te bulundurulanan hazır askeri birliklerin tümü, bu iki işçinin idam edilmesini izlemek için biriken halk yığınlarını denetlemek ve kontrol altına almak için görevlendirilmiştir.

"Çok güzel bir ilkbahar gününde", 4 Mayıs 1789'da, temsilciler meclisi, Versailles şehrinin caddelerinde naralar atarak meclisin açıldığını halka duyururlar. Milletvekilleri altı hafta boyunca seçimin kişi sayısına göre mi, yoksa zümrelere göre mi yapılacağını tartışır dururlar. Nihayet üçüncü sınıfın, yani köylüler ve işçilerin oluşturduğu sınıfın, tıpkı İngiltere'deki halkın tek temsilcisi olan ve onun izni olmadan hiçbir verginin alınmadığı Avam Kamarası'ndaki uygulamanın geçerli olması yönündeki önerisi kabul edildikten ve açıklandıktan sonra tartışmalar yavaşlar.

Üçüncü zümrenin temsilcileri, her zümreye eşit vergi uygulanmasını, feodal beylerin onlara bindirdiği yükün ortadan

kaldırılmasını, hükümette kendilerine söz hakkı verilmesini ve nihayet anayasanın oluşmasında da kendilerinin katılımını isterler. Kral bunun üzerine meclis salonunun kapatılmasını ve milletvekillerinin evlerine dönmesini emreder.

Üçüncü zümrenin temsilcileri, daha önce çeşitli oyunların oynandığı bir salonda toplantılarını sürdürürler ve oradan Fransa'nın yeni bir anayasaya kavuşmasına kadar asla ayrılmayacaklarına dair and içerler ve kendilerini "Millî Meclis" ilan ederler.

Kral, onların bu teklifini kabul edermiş gibi görünür. Ama bu arada, taşra kentlerinden, Fransızlar'ın hizmetinde bulunan ve her an için halka karşı savaşılmaya hazır olan yabancı birliklerin, gönüllü taburların, harekete geçmelerini istemiştir. Millî Meclis'in temsilcileri, kraldan Versailles ve Paris şehrinin etrafını kuşatmış olan bu birlikleri derhal geri çekmesini isterler. XVI. Lui bu teklifi reddeder. Bunun üzerine halk yığınları, bütün tenekeci ve çilingir dükkânlarını basarlar ve buralardan ele geçirdikleri silahlarla donanırlar. Buralardan ve baskınla girdikleri her yerden, kraliyet ordularına ait tam 32 bin ateşli silah ele geçirilir.

12 Temmuz'dan 14 Temmuz'a kadar, köylüler, zanaatkârlar, kalfalar, işçiler, tüccarlar, avukatlar ve üçüncü zümrenin diğer temsilcileri, egemenliği ellerine geçirmişlerdir.

Halk yığınları, 14 Temmuz günü, taş duvarlarının yüksekliği otuz metreden daha uzun, etrafı suyla dolu savunma hendekleri olan ve toprakla ve güçlü askeri birliklerle donatılmış kale gibi hapishaneye, Bastille'e, hücum ederler. Bu kalenin de düşmesinden sonra, bütün Paris, halkın eline geçmiştir.

Ama bundan sonra da, ne halk, ne de Millî Meclis'in temsilcileri kralı alaşağı etmeyi düşünmüşdür. Onlar, kralın oturduğu sarayı Paris'e taşımasını istemekle yetinirler. Kralın artık Millî Meclis'in hukuksal varlığını kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır.

Fransa'nın bütün şehirlerinde, devrimciler şehir idarelerini

ellerine geçirirler ve kraliyete bağılı memurları ve orduları kovarak, onların yerine kendi kurdukları ulusal (devrim) birliklerini yerleştirirler.

Bu arada soylular, hâlâ köylülerden angarya hizmeti yapmalarını ve vergi ödemelerini istemektedirler. Köylerde yaşayan insanlar bunun üzerine ellerine aldıkları oraklarla, tırpanlarla, dirgenlerle ve av tüfekleriyle soyluların oturdukları sarayları ve kiliseleri basarlar ve buralarda ellerine geçirdikleri bütün tapu senetlerini ve angarya hizmetini öngören bütün anlaşmaları ateşe verirler. Bazı yerlerde soyluların görkemli sarayları da ateşe verilmiştir ve bunların sahipleri ya öldürülürler, ya da kaçarak canlarını zor kurtarırlar.

Nihayet Ağustos ayında Millî Meclis kendisini anayasa koyucu "Kurucu Meclis"e çevirir ve "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni ilan eder. Bildirge'nin ilk tümcesi şöyle başlar: "İnsanlar özgür ve haklar bakımından birbirlerine eşit doğarlar ve yaşamları boyunca öyle kalırlar." Temsilciler dünyaca meşhur bu tümceyi açıklarken, bu tümcede kullandıkları sözcüklerin öz anlamında anlaşılacağını sanmışlardır.

Hazırladıkları anayasaya, içlerinden sadece varlıklı, daha doğrusu zengin olan yurttaşların, milletvekillerini seçmelerinin olanaklı görüldüğü yönünde bir kayıt geçmişlerdir. Onlar için "varlıklı" kavramı aynı zamanda "bilgili ve aydın" anlamına da gelmektedir, yani seçim için yetisi olanlar, sadece varlıklı olanlardır.

O zamanın milletvekilleri aslında vurguncu, soyguncu ve yalancı kimseler değildirler; onlar da yaşamın her safhasına yayılmış olan feodal adaletsizliğe yeryüzünde bir son vermek amacındadırlar ve bunun için de ellerinde yeteri kadar neden bulunmaktadır. Ama onların, kendilerine ait işyerlerinde büyük ve küçük çapta işçi çalıştırdıkları için, sömürebilecekleri insanlara ihtiyaçları vardır. Bu ise, insanın sömürüye olan ilgisinin, onun fantezisini kamçıladığını

gösterir. Demek ki sınıflar ortadan kalkmış olsa, insanların çoğu düşünme yetisini biraz daha iyileştirecek ve biraz daha geliştirebilecektir.

Kurucu Meclis, soyluluk ünvanını ve feodal hak önceliklerini ortadan kaldırmış, kiliseye ait toprakları ve malları devletleştirmiş, ruhanileri sivil yasanın kapsamına sokmuş, ülkenin yönetimini bakanlıklara paylaştırmış, şehirlerin yönetimini özerkleştirmiş, ölçü ve ağırlık birimlerini metrik bir isteme bağlamış, ticaret ve üretim alanında o zamana kadar uygulanan iç gümrük ve lonca hükümlerini kaldırarak, bunları feodal bağlardan kurtarmıştır.

Millî Meclis'in milletvekilleri, yönetimi kralın elinden almış, fakat onu tahtından indirmemiştir.

Özel bir kanunla, işçilerin grev yapması ve sendikalarda örgütlenmesi yasaklanmıştır.

Devrimin sonunda, Fransa topraklarının üçte ikisi, daha tahtında oturan krala, kiliseye ve kaçan soylulara ait topraklar, boşaltılmıştır. Bu toprakları her gün işleyen 20 milyon Fransız, zaten, bu toprakları kendi mülkü olarak görmektedir. Yeni kurulan devlet, işte bu toprak dağıtımını üstlenmiştir.

Ama kimdir bu yeni devlet? Devrimden sonra devlet mekanizmasını ellerine geçirenler özellikle büyük ve küçük işletmeciler ve burjuva zümresidir. Millî Meclis, feodal yüklerden arındırılmış toprakları açık artırıma çıkarır, yani toprakları "piyasaya sürer". Piyasadaki en güçlü müşteriler arasında sadece köylüler değil, aynı zamanda küçük ve büyük işletmeciler ve burjuva emlakçıları da vardır. Sonuncuların alım gücü öncekilerden daha iyidir ve toprakları kendi üzerlerine geçirir geçirmez, bu topraklar üzerinde tarım işçileri çalıştıracaklar veya toprakları daha fazla kârla başkalarına satacaklardır.

Büyük zorluklarla kazanılmış olan devrim zaferinin getirdiği sonuç, halk arasında öyle bir hoşnutsuzluk ve şaşkınlık yaratmıştır ki, artık ülkenin her yanında insanlar kulüplere ve halk birliklerine bölünmeye başlamıştır. Bu kulüplerin en

etkin olanlarından biri, düzenli olarak Paris'in St. Jakob semtinde bulunan eski bir manastırda (Dominiken Manastırı) toplantılar düzenlemektedir. Bu kulübün üyelerine daha sonraları "Jakobenler" denilecektir.

Jakobenler, devrimin en önemli partisi olmuştur ve bütün Fransa'da yandaş kazanmıştır. Bu parti, "Sansculotte" denilen en alt zümrenin çıkarlarını savunmaktadır; bunlar küçük esnaf, ücretle çalışan işçiler ve el zanaatkârlarıdır (ve bunlar üst zümredeki gibi kısa pantolon giymedikleri için kendilerine "kısa pantolonsuzlar", yani Fransızca "sans culotte" adını takmışlardır). Öncüleri ve sözcüleri, doktor, doğabilimci ve yazar Jean-Paul Marat; avukat Maximillian Robespierre ve yine avukat Georges Danton'dur.

Robespierre, yeni seçim hakkıyla ilgili olarak, Millî Meclis'e şunları söyler: "Halkın çoğunluğu için yapılmış olan bu yasa, eğer onun oluşumuna halkın ezici çoğunluğu katılmamışsa, nasıl olur da halk iradesinin bir ifadesi olabilir? Bu kararname, varlığı açısından bile tamamen anayasaya aykırıdır ve anti-millidir."

Büyük işletmeciler (Jirondenler) devrime son vermek istemektedirler. Onlar 1688'den beri, İngiliz yandaşları gibi, egemenliği kral ve soylular ile paylaşmaktan memnundurlar. Kral XVI. Lui, eski düzeni yeniden kurmak umudunu daha yitirmemiştir. Devrim anında kaçıp kurtulan Fransız soyluları, Almanya'nın Koblenz şehrinde karşıdevrimci bir ordu kurmuşlardır. Bu ordunun başında kralın kardeşi bulunmaktadır.

Roma'daki Papa, Fransa'daki bütün inananları Millî Meclis'e karşı çıkmaya çağırır. XVI. Lui, gizlice, Viyana kayzeri olan eniştesinden ve Avrupa'nın diğer prenslerinden, Fransa'ya karşı savaş ilân etmelerini ister. Böyle bir teklif zaten prenslerin canına minnettir, çünkü onlar da kullarının Fransa'daki devrimi örnek alarak ayaklanmalarından korkmaktadırlar. Nihayet 1792 yılının Nisan ayında Prusya kralı ve Viyana'daki kayzer, Fransa'nın üstüne ordularını sürerler.

Fransa kralının ordu subayları, nerede bir Avusturyalı asker görseler, hiçbir direniş göstermeden, taburlarını geri çekerler. Savaşı kaybetmelerini garanti altına almak için, soylu Fransız subayları, ellerindeki savaş planlarını bile Avusturyalılar'a vermişlerdir.

Millî Meclis'in içinde 'meşrutiyetçi monarşi'ye bağlı olanlar ağırlıktaydı. Devrimin sonucunda zaten istediklerine ulaşmışlardı ve onun için de Paris'in üzerine yürüyen ordulara karşı direnişe geçmekte hiçbir yarar görmüyorlardı.

Prusya-Avusturya ordularını yöneten Braunschweig şehrinin dükü, Paris halkına, "eğer krala veya ailesinden birine küçük bir zeval gelirse, şehri yerle bir edeceği" tehdidini savuruyordu. Bunun üzerine, şehir yönetimlerinde, komünlerde, Jakobenler yeni bir ayaklanma düzenlemişlerdi. Zanaatkârlardan, kalfalardan, işçilerden oluşan 20 bin kişilik bir ordu, 9 Ağustos'u 10 Ağustos'a bağlayan gece, kralın sarayına, Tuilliren'e hücum etmişti. Bu hücumla 900 kişiden oluşan İsviçre asıllı muhafız alayı ve 300 kişiden oluşan soylular taburu ağır toplarla karşılık veriyordu. Büyük kayıplar verilmesine rağmen saray ele geçirilmişti. XVI. Lui daha sonraları vatan haini ilan edilecek ve idam edilecekti.

Jakobenler, bu zaferden sonra yeni bir Millî Meclis (Konvans) kurulmasını ve bu meclisin üyelerinin bütün Fransızlar tarafından seçilmesini dayattılar.

Kurulan bu yeni Konvans, 1792 yılının Eylül ayında Fransa'yı cumhuriyet ilan etti.

Kurulan yeni Konvans'da da Jakobenler başlangıçta çoğunlukta değildi. Çoğunlukta olanlar, yine, en etkin üyeleri çoğunlukla Jirond Departmanı'ndan gelen Jirondistlerdi. Bunlar yine üst düzeydeki ve daha ilerici olan ticaret ve endüstri kapitalistlerinin ve büyük toprak ağalarının çıkarlarını savunuyorlardı.

Böylelikle başka isimlerle ve başka şekliyle şimdi Jirondistlerin hükmü altında, onlardan önceki güçlerin yapmış olduklarının aynısı tekrar ediliyordu. Onlar da yabancı feodal

derebeylerinin ordularını geri püskürtmeyi becerememişlerdi. Bunun üzerine kalfalar, zanaatkârlar ve işçiler Paris'te yeniden silahlandılar (2 Haziran 1793), Konvans'ın etrafını kuşattılar ve Jirondistlerin öncülerini tutukladılar ve yönetimin yeniden Jakobenlere verilmesini sağladılar.

Jakobenler savaş sürecinde bir devrim hükümeti kurmuşlardı: "Jakobenler Diktatörlüğü". Fransa'nın her bölgesinde ve kurulan bütün orduların içinde Jakobenler, devrim kurulları ve komiserlikler aracılığıyla ülkeyi ve orduları yönetiyorlardı. Onlar feodal hukuk önceliğinin son kalıntılarını da hiçbir karşılık ödemediye yok ettiler; komünlere ait toprakları buralarda yaşayan köylülere dağıttılar ve toprak satın alan köylülerin borçlarını on yıl ertelediler; işçilerin ücretlerini yükselttiler; ekmek ve diğer ihtiyaç maddelerine bir üst fiyat koydular; şehirlerden her bölgeye tahıl dağıtımını için özel bir ordu kurdular ve Jirondistlerin yönetimi zamanında halkı pervasızca sömüren tefecileri teker teker cezalandırdılar.

Bu arada İngiltere, devrimcilere karşı savaşmak için Prusyalılar'la ve Avusturyalılar'la işbirliğine geçmişti. Jirondistler, halkı Jakobenlere karşı ayaklanmaya çağırıyordu. Yeni devrim hükümetinin karşılaştığı yönetim zorlukları da, feodal devrim karşıtlarına ayrıca bir cesaret veriyordu. Jean Paul Marat bu sırada bir soylu tarafından hançerlenmişti.

Yeni toplumun düşmanlarının çoğu ölüm cezasına çarptırılmış ve cezalar giyotinle infaz edilmişti. İnsanların, Fransız Devrimi'nin bu anını "Dehşetin Egemenliği" olarak kabul etmeleri süregelmiştir. Başlarında Robespierre'in bulunduğu Jakobenleri, yarıçılğın fanatik bir toplum olarak görmek, bizim hafızamıza tamamen yerleşmiştir, daha doğrusu yerleştirilmiştir. Ama devrim karşıtlarının bir an önce tamamen yok edilmesini isteyenler, devrimin öncülüğünü yapmış olan aydınlar değil, daha kararlı olan halkın kendisidir.

Halk yığınları, yıllarca hüküm süren sömürden iyice bu-

nalmişti. Jirondistlerin ve Jakobenlerin yönetimde bulunduğu zaman içinde, 4 bine yakın insan ölüme mahkûm edilmişti.

Kendisine hiçbir zaman bir devrimci sıfatı verilemeyecek ve hiçbir devrim için bir sempati göstermemiş olan İngiliz tarihçi H. G. Wells, bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Terörün başlamasının ana nedeni, royalistlerin (monarşi taraftarlarının -y. n.) aralıksız devam eden ihanetlerinde yatıyordu ki, onların bu tutumu, müfritleri (devrimcileri -y. n.), çılgınlığa kadar götürmüş ve daha uysal olan cumhuriyetçileri ise olaya herhangi bir müdahalede bulunmaktan alıkoymuştu. Hatırlatalım ki, dehşetin hüküm sürdüğü bu dönem içinde, sadece birkaç bin insan ölüme mahkûm edilmiştir ve bunların içinde mutlaka cumhuriyet karşıtı ve o zamanın hukuk kurallarına göre ölümü hak etmiş olan insan vardır... Fransız terörünün şehitleri hakkında edindiğimiz bilgiler, onların soylu oldukları için, tanınmış kişiler oldukları için ve onların ıstıraplı yaşamlarının propaganda aracı olarak kullanıldığı için sadece bu kadardır. Ama gelin, bir de, tahminlerimizi daha doğru yapabilmek için, aynı zamanda dünyadaki diğer hapisanelerde olup bitenlere bir göz atalım. Fransa'da terör hüküm sürerken, Britanya'da (İngiltere'de -y. n.) ve Amerika'da, sadece hırsızlık suçu işledikleri için (suç çok küçük bile olsa) Fransız devrim konseyinin vatan hainliği yapanları öldürdüğünden çok daha fazla insan öldürülmüştür...

"Fransız devrimcilerinin, terörün hüküm sürdüğü dönemde, hiçbir insana kasıtlı olarak işkence yaptıklarına rastlamıyoruz. Uçuruma sürüklenen birkaç yüz Fransız soylusunun, aynı anda bir sürü insanı da beraberlerinde uçuruma çekmekte hiçbir vicdan azabı çekmeyecekleri apaçıktır. Onların akibetleri oldukça acıklı idi, ama bu olay dünya tarihinin çerçevesi içinde değerlendirilecek olursa, büyük bir facia değildi. Fransa'da, sıradan bir vatandaş, 'Dehşet Egemliği' anında bile daha özgürdü ve hayatından, 1787 yılında olduğundan daha memnundu."

Devrim yönetiminin başlıca sorunlarından biri, cumhuriyetin feodal dış saldırganlara karşı savunulması ve bunların üstlerine saldıkları ordulara karşı direnişe geçebilmektir. Zengin İngiltere'den aldıkları para yardımıyla, dış saldırganlar, eksiksiz donatılmış birlikleri harekete geçirmişlerdi. Konvans, bunun üzerine bütün yurttaşların dış düşmanlara karşı yapılan savaşa katılmalarını zorunlu kılan bir yasa çıkarmıştı. Bu yasanın bir metni şöyle diyordu: "Bu andan itibaren, cumhuriyetin bütün düşmanları kovuluncaya kadar, bütün Fransızlar sürekli askerlik hizmeti yapmaya hazır bulunacaktır. Genç olanlar, cepheye savaşa gidecekler; evli olan erkekler, silah yapımında çalışacaklar ve gereç taşıyacaklar; kadınlar, çadır ve elbise yapımında çalışacaklar ve hastanelerde görev yapacaklar; çocuklar, eski bezlerden atkı ve kuşak yapacaklar; yaşlılar, kendilerini meydanlara taşıttırarak, savaşa gidenlere cesaret verecekler, krala karşı olan kinimizi ve cumhuriyetin birliğini övgüyle dile getireceklerdir."

İngiliz savaş gemileri, bütün Fransa limanlarının önünü kuşatmışlardı ve bu yüzden, ordulara gerekli donanım malzemeleri ve diğer araçlar ulaşamıyordu. Halk yönetimi, ülkenin elverişli yerlerine top ve tüfek fabrikaları kurmuştu. Ünlü Fransız bilimcilerine, gerekli askeri araştırma enstitülerini kurmaları için, geniş parkı olan villalar verilmişti. Bilimciler, kurdukları bu araştırma yerlerinde bakır ve bronz bileşimi bir madenden büyük çanlar yapmayı başarmışlar, buralarda ilk morslu telgrafı geliştirmişler ve ilk askeri hava balonlarını bulmuşlardı. Devlete ait kamusal yapılar, ordugâhlara dönüştürülmüştü. Sadece Paris'te, açık hava altında, 258 silah ustası çalışıyordu.

En önemlisi, herkes harıl harıl, görülmedik bir özveriyle çalışıyordu. O ana kadar çalışmayı hiç aklından geçirmemiş insanlar bile karınca gibi çalışmaya başlamıştı. "Tüccarlar, rahipler, hatta güzellikleri nefes kesen nazik kadınlar bile" günbegün, kale surları yapmak için gerekli olan taş ve toprağı

el arabalarıyla 'Marsfeld' denilen yerden, savunma duvarlarının yapıldığı yerlere taşıyorlardı. Çalışanların çoğu işlerini büyük bir zevkle yapıyorlardı, çünkü yaptıkları görevin kendi çıkarları için olduğunu herkes biliyordu. Feodal ordular cepheye yaklaşılmaktaydı –bu arada 83 hükümet dairesinin 60 tanesi devrim karşıtlarının eline geçmişti–. Çoğu şüpheli olan ve o zamana kadar her türlü eyleme zorla katılabilen köylüler bile, bazı toplama yerlerine tahıl ve yiyecek maddeleri getiriyorlardı. Bunlar kendi güçleriyle bazı köylerde güherçile maddesinden barut yapmak için atölyeler kurmuşlardı. Manifaktürlerde ve zanaatkârların işyerlerinde çalışan işçiler, açlığa ve ücretsizliğe rağmen, dirençle çalışıyorlardı.

İnsanlar genelde 'yetenek' kavramını ender rastlanan şeyler arasında görürler. İşte Fransız Devrimi, yeteneğin gündelik ve gayet doğal olduğu hakkında apaçık bir kanıttır, yeter ki halk yığınları kendi yaşam şartlarını beğensin. Ordunun dönek olmayan öncülere mi ihtiyacı vardır? İşte onlar orduda mevcuttur: çiftçi Lannes, at bakıcısı Hoche, bir işçinin çocuğu Kleber ve diğerleri. Halk ordusunun ekonomiyi, idareyi, trafiği ve hukuku örgütleme yetisinde olan insanlara da ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaçlar doğar doğmaz, daha dün hiç kimse bu görevler için ortada olmadığı halde, ertesi gün bu görevleri üstlenme yetisinde olan insanlar çıkıvermişlerdir. Halk ordusunda kumandanlık yapanların, devlet adamlarının, şairlerin böyle birdenbire ortaya çıkmalarını ve toplumda bu gibi insanların yeteri kadar var olmasını, devrim anında hiç kimse şaşkınlıkla karşılamamıştır.

Strassburg'taki Ren Orduları'nın 10 bin çift asker potinine ihtiyacı vardır. Hükümet komiseri Saint Just, şehrin zenginleri ve soyluları tarafından, bir gece içinde bu potinlerin yerine ulaştırılmasını sağlamıştır. İstenilenden bir gün sonra, saat 10'da, Ren Orduları'na 10 bin çift asker potini ulaştırılmıştır.

Donanımları çok kötü olduğu halde, devrim askerleri,

temel uğraşları profesyonel savaşçılık olan feodal orduların askerlerine baskın gelmektedirler. Bunun açıklanması çok kolaydır: devrim ordularının denetime ihtiyacı yoktur. Feodallerin paralı askerlerinin savaş için herhangi bir nedeni bulunmamaktadır. Şimdi olsa, biz buna "görüşel kıtlık", yani fantezi kıtlığı derdik. Feodallerin paralı askerleri için savaş, bir ekmek kapısıdır. Bu paralı askerlerin savaştan kaçmalarını engellemek için, generallar, onları sürekli denetim altında tutulan taburlar halinde dizerek cepheye göndermişlerdir. Devrim askerleri ise belki de adı sanı bile belli olmayan kimselerdir ve onlar herhangi bir egemen için değil, kendi çıkarları için kavga vermektedirler. Onlar, her an toplanıp yine her an dağılabilen küçük kümeler halinde örgütlenmişler, düşman ordularının saflarına değişik yönlerden hücum etmişler ve onları zararsız hale getirinceye kadar da kovalamışlardır. Perişan halde ama coşkulu savaşçılar, modern savaş stratejisinin bulucusu olmuşlardır.

Örgütlenmesi gereken güç, bir parlamentoya veya hükümete, tek bir şahsa veya bir şahıs grubuna benzeyen, tek bir organ şeklinde değildir. Örgütlenmesi gereken güç, bütün halkın kendisidir, onun kendi gücüdür. İşte bu güç, her türlü atılımın önündeki surları yıkmıştır ve birçok kanala aktarmaktadır. Yukarıda alınan kararlara, aşağıda alınan kararlar karşılık gelmekte ve birbirlerini tamamlamaktadır.

Halk rekabet tanımaz. Halk yığınları, halk egemenliğinin kayıtsız şartsız halka ait olduğunun bilinci içindedir ve işte bunun içindir ki, tam 44 bin yerel devrim komitesi kurulmuştur. Her köyde ve her şehrin sınırları içinde devrimciler yönetimdedir. Ama buna rağmen, zenginlerin dışındaki en üst yönetimin (Konvans'ın yönetimi yürüten kurulları) aldığı kararlar, halkın tamamının istediği kararlar olduğu için, o sınırsız otoriteye sahiptir.

Feodal düzen yıkıldıktan sonra ve devrim karşıtları yenilgiye uğratıldıktan sonra, Fransa'da iki grup baş başa kalmıştır: yükselmekte olan kapitalistler ve Sanskülötlar,

yani işçiler, el zanaatkârları, küçük esnaf, çiftçiler –daha doğrusu üretimciler.

Kapitalistler, gittikçe güçlendiler. Onların bu yükselişlerini hiç kimse engelleyemedi, ne Jakobenler, ne de üreticiler. Bütün üretim araçları kapitalistlerin elindeydi ve neyin nerede, ne zaman ve ne kadar üretileceğine sadece onlar karar veriyordu. Kapitalistler, ellerindeki özel mülkiyeti feodal beylerin baskısından kurtarmışlardı. Hiç kimse, onları, ellerindeki kapitali şu veya bu şekilde yatırım yapmaya, şu veya bu kadar işçi çalıştırmaya veya çalıştırmamaya zorlayamayacaktı.

Artık Jakobenler değil, kapitalistler, bir zümre olarak tek başına üretimi kontrol etmekle, aynı zamanda Fransa'nın geleceğini de kontrolleri altına almış oluyorlardı. Jakobenler özel mülkiyete dokunmak istemiyorlardı ve isteseler bile artık dokunamayacaklardı. Eğer kutsallık kazanmış olan mülkiyete el atmış olsalardı, o zaman mülksüz halk yığınlarının çoğu onlardan yüz çevirecekti. "Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik" ilkelerinin mülkiyete bağlandığı bir ülkede, Jakobenler bir tek gün bile yönetimde kalamayacaklardı.

Jakobenler, üretimi ellerine geçirmedikleri için, kendilerinin yaşam direği olan halk yığınlarını kaybetmek zorundaydı. Mülkiyet sahiplerini kapital yatırıma heveslendirmek için, Jakobenler, ekmeğe ve yakıt malzemelerine konulan üst fiyat sınırını yükseltmek ve hatta ortadan kaldırmak ve tefecilere izin vermek zorunda kalmışlardı. Onlar, kendi iradelerine karşı da olsa, silah fabrikatörlerinin zenginleşmesini sağlıyorlardı. Zaten bunu sağladıktan hemen sonra da alaşağı edildiler. Bu çok kısa sürdü. Zenginler, kendilerine lazım olan sayıda Konvans üyesini satın aldılar, Saint Just'un, Robespierre'in ve diğer Jakobenlerin kafalarını uçurtuverdiler.

Ondan sonra kapitalistler teker teker Jakobenlerin ve Sanskülötların hepsini bütün idare merkezlerinden ve komisyonlardan uzaklaştırdılar. Burjuva sınıfının oğullarının

oluşturdukları genç çeteler, "Jeunesse doree" (altın gençlik), caddelerde rastladıkları Jakoben olarak bilinen her insanı, ellerindeki altın tutamaklı bastonlarla dövmeğe başlamışlardı.

Konvans, üst fiyat sınırı ile ilgili yasayı kaldırır kaldırmaz, tüccarlar ve fabrikatörler çok kısa bir zamanda bir daha zengin oldular ve ücretleri derhal düşürdüler. 1795 yılının ilkbaharında yeniden silahlanan halk yığınları Konvans'a hücum ederek ekmek ve Jakoben Diktatörlüğü'nün tekrar kurulmasını istediler. Konvans, 1789 yılından sonra ilk defa, Paris halkının üstüne orduyu tekrar gönderdi.

28 Mayıs 1797 yılında, Fransız Devrimi'nden sekiz yıl sonra, kadastro görevlisi Babeuf, yönetimi ellerine geçiren yeni beyler tarafından idam edildi. Babeuf, Paris'in St. Antoine bölgesinde, zamanında bir komplo örgütlemişti. Komplo kundaklanmıştı. Komplocular kendilerine "Eşitler" diyorlardı. Hazırladıkları manifestoya şu tümceleri yazmışlardı: "Felaketler ve baskılar eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Ve eşitsizlik ise mülkiyetten doğar. Öyleyse mülkiyet, halkın en büyük engelidir. Mülkiyet, gerçek kamusal suçtur."

Olabilirdi. Ama insanlığın, üretim güçlerinin geliştirilmesi için, o andan itibaren özel mülkiyete de ihtiyacı vardı.

Babeuf, mahkeme salonunda yaptığı son konuşmasında şunları söylüyordu: "Herkes kollarını yere indirmiş bekliyor. Ama eşitlik günün birinde zaferine ulaşacaktır. Zafer onundur. Fransız Devrimi, ondan sonra gelecek olan, daha büyük, daha ulu bir başka devrimin öncüsüdür. Tarlaların sınırları ortadan kalkacaktır, parmaklıklar, duvarlar, hapishaneler yıkılacak, hırsızlık, suç, darağacı, hasetlik, doyumsuzluk, dolandırıcılık, sahtekârlık, genel huzursuzluğun bu çekirdekleri, ortadan kalkacaktır."

Babeuf'ün bu sözleri haklıydı, yalnız, biraz erkendi.

YEDİNCİ BÖLÜM

I.

Serbest Piyasa Mekanizması

– Piyasada İnsansal İşgücünün Yeri

Bir patronun, çalıştırdığı işçilerden, diğer bir patrondan daha az iş ürünü istemesi veya alması, kendisini diğer patronun kollarına atması demektir. Patronlar bu acımasız mekanizmayı isteseler bile durduramayacak haldedirler. Eğer 100 patrondan 99'u, aralarında bir mala aynı fiyatı uygulamayı kararlaşırsalar ve içlerinden sadece bir tanesi bu kararlaştırılan fiyata uymasa ve malı biraz daha ucuza piyasaya sürse, onun piyasadaki payı, diğerlerinin aleyhine gelişecek, yani derhal büyüyecektir. Veya, 100 patron aralarında bir karara varsalar bile, içlerinden ikisi, kararı erekli bir biçimde bozarak, piyasa paylarını diğerlerinin aleyhine genişletmek isteyeceklerdir.

"Piyasayı ele geçirmek" demek, bir patronun, herhangi bir malı sayıca daha fazla ve dolayısıyla daha ucuza üretmesi demektir. Çünkü, o patronun, malın üretiminde harcadığı sabit giderler, sayıca daha fazla mala paylaştırılmıştır. Yani, bir işletmeci, piyasada belli bir payı eline geçirinceye kadar, daha doğrusu onun rakibi batıncaya kadar, zararda çalışmaktadır ki, onun bu durumu, yeni bir teknik buluşa kadar, veya işgücünden tasarruf etmeyi başarınca kadar böyle devam edecektir. Zaten ancak bu şartlar yerine geldikten sonra onun piyasadaki payı büyüyebilir ve onun hedefi de aslında budur. Ama bu şartların ikisinin de yükünü

taşıyacak olanlar, üreticilerden, yani işçilerden başka kimse değildir; çünkü, bir işletmenin batması, o işletmede çalışan işçilerin işyerlerini ve dolayısıyla da kazançlarını kaybetmeleri demektir.

Bir makinada çalışmak, elle yapılan işten daha basittir ve genelde daha kolaydır. Patronlar, makinalarda çalışan işçilerin yerini çocuklarla ve kadınlarla doldurmuşlardır. Böylelikle onlar "iş piyasasında işgücü arzını", yani iş arayanların sayısını yükseltmiş olurlar.

İlk zamanlarda bir işçi –yetse de, yetmese de– kendisini ve ailesini beslemeye yetecek kadar para kazanmak zorundaydı. Makinaların yardımıyla, patronlar, işçilerin diğer aile fertlerini de işçi yaptılar. Yani, fabrika sahipleri, daha önce bir aile reisi işçiye ödedikleri ücret miktarının karşılığında, artık o ailenin bütün üyelerini satın alıyorlardı. İnsansal işgücünün gerçek piyasa değerinin düşmesi, makinaların yüzbinlerce işçiyi ve zanaatkârı "boşa çıkarması"yla, (günümüzün patronları bunu "işgücünü özgürleştirme" olarak adlandırmaktadırlar!), daha doğrusu onları mahvettikten sonra, onların işgücünü bir metaya çevirmesiyle de, yakından ilgilidir.

Fabrika sahipleri, makinalar yoluyla yığınlarca emekçiyi "özgürleştirmişler", yani işçilerin yerlerini makinalarla doldurmuşlardır. Böylelikle, piyasada bulunan insansal işgücü "arzu" fazlalaşmış ve fiyatı değerinden çok daha aşağıya düşmüştür. İnsanlar artık böyle bir 'özgürlük'ten dolayı ölmektedirler; bu 'özgürlüğün' anlamı, onlar için açlıktan başka bir şey değildir.

Örneğin: İngilizler'in pamuk endüstrisinin, onların sömürgesi Hindistan'da çalıştırılan pamuk işçilerini nasıl etkilediğini, başvalinin biri şöyle dile getiriyordu: "Pamuk işçilerinin kemikleri, Hindistan'ın bütün ovalarını parlatmaktadır."

Fabrikatörler, işçilerin aile fertlerini de işçiye çevirdikten sonra, onların daha önce ailenin bakımı için harcadıkları

işgücüne de el atmışlardır. Böylelikle, ailenin içindeki temel bağlar kopmaya başlamıştır. İşçilerin kadınları, giderek yemek yapmayı ve dikiş nakış işlerini bile unutmak zorunda bırakılmıştır. İşçi kadınlar, ağlayan çocuklarını emzirecekleri yerde, uyuşturucu maddelerle susturmaya başlamışlardır.

Endüstrinin ağırlıkta olduğu yerlerde, işçi kadınların çocuklarını zehirlemeleri veya aç bırakarak öldürmeleri, gündelik suçlar arasına girmiştir. Kapitalizmin kalkınması öylesine zor olmuştur ki, artık analar, yeni doğan bebeklerine hiç ilgi göstermemektedirler. 1864 yılında yayınlanan bir sağlık ocağı raporunda, İngiltere'nin Manchester şehrinde, yeni doğan çocukların dörtte biri, daha bir yaşına basmadan ölmüştür. Açlık, ana ve babaları, çocuklarını fabrikalara işçi olarak kiralamaya zorlamıştır.

Dokuz, on yaşındaki çocuklar, sadece belli bir süre işgücünü ayakta tutabilmek için, sabahın saat iki veya üçünden gecenin saat onu veya on ikisine kadar, yani günde yirmi saat, çalıştırılıyorlardı. Bazı işletmelerde, ipek örgü makinalarında çalışabilmeleri için, patronlar, çocukların ayakları altına sandalyeler koyduruyorlardı. Çoğu işyerlerinde çocukların haftada bir veya iki gece boyunca uyumalarına bile izin verilmiyordu. İşte böylesi kıyıcı uygulamalar sonunda, bazı endüstri merkezlerinde işçiler, bir nesilden diğer nesile daha güçsüz ve daha cılız olmaya başlamışlardı.

Kibrit fabrikalarında çalıştırılan işçilerin yarısı 13 yaşından daha küçük çocuklar veya 18 yaşından küçük 'yetişkin'lerdi. Bu işyerlerindeki üretim sağlığa çok zararlı olduğu için ve işin aşırı derecede iğrenç olmasından dolayı, buralara –bir İngiliz Araştırma Komisyonu'nun raporuna göre– işçi sınıfının en alt basamağında olanlar, yarı aç dollar vb., çocuklarını veriyorlardı. Annelerden biri, bu Araştırma Komisyonu'na, günde 16 saat çalışan 7 yaşındaki çocuğuna ancak çocuk çalışırken yemek yedirebildiğini, çünkü çocuğun makinayı terk etmesine izin verilmediğini anlatıyordu.

Günümüzde, bir çocuğun çalıştırılmasından yarar

sağlanabileceği çok zor düşünölebilecek endüstri dallarında bile, maden ocaklarında ve demir dökümhanelerinde, çocuklar çalıştırılıyordu.²⁰ Çocuklara yapılan bu acımasız davranış için patronlardan birinin gösterdiği gerekçe, "masrafları azaltmak ve rekabette ayakta kalabilmek"ti. Çocuklar, eve gidip gelecekleri süreyi kazanmak için, işletmelerde uyuyorlardı. Genç kızlar, gündüz ve gece kömür ocaklarında ve kok kömürü stoklarında çalıştırılıyordu.

Makina için harcanmış olan para, onunla üretilen metanın satımıyla sahibine geri döner. Üretimde kullanılan makinaları yapan fabrikalar, tıpkı diğer işletmeciler gibi, piyasayı ellerine geçirmek için mücadele ederler. Her işletmeci, piyasa denildiğinde, diğer bir işletmecinin piyasadaki payını anlar.

İşletmeciler, piyasadaki acımasız rekabetten dolayı, makinalarını aralıksız geliştirirler, daha doğrusu, kendi makinalarının fiyatını aralıksız düşürürler, ucuzlatırlar; piyasadaki rakiplerini yenmek için de böyle davranmaktan başka hiçbir seçenekleri yoktur.

Satın aldıkları makinaları, tüketim malzemeleri üretirmek için kullanan işletmeciler, bu makinaları yapan işletmecilere karşı hiçbir direniş göstermezler: makina yapımcılarının sürekli geliştirdikleri makinaları kullanıma sokmadan üretim yapan bir işletmeci, çok kısa bir zaman sonra üretimini durdurmak zorunda kalacaktır. Doğaldır ki, bunun önşartlarından biri, piyasadaki mal talebinin, herhangi bir malın üretimini gerektirmesidir.

Bir makinanın çalışma hızı yükseldikçe ve boş durması azaldıkça, daha çabuk kendini amortize eder ve dolayısıyla da yeni geliştirilmiş bir makina modeli nedeniyle değerini yitirme tehlikesi azalmış olur. Bir iş makinası, kendi değerini, ortaya çıkmış olan daha modern bir makina nedeniyle kaybetmeden önce amortize etmiş ve gerekli kârı sağlamış olmalıdır.

20. Günümüzde de, birçok ölkede (Örneğin, Türkiye'de, simit satan, ayakkabı boyayan çocuklar gibi) çocukların çok ağır koşullarda çalıştırıldığı sanayi dalları bulunmaktadır.

Bir makinada bir işçi ne kadar uzun süre çalıştırılırsa, makina için yapılan yatırım ve gerekli kâr oranı o kadar kısa sürede elde edilir. Onun içindir ki, patronlar bir yandan işçilerin ücretlerini düşürürlerken, aynı anda bir günün iş saatini de 14, 16, 18 ve daha da fazla saate kadar yükseltmişlerdir. Pahalı olarak satın aldıkları makinaları (alınan makinaların sabit bir fiyatı olduğu için bunları ucuza mal etmek olanak dışıdır!) hiç boş bırakmamak için, derhal faaliyete geçiren özel mülkiyetçiler, kapitalist üretim süreci içinde, 24 saat süren bir iş günü yaratmışlardır: Vardiya.²¹

Pamuk dokumacılığına yönelmiş bir İngiliz işadamı, zamanın birinde şöyle demiştir: "Tarımda çalıştırılan bir işçi, elindeki küreği bırakır bırakmaz, 18 pence değerindeki bir iş aletini kullanışsız bir hale getirmektedir. Fabrikalarımızda çalışan bir işçi, fabrikadan ayrılır ayrılmaz, daha önce 100 pound yatırılmış olan bir kapitali çalışamaz hale getirmektedir."²² Bu cümlelerle anlatılmak istenen şudur: İşçilerimiz daha uzun çalışmalıdırlar, çünkü onlar daha fazla üretecek durumdadırlar.

Sözün burasında, kapitalist üretim biçiminin zamanının artık geçmiş olduğu kanısında olan biri bile, makinaların kullanılmadan, boşuna yatmasını belki istemeyecektir. Ama aynı kimse, bu makinalar yoluyla işçilerin bir kısmının sırtına son derece ağır bir yük bindirilirken, diğer bir kısmının işsizliğe terk edilmesiyle de ilgilenmelidir.

İngiltere'de demiryollarında çalışan işçiler arasında meydana gelen iş kazalarının oranı gittikçe artıyordu, çünkü lokomotif sürücüleri ve ateşçiler, günde aralıksız yirmi ve daha fazla saat çalışmak zorunda kalıyorlardı; bazı işçilerin, çalıştıkları makinaların başında bitkinlikten ölmesi bile sık sık rastlanan olaylar arasındaydı; işçilik yapan insanların

21. Satın alınan makinaların sabit bir fiyatı olduğu için, ucuza mal etmek olanaksızdır. Bu yüzden, patronlar isteseler de, makina giderlerinde kısıntı yapamazlar.

22. Karl Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildinden serbest aktarım.

yaşam süreleri gün geçtikçe azalıyordu. Zamanın İngiliz hekimlerinden biri, raporunda şöyle diyordu: "Üretimin sürdüğü her işyerinde, işçilerin ölünceye kadar çalışmaları sıradan bir olay haline gelmiştir."

Patronlar, işçileri ve onların işgücünü aşırı derecede sömürerek, onları acımasızca çöküşe terk ediyorlardı. Patronlar, bir işgününün saatlerini uzatarak, işçilerin ömürlerini kısaltıyorlardı. İşçilerin yaşamaları için gerekli olan zamanı, yani onların ömürlerini, neredeyse tamamen iş zamanına dönüştürmek için patronların kullandıkları araç, makina olmuştu; çünkü makina, iş zamanını en etkin bir biçimde kısaltıyordu. "Zaman paradır" kavramı bütün sömürücülerin kafasına yerleşmişti ve daha uzun bir zaman da geçerliliğini koruyacaktı.

Patronlar, bir işgünündeki iş saatlerinin ölçüsüzce uzatılmasının getirdiği gözle görülür sonuçlar nedeniyle ve işçilerin direnişe geçmelerinden sonra, sömürüyü az da olsa sınırlamak zorunda kalmışlardı. İngiliz Parlamentosu, 1833 yılında, ilk defa, bazı sanayi kollarında çalıştırılan çocuklar için iş saatini 12 saat olarak dondurmuştu. Daha sonraları kadınlar için de 12 saatlik bir işgünü kararlaştırılmıştı ve ardından, bütün çalışanlar bu uygulamaya dahil edilmişlerdi. Daha 17. yüzyılın sonlarına doğru bile, yani kapitalist üretim biçimi daha tam başlamamışken, işçiler günde 10 saat çalışıyorlardı ve bu işsüresinin içinde iki saat mola veriyorlardı. 1770 yılında, İngiliz ekonomi yazarlarından biri, İngiliz hükümetinden, bütün tüketim malzemelerine, hayat pahalılığına neden olacak kadar bir zam uygulanmasını istiyordu. Bu yazarın hesabına göre, hayat pahalılığı öyle bir boyuta gelmeliydi ki, işçiler geçimlerini sağlayabilmek için haftada dört gün değil, en azından altı gün çalışmalıydılar.

Fabrikatörler, yasalarla sınırlandırılmış olan iş saatlerini telafi edebilmek için makinaların çalışma hızını artırmışlardı ve daha az işçiye daha fazla makina kullanıyordu. Kısa bir zaman sonra, işçiler daha fazla üretmeye başlamışlardı.

Fabrikatörler, insanın işgücünün bu denli esnek oluşunu şaşkınlıkla izliyorlardı. İş saatlerinin kısaltılmasını öngören yasanın parlamentodan çıkmasına patronların çoğu karşıydı, çünkü, insanın o anda olduğundan daha fazla ve daha çabuk çalışabileceğini hiçbiri tahmin etmiyordu.

İşin baskısının artması, yani bir işin yapımında işçinin daha çabuk hareket etmesi, son yüzyılın ortalarına doğru iş verimini öylesine artırmıştı ki, bir işgünü 10 saat olarak sınırlandırılmak zorunda kalınmıştı, çünkü işçilerin çoğu 12 saat aynı tempo ile çalışmaya artık dayanamıyordu. Ama işçiler artık 10 saat çalışmalarına rağmen, daha önce 12 saatte ürettiklerinden daha fazla üretiyorlardı. Bunun ana nedenlerinden biri, sadece onların çalışma hızının yükseltilmiş olması değil, aynı zamanda makinaların da geliştirilmiş olmasıydı.

Endüstride günlük iş saatinin neredeyse 7'ye düştüğü çağımızda, çalışma hızının daha da yoğunlaştırılmasına çok titiz bilimsel yöntemlerle halen devam edilmektedir. Çalışma hızının ölçümü, bazı iş birimleri için dakikanın iki yüzde birine kadar düşmüştür. Patronlar, fabrikaların içinde uçan bir sineğin hareketini bile kontrol etmektedirler.

Avrupa'nın bazı ülkelerinde, geçtiğimiz yüzyılın içinde işçi hareketleri başlamış ve işçiler fabrikalara saldırmış ve ellerine geçirdikleri makinaları imha etmişlerdir. Ama herhangi bir makinada çalışmak isteyen yığınla işsiz emekçi bulunduğundan, işçilerin makinaları yok etmeleri hiçbir işe yaramamıştır. Makinaları yok etmekle işçiler kendi işyerlerini yok etmişlerdir.

İşçi sınıfı, çok kötü şartlar altında çalışma ve yaşamalarının esas nedeninin makinalar değil, bu makinaların kullanılış tarzı olduğunu, daha doğrusu bunun, makinalar üzerindeki özel mülkiyetten, özel kullanma yetkisinden kaynaklandığını, oldukça geç anlamıştır. Kaldı ki, makinalarla çalışma, iş aletlerinin geliştirilmesi bakımından, tarihsel süreç içinde ileri bir adımdır.

II.

Ucuz Besin : Düşük Ücret

Okullarda bazı öğretmenler, patatesin bir besin maddesi olarak bulunuşunu, emekçi kesimin büyük bir zaferiymiş gibi anlatırlar. Halbuki bu, patronların zaferidir. Patates, ekmekten daha ucuz bir karbonhidrat kaynağıdır. Patatesin besin maddesi olarak bulunuşu, patronların ücretleri düşürmelerine neden olmuştur, çünkü onlar, ücretleri sürekli olarak işçilerin yaşamaları için gerekli olan en alt sınırdaki masraflar üzerinden hesap etmişlerdir. İşte patates bu sınırı daha da aşağıya çekmiştir.

İşçilerin çalışma gücünü ayakta tutabilmeleri –ve insansal işgücü piyasasında kendilerini sürekli olarak pazarlamaları– için, onların bu zorunlu ihtiyaçlarının daha ucuza mal olması, patronların onlara daha az ücret ödemeleri anlamındadır. Patronlar, ekmekten daha ucuz olan patatesi bir besin maddesi olarak işçilerin önüne sürmekle, onlara gerekli olan ihtiyaç malzemelerinin en önemli kısmını, yani besini ucuzlatmışlardır. Buna ekonomi dilinde şöyle de denilebilir: patronlar yıldan yıla işçilere daha az "ücret" ödemeyi sağlamışlardır, çünkü işçilerin geçim giderleri ucuzlamıştır. İşçilerin payına düşen, daha kötü beslenmek, daha kötü giyinmek, daha kötü konutlarda yaşamak olmuştur.

Fabrikatörler, nerede ticaret yapmayı daha uygun görmüşlerse, hemen oraya bir üretim atölyesi kurmuşlardır. Bu üretim yerine, bir yığın işçi, vakit kaybetmeden, emeklerini satmak için akın etmiştir. Bu üretim yerinin etrafına yığılan emekçiler, neredeyse birbirlerinin üstünde yatmaktadırlar. Geceyi geçirebilecek birkaç metre-karelik ufacak bir odanın kirası, kısa bir zamanda üç dört katına yükselmiştir.

İşçiler, boş olan her yere, kilere ve çatı altındaki boşluklara akın etmek zorunda kalmışlardır. O zamanın İngiliz sağlık ocağında görevli memurlar, küçücük bir odada 20 kişiye yakın

insanın veya iki ailenin yaşadığını yazmaktadırlar. Londra'daki bir caddede, 223 konutun içinde 435 adet yatak, 36 ara ve buralarda yaşayan 1450 insan bulunmaktadır. Çoğu hallerde zaten kuru ot ile doldurulmuş olan yataklar hiç soğumamaktadır. Bu yatakları işçiler vardiyalı olarak kullanmaktadırlar. Çoğu kendi elbiseleri içinde kuru yerlerde yatakmaktadırlar.

Demiryollarında çalıştırılan işçiler, yerlere açtıkları kuyuların içinde barınmaktadırlar. Tarımda çalışan işçilerin neredeyse tamamı ahırlarda kalmakta, üstelik bunun karşılığında, kendilerini çalıştıran patronlara yüksek kiralar ödemektedirler. İşçiler soğuk mevsimlerde kendilerini soğuktan koruyabilmek için sobalarda ve açık ocak yerlerinde kömür tozuyla karıştırdıkları çamur topraklarını yakmaktadırlar. Böylelikle üşümekten birazcık da olsa kurtulduklarını sanan işçiler, odayı dolduran kömür dumanında boğulmaktadırlar. Besin maddesine gelince: değişik resmi makamların raporlarına göre, kendi emeklerini satmak zorunda kalan bu insanların hali, hapishaneleri dolduran eşkiyaların halinden çok daha kötüdür. Eğer geçen yüzyılda İngiliz hapishanelerindeki besin durumunun daha hiç rastlanmamış kötülükte olduğu düşünülürse, o zaman işçilerin durumunun ne denli berbat olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Fransız kimyager Jean-Baptiste-Alphonse Chevalier (1793-1879), yaptığı bir araştırmada, 600 adet değişik besin maddesinin, uygulanan otuza yakın değişik yöntemle taklit edildiğini ispatlamıştır. Chevalier raporunda bütün taklit yöntemlerini tanımadığını ve tanıdıklarını bile tam olarak kayda geçirmediğini de bildirmiştir. Şeker için altı taklit şekli tesbit edilmiştir, zeytinyağı için dokuz, tereyağı için on, tuz için on iki, süt için on dokuz, ekmek için yirmi, konyak için yirmi üç, un için yirmi dört, çikolata için yirmi sekiz, şarap için otuz ve kahve için otuz iki taklit yöntemi bulunmuştur.

III.

Artideğerin İş Verimi Yoluyla Artırılması Fazla Üretim: Ekonomik Kriz

Bir kapitalistin emekçilerden çaldığı artideğer yığınının ölçüsü, girişimcilerin kendi aralarında daha büyük ekonomik gücü ele geçirmek için verdikleri kavgada, o kapitalistin kaderini belirleyecektir. İşte bu nedenle, bir kapitalist, eğer önüne geçilmezse, artideğeri artırmak için hiç durmaksızın her fırsatı değerlendirmek zorundadır.

İş saatlerinin sürekli uzatılması, ücretlerin sürekli düşürülmesi, iş temposunun sürekli artırılması, belli bir zaman sonra aşılamayacak bir sınıra dayanır.

Ama bu, iş veriminin artırılmasında öyle değildir. Makinaların büyütülmesi ve inceltirilip titizleştirilmesi, transport yollarının kısaltılması ve üretimde yeni hammaddelerin kullanılması, iş verimini medeniyetin sonuna kadar da olsa artıracaktır.²³ Amerika'da yapılmış olan bir istatistik, 19. yüzyılın ortalarında, daha el ile üretilen birtakım metaya harcanan iş zamanının, aynı yüzyılın sonlarına doğru makinayla üretime geçildikten sonra yine aynı metalar için gerekli olan iş zamanı ile karşılaştırmakta ve şu sonuca varmaktadır:

Üretilen Meta	Yıl	İş Saati	Yıl	İş Saati
100 Çift Potin	1859	1437	1895	153
100 Çift Kadın Ayakkabısı	1858	1025	1895	80
12 Düzine Gömlek	1853	1438	1895	188
25 bin Pfund Sabun	1839	432	1897	22
12 Adet Oturak	1860	1223	1895	287
12 Adet Masa	1860	563	1894	83
50 Adet Kapı	1857	1385	1895	510
100 Adet Civata	1862	8	1896	2
100 bin Adet Mektup Zarfı	1855	435	1896	32

23. Günümüzde 'just-in-time-production', yani 'anında üretim' denilen üretim şekli, mesela Japon tekellerinin, Japonya'nın herhangi bir limanından bir gemiye

1850 yılında, İngiliz emekçileri, bütün dünyada üretilen sanayi ürünlerinin 10'da 4'ünü, yani neredeyse yarısını üretmekteydiler. İngiliz emekçilerinin ürettikleri sanayi ürünleri, diğer ülkelerinkinden hem daha ucuzdu hem daha kaliteliydi. Üretimin o safhasındaki tarihlerde, İngiltere için "dünyanın atölyesi" kavramı kullanılmaktaydı.

Kapitalizmin başlangıcında ortaya çıkan bu İngiliz emekçileri için denilebilir ki, onlar sürekli üretimi artırmakla kalmamışlar, aynı zamanda harcamalarını da sürekli olarak kısıtlamak zorunda kalmışlardır. Onlar, kendi ihtiyaçları olan birkaç gereksinim malzemesini gittikçe daha kısa sürede üretmişlerdir. Dolayısıyla da, karşılığını almadan girişimcilerin cebine çalıştıkları süre, günlük iş saatlerini uzatmalarına lüzum kalmadan, kendiliğinden uzamıştır.

Üretimde iş veriminin artması, sadece emekçinin edimlerini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda, girişimcinin emekçinin elinden kaptığı değeri, yani artıdeğeri de yükseltir.

Girişimciler, üretilen metallerin pazarlanması ve satımı günden güne zorlaşsa bile, hiç durmaksızın emekçilere mal ürettirirler. Bu, bize hatalı bir davranış gibi görünmektedir ve gerçekten öyledir de. Ama, yapılan bu fazla üretimin hatalı görülmeişinin nedeni, insanlığın üretim için geliştirdiği aletlerin, fabrika tesislerinin, özel mülkiyet altında olduğu için fazla üretimin kaçınılmaz olduğudur.

Kapitalizmin çarkı her girişimciyi veya girişim gruplarını daha ucuz ürettermeye, daha doğrusu, daha güçlü ve daha süratli makinalarla üretilen metanın sayısını artırmaya ve üretimi daha ucuza mal etmeye zorlar. Bu mantığın kaçınılmaz olarak getirdiği şey, ekonomik krizlerdir. Piyasaya sürülen mallar artık o kadar fazlalaşmıştır ki, onlara daha önceden biçilen fiyat üzerinden alıcı bulunamaz. Fabrikatörler emekçileri sokağa atmaya başlarlar veya işletmede "kısa

üretim araçlarını ve hammaddeleri bindirerek, daha üretim başlamadan gemiyi hareket ettirmelerine, yani, üretimin seyahat anında yapılmasına kadar ilerlemiş bulunmaktadır.

sürekli çalışma" uygulamaya sokulur. Daha önce satın alınan pahalı ve modern makinalar çalıştırılmaz hale gelirler ve paslanmaya terk edilirler. Emekçilerin iş deneyleri ve yetenekleri, uzun vadeli işsizlik sonucu körelmeye ve hatta giderek tamamen kaybolmaya başlar. Böylelikle tüm değerleri yaratan değerli üretim güçleri, patronlar tarafından yok edilirler. 1929'dan 1933'e kadar süren dünya ekonomik krizi anında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hamdemir üretiminin durumu, 42 yıl öncesinde (1890) olduğu duruma gerilemiştir. İngiltere'nin hamdemir üretiminin durumu, 1856 yılındaki durumuna, Almanya'nınki ise 1887 yılındaki durumuna gerilemiştir.

Kapitalistler, kendilerinin uyguladığı kaotik üretim biçimlerinden kaynaklanan ekonomik kriz anlarını bile kendi çıkarlarına kullanmayı başarmışlar, halka "kemer sıkma" çağrısında bulunarak emekçilerin ücretlerini düşük tutmayı ve onların iş icraatlarını daha da yükseltmeyi, dolayısıyla da karşılığını ödemediği ceplerine indirdikleri artıdeğerin ölçüsünü fazlalaştırmayı asla göz ardı etmemişlerdir.

Ekonomik kriz uçurumunun en alt noktasına ulaşıldığında ve eldeki fazla üretimin yok edilmesinden veya kullanılmasından sonra, yeni bir ekonomik canlanma başlar. Bu safhanın başlamasıyla birlikte patronların yine emekçilere ihtiyacı doğar. Yeniden işe alınan emekçiler, yine daha önceden krizi doğuran aynı mantık ve yöntemlerle fazla üretime zorlanırlar.

Girişimcilerin piyasadaki kıyasıya rekabet kavgası da yeniden başlar.

Ekonomik krizler göstermektedir ki, iş veriminin durumu mülkiyet ilişkilerine uymamaktadır. İş veriminin son derece artırılmış olması, fabrikalarda olup bitenler, halkın tamamının yaşamını yakından etkilemektedir; ama buna rağmen, halkın ezici çoğunluğunun, olayların yönlendirilmesinde hiçbir katkı hakkı yoktur. Üretim kararları özel kişilerce alınırken, bu kararların getirdiği ne-

ticeler ise toplumsal olarak paylaşılmaktadır. Tamamen anarşik olan kapitalist rekabet düzeni ekonomik krizleri doğurmasına rağmen, gene de kapitalistler, üretim güçlerini kuvvetlendirmeye, aralıksız olarak el işini makina işine dönüştürmeye ve makinaları sürekli geliştirmeye zorlanırlar.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

I.

İkinci Endüstri Devrimi *- Tekeller*

Kapitalistlerin kendi aralarında sürdürdükleri kıyasıya rekabet savaşı, makinaların daha da geliştirilmesine neden olmuş ve bu savaş, geçtiğimiz yüzyılın sonlarında "İkinci Endüstri Devrimi"ni yaratmıştır.

Söz konusu dönemde, teknikerler, buharla çalışan motorları yakıtlı patlayıcı motorlara ve elektro motorlara dönüştürmüşlerdir. Çeliğin sertleştirilmesinde kullanılan "Siemens-Martin Ocağı"nın ve "Bessemer Armudu"nun bulunuşu, çelik üretiminde yeni bir devrim çığırını açmıştır. Yetmişli yılların sonlarına doğru, endüstriyel çelik üretimi için kurulan ocaklarda, günde 100 tona yakın bir üretime ulaşılmaktaydı. 1880 yılında, Amerikalılar, üretilen çelik raylarla eşit miktarda demir raylar üretiyorlardı. On yıl sonra üretilen raylar ise tamamen çeliktendi. Kimyagerler, kömür artıklarından sentetik boya yapımını geliştirmişlerdi. Tarihte ilk defa insanlar yapay lifler yapıyorlardı. Telefon, insanların gündelik yaşamlarına girmeye başlamıştı. Yeni endüstri kolları oluşmuştu: Elektronik endüstrisi, otomobil üretimi, petrol kuyuları ve petrol işleyen rafineriler.

Bu tarihlerde, bilim de yeni bir üretim gücü olmaya başlamıştı: üretim aletleri, üretim biçimleri ve üretim malları

planlı olarak ve bilimsel yöntemlerle geliştiriliyordu. Bilim, daha önceki dönemlerde, 18. ve 19. yüzyıla kadar, sadece soyut düşünme yetisine sahip bazı kimseler için ve sadece kuramsal (teorik) bir disiplin olarak geçerli bir daldı. Kuramsal bilimin getirdiği neticeler, pratikte neredeyse hiç uygulamaya sokulmuyordu.

En büyük buluşlar, bilimciler tarafından değil, amatör olarak el işleriyle uğraşan kimseler tarafından yapılmıştı. Ancak, geçtiğimiz yüzyılın ortalarına doğru, bilimciler pratikle uğraşan amatörlerle işbirliğine geçmişlerdi. Bunun hemen ardından da tekniğin hızla gelişmesi gerçekleşmişti. Kimyacılar materyal yapımcıları ile birlikte, üretim malzemelerinin geliştirilmesiyle daha yakından ilgilenmeye başlamışlardı –çelik üretiminde olduğu gibi. Fizikçiler, makina yapımcıları ile mantığa daha uygun (rasyonel) çalışan makinalar yapmaya koyulmuşlardı –sürtünme direncinin azaltılması gibi.

Bugün biz, bilimin pratikle yakından ilgili olduğunu kesin olarak bilmekteyiz; gerçekte ise doğa kanunlarının uygulanması (teknik) ve kuramlara dayalı bilim dalı, bundan birkaç on yıl öncesine kadar birbirinden ayrı iki değişik çalışma alanı olarak kabul ediliyordu. Yani, kuramsal bilim ile bunun pratikte uygulanmaya konulması, henüz birbirinden ayrıydı.

İşletmelerin ortalama büyüklüğü yükselmişti. Daha önceki zamanlarda bir çelik üretim işletmesinin kurulması için üç milyon Mark'a ihtiyaç vardıysa, daha sonraları bu miktar otuz milyon Mark'a ve giderek 300 milyon Mark'a yükselmişti.

Serbest rekabet, kendi kuyusunu kendisi kazan bir güçtür ve serbest rekabette hedef, piyasadaki rakipleri yok etmektir, daha doğrusu bir tek işletmenin piyasada kayıtsız şartsız egemenlik kurması, yani tekelleşmesi demektir. Piyasadaki bir sürü küçük üretim birimi, rekabet çarkının içinde büyük tekellerin kucağına doğru akmak ve büyük tekellerin istedikleri doğrultuda çalışmak ve üretmek zorunda kalırlar.

İşletmeler, kapitalizmin gelişme sürecinde sadece büyüme yoluyla ayakta kalabiliyorlardı ve bazı işletmelerin büyümesi için, küçük üretim birimlerinin yok olması kaçınılmaz oluyordu. Kapitalist üretim biçimi bir defa harekete geçtikten sonra, er veya geç, tekelleşme zorunlu olacaktır ve ('piyasa ekonomisi'nin) serbest rekabet alanında, rekabet savaşını kazanan işletmeler, dünya çapında ve bütün endüstri kollarında egemenliği ellerine geçirmeyi istemek zorunda kalacaklardır.

1903 yılında çamaşır tozu üreten "Unilever" işletmesinin kurucusu Bay Lever şunları söylüyordu: "Önceleri her girişimcinin kendine ait bir işletmesi vardı. Daha sonraları birkaç ortağı oluyordu. Gittikçe, işletmenin ticaret hacmi, iki veya üç ortağın bir araya getirebileceği kapitali aşmaya başladığından, anonim şirketlerin kurulması zorunlu oldu. Bugün öyle bir aşamada bulunuyoruz ki, birkaç anonim şirketin bir araya getirilmesi zorunlu olmuştur..."²⁴

Eğer birkaç işletme belli bir büyüklüğe ulaşmış ise, bu işletmelerin bulunduğu toplumda yaşayan insanların yaşamı da değişmek zorundadır.

Bir üretim alanında etkinlik gösteren girişimcilerin sayısı azalır azalmaz, bu işletmelerin yöneticileri eğer bir masaya sığacak kadar küçükse, hemen o masanın başında oturuyorlardı. Kendi aralarında, üretilecek malların kalite ve fiyatlarını tesbit ediyorlardı. Piyasayı ve elde edecekleri kârları kendi aralarında pay ediyorlardı. Daha doğrusu, onlar böyle davranmakla, toplum üzerinde bir tür yeni egemenlik kurmuş oluyorlardı.

Burjuva toplumu, feodal beyleri tahtından indirdiğinde, egemenliği şahıslara dağıtmıştı. Egemenliğin bu yeni boyutu, daha önceki döneme göre, daha çok sayıda insana aletlerin geliştirilmesi için olanak tanıyordu. Egemenliğin daha fazla insan arasında paylaşılmasıyla, halk yığınlarının yaratıcı fantezisi de genişlemişti. Üretim tesislerinin belli bir büyüklüğe

24. Ernst Mandel, *Marksist Ekonomi Teorisi*, Frankfurt, 1968.

ulaşmasından sonra ise, burjuva devrimi sırasında egemenliği daha fazla insana paylaştıran şahıslar, yine bir araya geliyorlardı. Bu durum, tarihte feodal düzenin yıkıldığı anı, 'mutlakiyetçi monarşi'nin egemenlik zamanını hatırlatmaktadır.

Örneğin Almanya'da, Alman potasyum (tuz) işletmeleri, aralarında kurdukları yakın ilişkiyle, potasyum üretimini tamamen kendi egemenlikleri altında tutuyorlardı. 1893 yılında, Ruhr Havzası içinde, maden ocaklarına sahip olanların en büyükleri Ren-Vestfalya Kömür 'Sendika'sını²⁵ kurmuşlardı ve bu birliğe tam 98 kömür ve maden ocağı bağlanmıştı. Bu kömür ve maden ocaklarında çalışan işçiler, Ruhr Havzası kömürünün yüzde 87'sini, yani Alman taş kömürü toplamının yarısını çıkarıyorlardı.

1886 yılında 17 çelik üretim ocağı 'Ren-Vestfalya Ham-demir Üretim Birliği' adı altında birleştirilmişti. Kimya endüstrisinde, 1890 yılında, Almanya'nın toplam kimya endüstrisini altı kimya işletmesi elinde tutuyordu. Dört elektrik kurumu, bunların içinde AEG ve Siemens de olmak üzere, Almanya'nın elektrik endüstrisini tamamen kontrolleri altında tutuyorlardı. Para akımını ise Deutsche Bank, Disconto-Kurumu, Dresdner Bank ve Darmstaedter Bank (dört D'li banka) egemenlikleri altına almışlardı.

Tekelci kapitalizmin heyecanlı taraftarlarından biri, yazmış olduğu *İngiliz Emperyalizmi* adlı kitabında, 1906 yılında şöyle diyordu: "Almanya'da bankacılık dünyasında son yönetim bir düzine erkeğe emanet edilmiştir ki, bugün bu yöneticilerin yaptıkları işler, halkın refahı için birçok devlet bakanının yaptığı işlerden daha önemlidir." (Schulze-Gaevernitz)

1904 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir araştırma

25. 'Sendika', aslında emekçilerin örgütlendiği kuruluşların genel adıdır. Patronların oluşturduğu kuruluşlara, 'Birlik' demek, daha doğru olacaktır. Örneğin, 'Türkiye İşverenler Sendikası', kavram açısından, bir kandırmadır. İşverenlerin birlikleri vardır, sendikaları değil. Çünkü onlar, sendika kuracak kadar güçsüz değildirler.

komisyonu şu sonuca varıyordu: "Anonim şirketlerce elik kasalara yığılı duran korkunç miktardaki parayı, istenildiği yerde ve istenildiği zaman, bir toplumdaki insanların mülkiyetine ve bir ülkenin ekonomisine, kamusal çıkarlara karşı ve toplumun çıkarlarını kontrol etmek amacıyla kullandıran, özel kişilerin çıkarlarını koruyan ve içlerinden sadece birkaç tanesinin aşırı derecede büyümesine neden olan bir hükümetin, uzun zaman ayakta kalabilmesi şüphelidir."

Tekellerin yanı sıra, çok sayıda küçük ve orta işletme de ayakta kalmayı başarır. Ama bu işletmeler, asla tekellerin egemenliğinden kurtulamazlar. Bu işletmelerin çoğu sadece tekeller için üretim yapan teslimatı üretim yerleri haline gelirler, daha doğrusu getirilirler. Günümüzde Daimler-Benz İşletmesi'ne teslim malı üreten 40 bine yakın küçük ve orta boy işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin hepsi de, mal teslim ettikleri tekellere kayıtsız şartsız bağlıdırlar. Bağımsız da olsalar, küçük ve orta işletmeler, tekelci işletmelerin fiyat diktasından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedirler. Hammadde üreten tekeller, koydukları fiyatlarla bu hammaddelerden üretilen bütün üretim malzemelerinin fiyatını ve böylelikle de, fiyatların halkın gelirindeki payını belirlerler.

Tekeller de kendi aralarında savaş halindedirler. Artıdeğer için verilen savaş, bir yüksek basamakta, daha büyük araçlarla ve daha büyük etkiyle, daha büyük sahalarda devam eder. Zayıf durumda olan tekeller, daha büyük ve daha güçlü tekeller tarafından yutulurlar. Bu olaylardan çoğu zaman kamunun haberi bile olmaz, çünkü işletmelerin adları veya tanımlamaları eskisi gibi kalabilir.

İşletmeler büyüdüğü lde bankaların karakteri de değişir. Bankaların kapitalizmin başlangıcında üstlendikleri ana görev, ödeme ilişkilerini sağlamaktır. Geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru ve yaşadığımız yüzyılın başlarında ise, bankalar artık milletlerin muhasebeciliğini yapmaktadırlar. Büyük sanayinin, küçük ve orta halli bankaların sağlayamayacağı boyutta kapitale ihtiyaç vardır. 1895

yılında, Berlin'deki altı büyük bankanın, Alman İmparatorluğu'nun sınırları içinde 42 şubesi bulunurken, on altı yıl sonra bu şubelerin sayısı 450'ye yükselmiştir. Bu birikim merkezlerinin ağında bankalar, kapital ve gelirleri bir araya toplamakta ve buradan dağıtım merkezlerine havale etmektedirler. Bu yolla, birkaç banka tekercisi, gerektiğinde kredi kapılarını sonuna kadar açarak veya gerektiğinde kredileri keserek veya zorlaştırarak, en önemli üretim tesislerini kontrol etmektedirler. Nihayet, tekerci bankalar bu işletmelerin kaderlerini tamamen belirlemekle kalmayıp –örneğin bir işletme ne kadar ayakta durabilir, ne zaman iflasın eşiğine gelmiştir veya kim tarafından kime satılacaktır– aynı zamanda onların gelirlerini de belirlemektedirler. Belli sürelerden sonra, büyük bankalar, endüstri tekellerinden, onların rantabilitesini ve verilen kredilerin kullanımını denetlemek için işletmelerin yönetime katılım hakkını istemişlerdir.

Diğer yandan, endüstri kuruluşları tekercilikten çok kâr elde etmektedirler ve büyük bankalardan hisse senedi satın alarak bankaların kârlarına da ortak olmaktadırlar. Nitekim, endüstri kapitali ile banka kapitali birleşerek, finans kapitalini ortaya çıkarmıştır.

Amerika'nın ünlü finans kapitalistlerinden Morgan'ın, 5 büyük bankanın, 50 demiryolu kuruluşunun, 8 sigorta kurumunun, 3 gemicilik kurumunun ve 40 endüstri işletmesinin yönetim kurullarında üyeliği bulunmaktaydı.

1954 yılında, ünlü Alman bankacılarından olan ve bundan kısa bir süre öncesine kadar Deutsche Bank'ın denetim kurulu başkanı görevinde bulunan Hermann Josef Abs'ın, aynı zamanda, aşağıdaki şu banka ve endüstri kuruluşlarında denetim kurulu üyeliği bulunuyordu (işletmelerin adları Almanca olarak bırakılmıştır): Süddeutsche Bank, firma Glanzstof, firma Badische Anilin, firma Zeis Ikon firma Siemens und Halske, firma Delgo (bu firmanın hisselerinin yüzde 50'si Batı Alman Cam Sanayisi'ne ait), firma Sa-

lamander (deri endüstrisinin en önemli kuruluşu), Nord-deutsche, Lederwerke, Akkumulatorenfabrik AG, Metallgesellschaft, Philipp Holzmann AG (inşaat firması), Kali-Chemie, Süddeutsche Zucker, Dahlbusch (maden ocağı), Rheinpreussen, Deutsche sOLVAY-Werke, Deutsche-Shell AG, Portland Zementwerke Heidelberg, RWE (Federal Almanya'nın en büyük elektrik kurumu), ve Concordia, Nordstern ve National gibi daha bir düzine sigorta kurumları.²⁶

Diğer yandan, örneğin Dresdner Bank'ın denetim kurulunda, firma Bosch'un, Farbwerke Hoechst'ün, AEG'nin, firma Blohm und Voss'un, firma Brown-Boveri'nin, firma Klöckner-Humboldt-Deutz'un temsilcileri oturmaktadır.

II.

Üretimde Toplumsallaşma

Tekeller, büyük mülk sahiplerinin gönülsüzce de olsa sosyalizme doğru hareket ettiklerini, yani üretimin artık toplumsallaştığını 'kabullendiklerini' göstermektedir. Büyümüş ve gelişmiş toplumların yaşamı için önemli sayılmayacak bazı ayrıcalıklar dışında, bugün hiç kimse, üretilmiş olan bir malı sadece kendisinin ürettiğini savunamayacaktır. Bu iddiayı en fazla ilk endüstri devriminin başlamasından önce kendi eliyle üretim yapan bir el zanaatkârı veya ilkel yöntemlerle mal biriktiren bir ticaret tekercisi yapabilir.

Buldukları ve yarattıkları yeni aletlerle, yani makinalarla, insanlar üretimde öyle bir yol bulmuşlardır ki, artık binlerce ve yüzbinlerce hatta milyonlarca işçi elinin ve iş deneylerinin birbirlerine uyum sağlaması mümkün olmuştur. Bunun açık anlamı, üretimin artık çoktan toplumsallaşmış olduğudur.

26. Tanınmış Alman politikacılarından Franz Josef Strauss'un, tam 21 tekelin denetim kurulu üyeliği bulunmaktadır. Strauss'u takip edenler arasında, günümüz Alman politikacılarından, liberal, FDP'li Graf Lambsdorf bulunmaktadır.

Üretilen her şey, artık bir tek kişi tarafından değil, bütün toplum tarafından üretilmektedir.

Bir ilkokul öğretmeni, verdiği dersle, binaların yapımına katkıda bulunmaktadır; mektup taşıyan bir postacı, bir konserve fabrikasının çalışmasını desteklemektedir. Bir toplumun içinde yaşayan ve üreten insanların hepsi birlikte çalışmamış olsalar, o zaman o toplumun bir kibrit çöpü ihtiyacı bile karşılanamaz hale gelecektir.

"Eğer temelinde yığınsal verilerle ve planlı olarak, kökensel hammaddenin üçte ikisini veya dörtte üçünü, milyonlarca nüfusun ihtiyacını karşılayacak biçimde örgütleyen büyük bir işletmeden devleşmiş bir işletme meydana gelmişse; eğer bu hammaddenin elverişli üretim merkezlerine yüzlerce ve binlerce millik mesafeden ulaştırılması sistemli bir şekilde örgütlenmişse; eğer merkezi bir üretim biriminin içinde, bu maddeler işlenerek uyumlu bir şekilde hazır tüketim malzemesi imal edilebiliyorsa; eğer bu tüketim malzemelerinin binlerce ve milyonlarca tüketiciye dağıtımı bir tek planla düzenlenebiliyorsa (Amerika'da ve Almanya'da Amerikan petrol tröstünün petrol dağıtımı yapması gibi) bu halde, üretimin artık toplumsallaştığı apaçıktır...; bu halde, özel ekonomiye dayalı özel mülkiyet ilişkileri, kendi içeriğine uymayan sadece bir dış kabuktan ibarettir..." (V. I. Lenin)

Sadece birlikte çalışmaktan başka bir şey yapmayan birçok üreticinin birlikte çalışmasının ve birlikte üretmesinin, toplumda yaşayan herkese yararı vardır. Birlikte çalışan 1000 işçinin üretimdeki iş verimi, on parça halinde çalışan 100 işçinin iş veriminden çok daha fazladır. Zaten, sadece bu her parçada çalışan 100 işçinin bir araya gelmesi ve aralarında işbölümü yapmaları sonucu üretimde yarar sağlanması söz konusudur. Toplumun bütün üyelerinin üretime şu veya bu şekilde katılmaları, bir tür üretim yöntemidir.

Sayısı fazla olan bir üretici birliği, sayısı az olma bir üretici birliğinden daha ucuza üretir. Önceki zamanlarda piyasadaki diğer rakiplerinden daha ucuza ürettiren bir girişimci, sadece

rekabetin dikenini üzerinde oturduğu için bu ucuz üretimi topluma yine ucuz olarak devretmek zorunda kalıyordu. Ama tekelleşen girişimciler bu yararı kendilerine sakladılar. Bu bir ek yarar, diğer anlamıyla "ekstra kâr" demektir, çünkü bu kârın oranı bir ekonomi ve piyasa alanı içinde bütün girişimcilerin aldıkları kâr oranından daha yüksektir. Daha ucuza ürettirmeyi becermiş olan büyük girişimciler, emekçilere, ürettirdikleri malları, piyasada kendilerinden daha küçük olan ve dolayısıyla daha pahalı üreten girişimcilerle aynı fiyata, hatta biraz daha pahalıya sunarlar.

Göreceli (relatif) değerlendirilmesi gereken "serbest rekabet" zamanlarında, girişimciler, ürettirdikleri malları piyasada tam olarak eritemedikleri zaman, fiyatları düşürmek zorunda kalıyorlardı. Eğer bir veya birkaç girişimci, rakiplerini yok ederek piyasayı ellerine geçirmişlerse, bu durum değişecektir; çünkü bu bir veya birkaç girişimci, ürettirdikleri malların sürümünü yavaşladığında, fiyatların düşmesini önlemek için üretimi frenleyecekler ve fiyatları yüksek tutmayı gerçekleştireceklerdir. Erişilmez güce varmış süper firmalar, piyasada arz düşse bile, yani malların satımı yavaşlasa bile, fiyatları artırmayı başarmaktadırlar.

"Kâr artık tesadüflere bağlı değildir; kâr da tıpkı üretimin diğer giderlerinde olduğu gibi, önceden hesabelidir bir duruma gelmiştir. Kâr yapabilmenin hareket noktası olmadığı yan bir belirlemeyle ispat edilebilecek olan risk, (yani "kâr mı, yoksa zarar mı edeceğiz" korkusu), tamamen ortadan kalkmaktadır. Artık kâr oranını tesbit etmek için bilançonun sonucunu beklemeye lüzum kalmamıştır; kârın oranı daha mal piyasaya sürülmeden önce, ücretlerin veya faizlerin hesap edildiği gibi, önceden hesap edilmektedir."²⁷

Fiyatlar konusunda girişimcilerin önceden anlaşmaları için gösterilecek en iyi ve etkisini dünyanın her yerinde göstermiş olan örnek, Dünya-Petrol-Karteli'nin aldığı kararlardır. Ame-

27 Fransız bilimci Barret'in, *Japon Kapitalizminin Gelişmesi* adlı kitabından.

rika Birleşik Devletleri'nin Ticaret Bakanlığı, 1952 yılında yaptırdığı bir araştırma sonunda bir rapor vermiştir. Bu raporda petrol endüstrisinin "yedi büyükleri", yıllardan beri, Batı dünyasında ve Orta Doğu'da üretilen petrol için uygulanacak petrol fiyatı hakkında kendi aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Savaş anında ABD donanması, bir varil petrolü 1,50 dolar üzerinden almaktadır, halbuki bu bir varil petrolün üretim değeri, yerel kraliyet ailesine verilen miktar da (bir tür sus payına benzer rüşvet) içinde olmak üzere, Suudi Arabistan'da çıkarılan petrol için 0,4 dolardan, Kuveyt'de çıkarılan petrol için ise 0,25 dolardan ibarettir. Ulaşım masrafları bu fiyata dahil edilmezse, birinci halde kâr oranı yüzde 200, ikinci halde ise yüzde 400'ün üstündedir. Savaşın bitiminden sonra aynı varil petrolün fiyatı 2,22 dolara yükseltilmiştir. (Ernst Mandel)

Tekelci girişimciler, piyasada yapay olarak yarattıkları kıtlık yoluyla, insanlara istedikleri eşyayı değerlerinden daha pahalıya satmaktadırlar. Piyasada kıtlığı sağlamak için, hem üretim tesisleri durdurulmakta ve hem de aynı üretimi yapabilecek olan piyasadaki rakiplere, üretimi durdurmaları veya hiç yapmamaları için, primler sunulmaktadır. Otuzlu yıllarda Alman Çimento Karteli, Rüdendorf'taki Thyssen Çimento Fabrikası'na, çimento üretimini durdurması için yılda 1,15 milyon Reichsmark ödüyordu. Tekelciler, yaptıkları bu gibi harcamaları, gayet rahatlıkla, yukarıda bahsedilen "ekstra kâr" yoluyla geri kazanmaktadırlar.

Tekellerin yöneticileri, üreticiler ve tüketiciler olarak biz emekçileri, sadece toplumsal üretimin getirdiği faydaları özel kâr olarak ceplerine indirmekle değil, aynı zamanda yine bizim yapmış olduğumuz üretim tesislerini durdurmak ve çürümeye terk etmek yoluyla da kandırmaktadırlar. Onlar iş veriminin artmasını da çoğu zaman zorla durdurarak bizi aldatmaktadırlar.

Eğer tekelci bir işletmede, oldukça büyük tasarruf sağlayacak olan yeni bir üretim metodu veya yeni bir makina

bulunmuşsa ve bu buluşun neticesinde eski üretim tesislerinin değeri düşecekse, o zaman tekelliler işçileri yine de eski yöntemlerle çalıştırmak yolunu seçmektedirler. Tekelci, yaptığı hesaba bu gibi şeyleri fazlasıyla kattığından, bu konuda gönlü rahattır. Bulunan yeni üretim yöntemlerini veya buluşları, ilk önce kendi çelik kasasına yerleştirir; ancak rekabet iğnesi onu bu yenilikleri veya buluşları kullanmaya dürtükledikten sonra harekete geçecektir.

Daha uzun dayanan ve dolayısıyla belli bir süreden sonra piyasada müşteri bulamayacak olan yeni bir ürünün bulunması halinde de tekelliler girişimciler başka türlü davranmazlar. Kadınlar, geçtiğimiz yıllarda ve hatta günümüzde bile, her hafta içinde satın aldıkları naylon çorapların hemen kaçmasından yakınmaktadırlar.

Tröstler tarafından, I. Dünya Savaşı'nın sonunda, yirmi yıl boyunca baskı altında tutulan en tanınmış buluşların içinde, demiryollarının elektrik gücüyle işlemesi, kömürü yer altında gazla dönüştürme tekniği, bazı cam ürünlerinin belli makinelerle otomatik olarak üretilmesi gibi buluşlar da vardır.

Amerikan Standart Oil firması, 1927 yılından 1940 yılına kadar, yani tam 13 yıl boyunca, Alman IG Farben firmasının yöneticileriyle anlaşmalı olarak, ABD'de suni kauçuğun (kimyasal adı: Buna) üretilmesini engellemiştir. Otuzlu yılların başlarında, ABD'deki elektrikten yararlanan müşterilere 10 milyon Dolar tasarruf ettirebilecek bir elektrik ampulünün piyasaya sürülmesi engellenmiştir. ABD'de en büyük iki elektrik şirketi, General Electric ve Westinghouse, on yıldan fazla bir süre boyunca, uzun floresanlı elektrik lambalarının yapımını engellemiştir. Hatta 1939 yılında, General Electric firması, satış acentalarına, floresanlı elektrik lambalarının elektrikten tasarruf sağladığını müşterilere hiçbir şekilde bildirmemeleri için direktifler vermiştir.

Tekelleri yöneten şefler, küçük işletmecilere sürekli saldırmaktadırlar. Paul Lafargue, bu konuyla ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Tekel, üretimi tamamen eline

geçirdikten sonra, kendi boyunduruğunu aynı zamanda küçük esnafların da boynuna geçirmek için acele ediyordu. Küçük tüccarları sadece Standart Oil firmasının petrolünü satmaya zorlamak için, tekel, bu küçük tüccarların rakibi olanlara petrolü daha ucuz fiyatla vermeye ve inadında direnen küçük ticaretçinin hemen yanı başında bir satış rakibi olarak daha ucuza sattırmaya başlıyordu ve bu, küçük esnafı tamamen çöktürmeye ve onu batırıncaya kadar devam ediyordu."

Tekeller, eğer bizim ürettiğimiz ürünün yok edildiğini bizden saklamayı bilmeseler, zaten tekel olamazlardı. Tekelleri idare edenler, yaşamımızın her anında, bizim gücümüzü harcadığımız milyonlarca iş saatinin yok edildiğini adları gibi bilmektedirler.

Eğer ortaya bir tekel çıkmışsa, bununla birlikte ortaya çıkan bazı toplumsal gerçekler de vardır: ortaya çıkan tekelin, üretim alanındaki mallarının kalitesi düşer, miktarları azalır, üretilen malın dayanıklılık süresi, yani ömrü kısalmaya başlar ve fiyatı yükselir. Bu herhangi bir şer, kötülük veya muziplik belirtisi değildir. Tekeller, emekçilerin işlevini ve üretimini kötüleştirmek yoluyla, elde ettikleri artıdeğerin miktarını yükseltmektedirler. Bu ise onları piyasadaki rakiplerine karşı daha güçlü bir duruma getirmektedir.

Buradan, aletlerin ve üretilen malların tekeller tarafından tamamen engellendiği anlaşılmamalıdır; bu gibi yeniliklerin kullanılmasını veya uygulanmasını tekeller sadece belli bir süre aksatırlar. Üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkına sahip olanlar ve bunlar tarafından görevlendirilmiş menecerler veya müdürler, değişik tekeller arasındaki veya tekeller ile küçük işletmeler arasındaki rekabetten uzun vadede kaçınamazlar.

Mesela, ABD'de kömür ocaklarının sahipleri, aralarında bir tekel oluşturmuşlardı. Bu tekel, kömür fiyatlarını öyle bir yükseltmişti ki, artık çoğu aile evinde kömür yakamayacak hale gelmişti. İnsanlar soğuktan zatürreeye yakalanarak ölüyorlardı. Bunun üzerine petrol kuyularını ellerinde bu-

lunduranlar da karşı bir tekel oluşturarak, halka petrol yakmalarını öğütlemişlerdi. Böylelikle, kömür tekelini ellerinde bulunduranlar, fiyatları indirmek ve çıkarılan kömür tonajını yükseltmek zorunda kalmıştı, ama onların bu kararının yükü, yine kömür ocaklarında çalıştırılan kömür işçilerinin sırtına vurulacaktı.

III.

Hammaddeler Silah Yoluyla Sağlanır

Büyük üretim tesisleri, tahmin edilmeyecek büyüklükte ve ölçüde hammadde, metal madeni, doğal veya yapay lifler, tuz ve asit ve petrol yutuyorlardı. Üretimin sağlanması için gerekli olan maddelerin ya yeraltından maden olarak çıkarılması, ya da yararlı bitkiler olarak yeryüzüne ekilmesi gereklidir.

Üretim için gerekliliği kaçınılmaz olan madenlerin veya yararlı bitkilerin çoğu, üretimin büyük üretim tesislerinde yapıldığı ülkelerin çoğunda bulunmamakta veya yetmemektedir.

Eğer firma Bosch bakır madenini bulamazsa, Sayın Abs elindeki Bosch hisse senetlerini ve daha bir sürü işletmeden satın aldığı hisse senetlerini, çöpe atmak zorunda kalacaktır. Onun içindir ki, Sayın Abs'ın gerekli ticareti yapabilmesi için, her gün, önü sonu olmayan bir süre boyunca, binlerce ton, daha önce nereden ve ne zaman geleceği bilinen hammaddenin sağlanmasına ihtiyaç vardır. Bu hammadde sağlanmasının garanti altına alınmış olması ve istenildiği zaman istenilen üretim yerinde hazır bulundurulması şarttır.

Avrupa'nın ve Amerika'nın tekelleri dünyanın bütün ülkelerindeki hammadde yataklarını kendi kontrollerine geçirdiler. Bu tekeller, böylelikle sadece kendi hammadde ihtiyacını karşılamakla kalmıyorlar, aynı zamanda geriye kalan endüstri dallarını da onlardan hammadde almaya zor-

luyorlardı. Bu tekeller, hammaddelerin satımında dünyanın bütün uluslarından özel bir vergi alıyorlardı. Bu özel verginin getirdiği sonuçların en bilineni, enflasyon konusudur. Peki, Şili'den veya Rodezya'dan ardı arkası kesilmeden ve düzenli olarak bakır madeninin temin edilmesi nasıl garanti altına alınabilir?

En iyi garanti, silahlandırılmış birkaç bin askerle sağlanabilir. Hammadde yataklarının bulunduğu ülkelerin içinde yaşayan halk, ülkelere ait olan bu hammaddeleri vermemek için direnişe geçecek olursa, bunun tekeller için bir tek anlamı vardır, o da savaştır.

İnsanların çoğu, savaş kavramını duyar duymaz, herhangi bir devletin gerçekleştirmek istediği ve yürüttüğü bir eylemi anlamaktadır. Bu düşünce şu açıdan doğrudur: Eğer firma Bosch bu askerlerin parasını kendisi verecek olsa, bu maaşların karşılığını elde edecek sayıda buzdolabı satmakta güçlük çekecektir; bu bir.

Diğeri ise:

Tekeller, işçilerin ve hizmetlilerin emeklerinden o kadar artıdeğer almaktadırlar ki, bu artıdeğerin hepsinin sadece tekellerin bulunduğu ülkede yatırıma yöneltilmesi olanaksızdır. Tekellerde bir "cep hastalığı" değil, bir fazla kapital birikimi hastalığı vardır. Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde, bütün sanayi ülkelerinde, ülke içindeki işçilerin sırtından eski alışlagelmiş artıdeğer oranı çıkarılamadığı için, kapital faizleri düşmüştü.

1872 yılında İngiltere ve Fransa, dış ülkelere tahminen 25 milyar franklık bir yatırım yapmışlardır. Bu miktar, 1902 yılında İngiltere, Fransa ve Almanya tarafından toplam olarak 100-110 milyar franklık bir dış yatırıma yükselmiştir ve sadece dört yıl sonra, yani 1914 yılında, yatırım miktarı 200 milyar frankın üstündedir. Bu yatırım miktarının yalnızca yüzde onluk bir faiz getirdiğini bile düşünssek, adı geçen emperyalist ülkeler, ekonomik açıdan gelişmemiş olan ülkelere yılda 20 milyar frank sömürmüşlerdir.

Endüstrileri gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeler, önce yatırım yoluyla, daha sonra ise borçlandırma yoluyla soyulmaktadır. Verilen kredi borcu için faiz alınmaktadır. Kredi, sadece krediyi veren ülkelerden mal satın alma şartıyla "tanınmaktadır". Borçlu duruma düşürülen ülkeler böylelikle iki defa soyulmaktadırlar –tıpkı bir emekçinin soyulduğu gibi.

Tekelci işletmeler, dış ülkelerde sömürdükleri emekçiler yoluyla servetlerini daha da artırmayı planladıkları sırada, bu tekellerin yöneticilerinin, kendi bulundukları ülkelerin içinden, dışarda devam eden sömürünün etki alanında kalan ülkelerdeki artırımın şartlarını kontrol etmeleri bugünkünden daha zordu.

Geçtiğimiz yüzyılın birkaç on yılının içinde, tüccarlar, teknikerler ve işçiler bu şartları geliştirdiler. Demiryolları, buharlı ticaret gemileri ve telgraflar yoluyla dünyanın birçok ülkesini dünya pazarının içinde birleştirdiler.²⁸

Yelkenli gemiler, Avrupa'dan Amerika'ya deniz yoluyla 35 günde varabiliyorlardı, buharlı gemiler ise bu süreyi 12-13 güne indirmişlerdi. Elektrikli telgraf sayesinde, tüccarlar, kapatıcılar ve girişimciler birkaç saat içinde dünyanın her-yeriyle kontak kurabiliyorlardı. "Kapitalistler artık dünyanın en ıssız köşesinde bile yatırım yapmaya cesaret edebiliyorlardı: onlar artık işletmenin gidişatını ve üretimin durumunu uzaktan kontrol edebilir hale geldiler; gerektiği anda,

28. Burada, örnek olarak, 1870'li yıllardan başlayarak, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, Alman Bankası'nın (Deutsche Bank) Anadolu'daki (özellikle demiryolları yapımında) faaliyetleri gösterilebilir. "Deutsche Bank, İstanbul'a yerleşti. Türkiye, artık istikraz ve avanslar için Osmanlı Bankası'nın karşısında güçlü bir rakibe sahipti. Deutsche Bank, devlete sağladığı 'malî hizmetler' karşılığı, Anadolu'da avantajlı demiryolu imtiyazları elde etme peşindeydi. 1889'da Alman sermayesi ile Anadolu Osmanlı Şömendöfer Kumpanyası kuruldu. Kumpanya, üç yıl sonra Haydarpaşa-Izmit hattını Ankara'ya bağlamıştı. 1896'da Eskişehir-Konya tamamlanmıştı. Kumpanya, daha sonra, Konya-Basra Körfezi imtiyazını elde etti..." Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, 1. Kitap, Sayfa 146.

birkaç günde, dünyanın bir yerinden başka bir yerine seyahat ediyorlar ve emekçilerin başlarına diktikleri denetimle görevli personele gerekli emirleri veriyorlar, veya kendilerine herhangi bir bölgede zorluk gösteren bir vali veya kaymakama baskı yapmaya cüret gösteriyorlardı" (Ernest Mandel).

19. yüzyılın büyük bir bölümünde, İngiltere'nin girişimcileri, 16., 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış olan tüccarların istediklerinden farklı olarak, devletin daha fazla ülkeyi sömürgeleştirmesine karşı çıkıyorlardı.

Girişimciler o sırada kapital eksikliği dolayısıyla "dert çekiyor"lardı, yani eldeki kapital ile neredeyse sınırsız kâr etme fırsatı bulunduğundan, devletin kapitalin bir bölümünü ordu ve donanma için kullanmasını artık kabul etmiyorlardı. Nihayet geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiliz hükümeti sömürgelerden askerlerini geri çekmeye başlamıştı.

Tekellerin kârlar yoluyla elde ettikleri kapital fazlalığından ve onların hammadde ihtiyaçlarının artmasından dolayı, Batının endüstri devletleri izledikleri dış politikayı değiştirmek zorunda kaldılar. 19. yüzyılın son çeyreğinde, bu sömürgeci devletler –özellikle İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri– eski sömürgeci güçlerin daha ele geçiremedikleri ülkeleri de sömürgeleri arasına katabilmek için birbirleriyle yarışa girmişler ve bu savaştan zaferle çıkabilmek için de ordularını güçlendirmek zorunda kalmışlardır. Daha 1876 yılında, Avrupa'nın güçleri, Afrika'nın onda birini işgal etmişlerken, 25 yıl sonra bu kıtanın onda dokuzunu sömürgeleştirmişlerdir.

Kendisine verilen emirleri niçin yerine getirdiğini çok iyi bilen Prusyalı general von Moltke, 11 Temmuz 1900 yılında hatıra defterine şu satırları kaydetmektedir: "... eğer ciddi olmak istiyorsak, bilmeliyiz ki, büyük Çin pastasını kesmek için bizi harekete geçiren şey, bu pastaya el uzatmamızdaki tek sebep, para hırsından başka bir şey değildir. Biz para kazanmak istiyoruz, demiryolları inşa etmek, maden ocakları açtırmak, Avrupa kültürünü yaymak istiyoruz, bir tek ke-

limeyle söylemek gerekirse, para kazanmak istiyoruz".

Almanya krallığının askerleri, yabancı ülkelerin insanlarını, tıpkı Fransızların Vietnam'da veya İngilizler'in Hindistan'da yaptıkları gibi, aynı yöntemlerle soykırımına uğratmışlardı. 1890 yılından 1894'e kadar ve 1905 yılından 1907'ye kadar, "Almanya-Doğu Afrika" diye tanımlanan ülkelerde yaşayan insanlar, Almanya devleti tarafından gönderilen soygunculara karşı mücadeleye geçmişlerdi. Almanlar bu bölgede yaşayan halkın barınaklarını ve tarlalarını yıkıp viran etmişler ve 120 binden fazla insanı katletmişlerdi.

"Almanya-Güneybatı Afrika"da ise, Alman makamları bu ülkenin yerlilerini, Transvaal bölgesinde maden ocakları işleten İngilizler'e köle olarak satmışlardı. Sömürü ve zulüme daha fazla dayanamayan bu bölgede yaşayan bazı soy birlikleri, 1904 yılında ayaklanmaya başlamışlardı ve başkaldıranlar arasında Hereros adıyla bilinenler de vardı. Alman askeri birlikleri, yerliler için hayati bir önem taşıyan su kaynaklarını zaptetmişler, silah zoruyla erkekleri ve kadınları, çocukları ve hayvanları çöle sürgün ederek hepsini susuz bırakarak öldürmüşlerdi. Hereros'lar çöle sürgün edildikten altı ay sonra buraları gezen bir Alman subayı şu raporu veriyordu: "Ondowu bölgesinden itibaren Hereros'ların ayak izleriyle açtıkları bir yolun kenarında binlerce insan ve hayvan, özellikle büyük baş hayvan iskeleti bulunmaktaydı. Bilhassa bu yolun kenarında bulunan oldukça sık çalılıkların altında, azgın sıcak karşısında kendilerine bir gölge arayan yüzlerce hayvanın leşi, üst üste ve yan yana yığılmışlardı. Çoğu yerlerde 15, 20 metre derinliğinde kuyular kazılmıştı, belli ki insanlar bu kuyuları su bulabilmek umuduyla kazmışlardı. Bütün olanlar göstermektedir ki, böylesi bir kaçış, ölümün kucığına doğru bir kaçıştan başka birşey olamazdı." Hereros ve Hottentotten soy birliklerinin nesli, Almanlar tarafından böylesi bir canilikle, neredeyse bu kabilelerin son ferdine varıncaya kadar, tüketilmişti.

Birkaç tekelin daha fazla işçi ve müşteri aramaya

çıkmasında başvurdukları zorkullanımın, Avrupa milletlerinin ruhuna nasıl işlediğini, bir Alman kralının Kiel'de yaptığı bir konuşma (meşhur "Hunlular Nutku") daha açık ortaya koymaktadır. 1900 yılının başlarında Avrupa'nın endüstri devletleri, Çin'deki halk ayaklanmasına karşı (Bokser Ayaklanması), 40 bin askerden oluşan bir orduyla saldırıya hazırlanıyorlardı. Askerlerin hareketinden önce, Alman kralı, askerlere çektiği nutukta şunları da söylüyordu:

"Düşmanla karşı karşıya geldiğinizde yapacağınız tek şey vardır, o da düşmanı derhal öldürmektir! Onlara aman yok! Esir almak yok! Elinize kim geçerse geçsin anında öldüreceksiniz! Bundan bin yıl önce Hunlular, nasıl ki kendilerine, onların kralı olan Atila'nın emri altında, halen söylentilerde ve masallarda müthiş güçleriyle dillerde dolaşan saygın bir ün yaptılar, siz de tıpkı onlar gibi, göstereceğiniz şanlı kahramanlık sonucu, Almanlar'a gelecek bin yıl için Çin'de öylesine bir geçerli ün kazandırmalısınız ki, artık bundan sonra tarihte hiçbir Çinli hiçbir Alman'a yan gözle bakamamalıdır!" Bu Alman kralının tam Alman tekellerinin istediği biçimde yaptığı konuşmasının ne derece geçerlilik kazandığını, bir Alman askerinin Çin'den sevgilisine yazdığı bir mektup daha açık göstermektedir: "Sana şunu söyleyeyim ki, buralarda ne olup bittiğini hayal bile edemezsin. Zaferle biten bir çatışmadan sonra şehire nasıl girdiğimizi bir görmeliydin. Önümüze gelen her şeyi yerle bir ettik: erkekleri, kadınları, çocukları hep doğradık, ah, kadınlar nasıl da bağıryıyorlardı. Ama kralın emri vardı: kimseye aman verilmeyecekti. Biz sadakat ve itaat yemini ettik, ve ettiğimiz yemini tutmak zorundayız."

Tekellerin müdürleri ve yönetim kurulu üyeleri, işletmelerin dış ülkelerde bulunan şubelerini, elde edilen kârları, hammadde yataklarını ve kredileri koruyamazlar ve güvence altına alamazlardı. Onun içindir ki, diplomatlar, fabrikatörlerin dışarıdaki temsilcileri ve askerler de onların infaz memurları olmahtıydılar.

IV.

Sömürüye Dayanan Toplum Düzeni Değişecek midir?

Köleler kendiliğinden egemenliği ellerine geçirememişlerdi. Onlar, toplumun diğer sınıfları ve katmanları tarafından kurtarıldılar. Köylüler sınıfı da kendiliğinden derebeylerinin kısıkcından kurtulamadılar; onların kurtuluşu için, sadece burjuva sınıfı, yani kapitalist sınıf, gerekli yetiye sahipti. Eskiden, sömürü düzeni üzerine kurulmuş hiçbir toplumda, baskı altında yaşayan katmanlar egemenliği ellerine geçiremediler.

Egemenliği kayıtsız şartsız ele geçirmek yetisine sahip olan tek sınıf, kapitalizmin gelişme sürecinde, bu düzenin kendi içinde yetiştirdiği sınıftır, yani işçi sınıfıdır.

İş saatlerinin kısaltılması, emekçi sınıfın işine yaramıştır. Eğer emekçiler, üretim dolayısıyla fabrikada daha az makinaya bağlı kalmayı başarmışlarsa, bunun anlamı, onlar için, arta kalan zamanlarda örgütlenmek, politik bilinç kazanmak ve toplumdaki olayları sistemli bir şekilde kavrayabilmek için daha fazla olanak elde etmektir.

Sabahın saat dördünden, beşinden, altısından itibaren kalan ve akşamın saat yedisine, sekizine veya onuna kadar emeğini bir işletmenin emrine veren bir emekçinin, ne bir politik tartışmaya girmeye, ne de bir bildiri hazırlamaya vakti ve gücü kalacaktır. "Gerçekten çalışan halk yığınlarının, kendileri için gerekli üretim işlevini yapmakla meşgul olmak zorunda kaldığı ve bundan dolayı toplumun içindeki işbölümü, devlet işleri, hukuk meseleleri, sanat, bilim vs. gibi ortak işlerin halledilmesi için gerekli olan zaman daraldığı ölçüde, bütün bu işlerin yürütülmesi için gerçek üretim işlevinden serbest tutulan bir sınıfın yaratılması gerekecektir..." "Ancak büyük endüstrinin üretim güçlerini aşırı derecede geliştirmesinden kaynaklanan bir olanakla, toplumda işbölümü, hiçbir ayrıcalık olmadan herkese paylaştırılmış ve bundan dolayı da herkesin iş süresi öylesine kısalmış

olmalıdır ki, ancak ondan sonra toplumun bütün üyelerinin, toplumun kuramsal ve pratik işlerinin halledilmesine eşit olarak katılımları mümkün olacaktır. Toplum ancak böyle bir sürece girdikten sonra, her türlü egemen ve sömürücü sınıfa hiçbir ihtiyaç kalmayacağı gibi, bu sınıftakiler artık o toplumun gelişmesi için birer köstek olmaya başlayacaklardır ve onlar bu hale gelir gelmez de, isterse ellerindeki mülk doğrudan kullanılan bir güç olsun, toplumun bütün üyeleri tarafından şiddetle kovulacaklardır" (Friedrich Engels).

Ancak iş veriminin artırılması sonucu sömürücü toplumun sonunun gelmesi mümkündür.

Çağımızda 30 bin, 40 bin ve daha fazla sayıda emekçi kitlesini çalıştıran devasa işletmelerin bulunduğu düşünülürse, bunun anlamı, buralarda çalışan emekçilerin kudretinin artması demektir. Böyle bir işletmede, emekçilerin kendilerini ilgilendiren sorunları ve konuları kavramaları daha da kolaylaşacaktır. Emekçiler, buralarda, birkaç tekелci şahsın 40 bin emekçiyi sömürmelerinin ne derece akıldışı bir davranış olduğunu görecektir ve yaşayacaklardır. Önceleri, kapitalistler, kurmuş oldukları işletmelerde kendileri de işletmenin ve üretimin örgütlenmesinde bizzat çalışırlarken ve emekçilerin iş verimini kontrol ederlerken, günümüzdeki tekelleri yöneten tekелci beyler, sadece işletmenin getireceği kârı bekleyen mülkiyetçi olmuşlardır. Çoğu zaman, emekçiler bunların kimliklerini bile bilmezler, çünkü bunlar, işlerini, görevlendirdikleri bir yığın denetlemeci ve menecer yoluyla halletmektedirler.

Bu şartlar altında kapitalist sınıfın ne denli lüzumsuz bir sınıf olduğunu anlamak pek güç değildir, ve üreticilerin üretim araçları ve üretim üzerinde egemenliğinin sağlanması, mantığa gayet uygun bir istemdir.

Üretimde iş veriminin artmasıyla birlikte, işçilerin ve emekçilerin politik görüşleri de artar. Oldukça karmaşık bir işlevi öğrenmek zorunda kalan bir işçi, bu işlevin yanı sıra, "öğrenmeyi de" öğrenir. Belli sayıda bir emekçi kitlesi, içinde

yaşadığı hayat şartlarının kötü oluşunun kendi suçu olmadığını, tam tersine, bu şartların sadece toplumun kapitalist örgütlenmesinin bir sonucu olduğunu anlar anlamaz, mücadeleye atılacaktır.

Emekçiler, yaratılmış olan "iş piyasası"ndaki rekabeti önce kendi aralarında yepmeyi öğrenmek zorunda kalmışlardır.²⁹ Emekçiler, önce kendi aralarında küçük yerel gruplar halinde ve çalıştıkları sanayi dallarında ilişkiye geçmişlerdi. 1852 yılından 1859 yılına kadar Almanya'da 800'den fazla, içlerinde işçi yardımlaşma sandıkları ve meslek birlikleri de olmak üzere, işçi birlikleri kurulmuştu. Bu grupların bir kısmı kendi aralarında birleşmişlerdi. 1865 ve 1866 yıllarında, tütün işçileri ve kitap basımı yapan matbaacılar, ilk merkezi sendika birliklerini kurdular.

1863 yılında işçi eğitim birliğinden ayrılan emekçiler, avukat ve yazar Ferdinand Lasalle'ın girişimi sonunda ilk kez bir İşçi Partisi kurmuşlar ve bu politik partiyi Genel Alman İşçi Birliği (Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein: ADAV) olarak adlandırmışlardı. İşçi eğitim birlikleri, başlangıçta, kapitalistler tarafından vasıflı işçi yetiştirebilmek için ve kapitalistlerin emekçiler üzerindeki egemenliklerinin Tanrı tarafından öngörüldüğünü onlara zorla kabul ettirmek için kurulmuştu. İşletmelerin dışında kurulmuş olan bu eğitim birliklerinde yığınla emekçi birikiyordu. Bu eğitim birliklerinin lokallerinde emekçiler bir araya geliyorlar ve buralarda sorunlarının ve istemlerinin; dolayısıyla, çıkarlarının aynı olduğunu öğreniyorlardı.

Bundan bir yıl sonra, 28 Eylül 1864 tarihinde, Londra'da, İngiltere'den, Fransa'dan, Almanya'dan, İtalya'dan, Polonya'dan ve diğer ülkelerden gelen 2 bine yakın emekçi toplanmıştı. Bu emekçiler 1. Enternasyonal diye tarihe geçen Uluslararası İşçiler Birliği'ni (Internationale Arbeiterassoziation) kurdular. Kurucu meclis, bu örgüt için bir

29. Sendikalar, kapitalist üretim biçimi başlar başlamaz sömürünün farkına varan emekçiler tarafından, işte bu amaçla kurulmuştur.

tüzük ve bir program hazırlaması için bir komite seçti. Bu komite, genel konsey olarak 1. Enternasyonal'in idaresini üstlendi. Konsey üyeleri arasında Karl Marx ve daha sonra Friedrich Engels de bulunuyordu.

Bu sıralarda, Karl Marx, on yıldan beri üzerinde çalıştığı eseri *Kapital*'i baskıya hazırlıyordu. Eserinin birinci cildi üç yıl sonra yayınlandı. 1. Enternasyonal'in kurulmasından önce, Marx, tam yirmi yıllık süreyi kapsayan bir zamanda, toplumların –özellikle kapitalist toplumun– nasıl işlediğini araştırmıştı.

Ulaştığı sonuçlar, Marx'ın şimdiye kadar hiçbir insanda görülmemiş enerji ve çalışkanlığını sergiliyordu. *Kapital* adlı eseri yazabilmek için, Marx, yıllarca, gece gündüz, İngiliz Müzesi'nin kütüphanesinde ve evinde, durmak bilmeden çalışmaktaydı; değişik lisanlarda yazılmış tarih, ekonomi, doğa ve hukuk alanlarında 1500'ü aşkın kitap okumuştı.

Marx, 1. Enternasyonal'in organizatörü oldu ve program ve tüzüğünü hazırladı. Enternasyonal'in amacı, değişik uluslara mensup emekçilerin birleşmelerini ve yeni sosyalist partilerin kurulmasını sağlamaktı; çünkü kapital de kendisini uluslararası düzeyde örgütlemekteydi. Marx'ın ve onun yakın arkadaşı Friedrich Engels'in yazıları, bütün ülkelerde emekçilerin örgütlenmesi için kuramsal temeli oluşturunuyordu.

Beş yıl sonra, 1869 yılının Ağustos ayında, Eisenach şehrinde 262 işçi delegesi bir araya gelmişti ve bu, o zamana kadar meydana gelen en büyük Alman işçileri kongresiydi: delegeler 10 bin işçiyi temsil ediyorlardı. Bu kongrede, delegeler Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (Sozialdemokratische Arbeiterpartei: SDAP) kurdular.

Daha önceleri tornacı kalfalığı yapmış olan August Bebel, bu partinin tüzüğünü ve programını yapmakla görevlendirilmişti. Parti programının metninde şu satırlar da yer alıyordu: "Bugünkü siyasi ve sosyal şartlar çok ağır ve katlanılmaz derecede adaletsizdir... Emekçi sınıfın kurtuluşu için verilen savaş, sınıf özellikleri veya imtiyazlar için verilen

bir savaş değil, tam tersine, eşit haklar ve eşit yükümlülükler için ve bütün sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılması için verilen bir savaştır...

"Emekçinin kapitaliste olan ekonomik bağımlılığı, esaret ve boyunduruğunun ve sömürünün her şekliyle temelini oluşturmaktadır.. politik özgürlük, çalışan emekçi kitlesinin ekonomik kurtuluşu için vazgeçilmez bir şarttır.

"... Sosyal Demokrat İşçi Partisi, Dernekler Kanunları'nın izin verdiği ölçüde, kendisini Enternasyonal İşçi Birliği'nin bir dalı olarak görür ve onun mücadelesine katılır."

SDAP, tüm ülkeyi kaplayacak biçimde örgütlenmiş dünyanın ilk partisi olmuştur.

Altı yıl sonra, 1875 yılının Mayıs ayında, Lasalle'ın kurduğu ADAV'da örgütlü işçiler, Sosyal Demokrat İşçi Partisi SDAP'nin üyeleriyle birleştiler. Bu partinin o anda tam 25 bin üyesi bulunmaktaydı. Kuruluşundan iki yıl sonra, parti 41 gazete yayınlıyordu ve bu gazetelere 200 bin işçi abone olmuştur.

1890 yılındaki Reichstag 'seçim'inde 1,5 milyona yakın Alman, yani seçmenlerin yüzde yirmisi, sosyalistlerin gösterdikleri adayları seçtiler.

Marx'ın yazdığı *Kapital*'in birinci cildinin yayınlanmasından yüz yıl sonra, günümüzün boyalı gazetelerinin ekonomi bölümlerindeki yazarların, Marx'ın kuramlarının çürütüldüğünü sık sık tekrar etmeleri herhangi bir tesadüfün sonucu değildir. Marx ve Engels'den daha önceki yazarların (Saint Simon, Charles Fourier veya Robert Owen gibi) düşünceleri bir kenara bırakılırsa, hiç kimse, Marx kadar keskin bir görüşle, bir insanın diğer bir insan üstünde egemenlik kurmasının şartlarını; bu egemenliğin, hangi şartlar altında kime ne getirdiğini ve sömürülenlerin ne kaybettiklerini, incelememiştir.

1878 yılında, büyük mülk sahipleri ve büyük işletmeciler, Bismarck hükümetinden, işçi örgütlerinin yasaklanmasını istemişlerdir ("Sosyal Demokratların Yarattıkları Müşterek

Tehlikeli Eğilimi Önlemek İçin Kanun". Almanca kısa adıyla: "Sozialistengesetz"). Bunun üzerine, Bismarck hükümeti, bütün sosyalist işçi birliklerini, aynı zamanda sendikaları, toplantıları, sosyalist yayın yapan gazeteleri, dergileri, kitapları, broşürleri ve el ilanlarını yasaklayıvermiştir. Polise, şüpheli şahısları derhal yurtdışı etmek hakkı tanınmıştır.

Hükümet, ancak aradan on iki yıl geçtikten sonra, tekrar işçi örgütlerine müsaade etmek zorunda kalmıştır: yasağın devam ettiği sürenin içinde gizli yürütülen işçi örgütlenmeleri öylesine güçlenmiştir ki, Bismarck hükümeti için "Sozialistengesetz" denilen yasayı kaldırmak daha akıllı bir davranış olmuştur.

Soyadı bile bulunmayan ve gevezeliği ile ünlü Wilhelm II.,³⁰ 1905 yılında, zamanın Reich şansölyesi von Bülow'a yazdığı mektupta, Almanlar'ın hangi şartlar altında savaşa girebileceği hakkında şu satırları yazmaktadır: "Meselenin özü aslında şudur ki, biz, sosyalistlerin yüzünden, vatandaşların malına ve canına herhangi bir zarar getirmeden, ülkeden hiçbir asker toplayamayacağız. Onun için, ilk önce –gerekirse ortalığı kan gölüne çevirerek– sosyalistlerin kafalarını uçurmak, onları kurşuna dizmek ve zararsız hale getirmek gerekmektedir ve biz ancak ondan sonra dışarıya karşı savaşa geçebiliriz. Ama savaşa asla ondan önce başlamamalıyız ve hepsini bir arada da yapmamalıyız."

V. *İç ve Dış Savaşlar*

Fabrikaların büyüdüğü ölçüde, savaşların yayıldığı alanlar da büyümek zorundadır. Dünya savaşı, kapitalizmin bünyesinde, zaten doğduğu günden beri gizlidir.

Hatta, bir ülkedeki rekabet bile rakipleri yok etmek veya

30. II. Wilhelm'in günümüze kadar gelmiş sözlerinden biri, "Ben hiçbir parti tanımam, benim için sadece Almanlar vardır!" cümlesi olmuştur.

kendi potasında eritmek amacını güder. Rekabet ülke sınırlarının dışına taşındığında ise, bu, değişik uluslara ait firmaların kıyasıya yaptıkları bir savaş halini alır ki, bu savaşı yürütebilmek için tekeller değişik devlet mekanizmalarını bir savaş aracı olarak kullanırlar: bu mekanizmada, emirlere kayıtsız şartsız uymak zorunda bırakılmış askerlere de ihtiyaç vardır.

Dünyanın bölüşülmesinden sonra, hiçbir tekel, bir diğerinin piyasadaki payına tecavüz etmeden genişleyemez. Rakipler kendi ülkelerinde yürüttükleri savaşlarda, dış ülkelerde olduğundan daha başka araçlar kullanırlar. Araçlar başka olduğu için, savaşın topluma olan etkisi de başkadır. Dünyanın en zenginlerinin dış ülkelerde kullandıkları araçlar, namlularını birbirlerine çevirmiş devlet mekanizmalarıdır; top-tüfek, ağır silahlar ve askerlerdir. Bu araçların etkisi, daha doğrusu getirdiği sonuçlar ise, bazen onbinleri ve daha fazlasını bulan cesetler ve havaya giden milyarlarca üretim saatidir.

Batı Avrupa'nın tekелci işadamları, bir ülkenin halkını şeker kamışı, bir başka ülkenin halkını kakao, bir başka ülkenin halkını ise kahve üretmeye mecbur etmişlerdir. Diğer ülkelerin halklarını ise sadece pamuk üretmeye, sadece bakır eritmeye veya sadece kauçuk toplamaya zorlamışlardır. Bu saydıklarımıza benzer maddelere sanayi ülkelerinde "hammadde" denilmektedir; halbuki bütün bu maddelerin elde edilmesi çok yoğun ve yorucu bir uğraşın neticesidir.

Bugün "az gelişmiş" olarak bildiğimiz ülkelerde yaşayan halklar, tekелciler ve bunların elleriyle kurdukları devlet mekanizmaları tarafından, işgüçlerini iki ana yönde geliştirmek zorunda bırakılmışlardır; bunlardan biri tarım, diğeri ise maddenciliktir. Eğer petrol bir yana bırakılırsa, zaten hammaddenin başka türlü elde edilmesi de mümkün değildir. "Üçüncü dünya ülkeleri" olarak betimlenen ülkelere yüklenen görev, günümüzde bile, dünyanın kimliği bilinmeyen hissedarları için topraktan maden çıkarmaktan ibarettir.

Batı Avrupa'nın sanayileşmiş devletleri, 1871 yılından 1914 yılına kadar, dünyanın diğer bölgelerinde sömürgeleştirebilecekleri ve talan edecekleri ülkeleri buldukları müddetçe birbirlerine dokunmadılar. Bu sürede, İngiliz tekelci işletmelerinin, savaş zoruyla, mesela Fransız emekçilerini kendileri için çalıştırmayı denemeleri, oldukça akılsız bir davranış olacaktı. Elleri geçirdikleri "koloniler"de daha az silahla ve daha az kapital ile daha fazla kâr etme olanağı vardı. Ama ne zaman ki Avrupa'nın dışında Avrupalı ve Amerikalı girişimciler için dünya küçülmeye başladı, işte o zaman, rakip bir ülke ile savaşa girmenin daha yararlı olacağı yollu gerekçeler günce lik ve geçerlilik kazanmaya başladı.

Dünyanın en eski iki kapitalist ülkesi olan İngiltere ve Fransa, zaten dünyanın büyük bir kısmını fethetmişlerdi. Almanya bu alanda en genç ülkeydi. Almanya'da kapitalist üretim gelişiminin sonunda, kendi ülkelerinde paralarını gerekli ölçüde değerlendirme olanağı bulamayan tekeller oluşmaya başladığında, eski kapitalist ülkeler dünyayı aralarında pay etmiş bulunuyorlardı. Bu nedenle, Alman tekelci kapitalistler ve onların devleti, diğer tekelci kapitalist ülkelerle savaş hazırlığına giriyorlardı ve bunun anlamı şuydu: Alman kapitalistleri, birbirlerini boğazlamaları için emekçileri birbirlerine karşı kışkırtmaya başlamışlardı. Bir tarafın emekçileri için tek umut, diğer yandaki emekçilerin silahlarını belki de kendilerinden daha yavaş kaldıracakları olmuştur.

Kütüphaneler dolusu kitap vardır ki, bu kitapların yazarları, kendilerine, I. Dünya Savaşı'nın niçin "aniden koptuğu" sorusunu sormuşlardır. Genellikle savaşı başlatmak için bahane olarak uydurulan bazı tesadüfe dönük olaylar bir kenara itilirse, bu hususta şunlar söylenebilir: I. Dünya Savaşı, üretim tesisleri belli bir büyüklüğe ulaştığı için ve üretim araçları özel mülkiyetçiler tarafından yönetildiği için "aniden kopmuştur"

1914 yılının yazında, Bosnalı bir yüksekokul öğrencisi,

Avusturya kralının mirasçısı kabul edilen birini –yani ne-redeyse hiçbir önemi olmayan bir insanı– Sırbistan'ın Sa-rayova şehrinde bir suikast düzenleyerek öldürmüştü. Bu Boşnak yüksekokul öğrencisinin bu suikastı düzenlemesinin ana nedeni ise, artık Sırplar'ın da, tıpkı Viyana'nın zen-ginlerinin yerden "hammadde" çıkarmaya zorladıkları diğer Balkan ülkeleri gibi, Avusturya sömürgeliğinden kurtulmak istemeleriydi.

Alman köylüleri ve küçük esnaf, zaten vurmak veya vu-rulmak için uzun bir hazırlık döneminden, sınavından geçirilmişlerdi. Buna örnek olarak, 1913 yılında çıkan *Genç Almanya Postası* adlı dergide, okurlarından neler beklediğini anlatmakla görevlendirilmiş bir yazarın şu satırları gösterilebilir:

"Elbet günün birinde bizim için de savaşın ulu zilleri çalmaya başlayacaktır... evet işte bu an, yüreğimizde gizliden arzu ettiğimiz müjdeli ve ulu bir an olacaktır,... savaş sevinci, Alman halkının yüreğinde oldukça derin bir özlemdir, çünkü düşmanın bize ettiğine artık yeter demenin zamanı gelmiştir ve zafer, şarkı ve cümbüş içinde bir bayrama gidercesine, savaşa giden halkın olacaktır."

Eğer kapitalizmin yazarları böyle bir övgüye geçmişler ve olayları destansı bir dille yazmaya başlamışlarsa, yapılacak ilk şey, tekellerin kâr oranlarının nasıl geliştiğini araştırmak olmalıdır.

Halkın psikolojik olarak bir savaşa hazırlanmasına rağmen, yığınlarla işçi, emekçi ve küçük esnaf, yaptıkları sayısız toplantıda savaşa karşı çıkmışlardır. Savaşın ilan edil-mesinden birkaç gün önce, 30 Alman şehrinde toplam 230 bine yakın emekçi, savaşa karşı gösteri yürüyüşüne katılmıştır. Yürüyüşler polis tarafından şiddetle bastırılmış ve dağıtılmıştır. Zaten polis ve ordu, yıllardan beri, böyle kitlesel hareketlere karşı hazırlanmıştır. Mesela, Münster şehrinin genel polis idaresinin kumanda merkezi, 1907 Nisanı'nda, gizli tutulan bir emirde şunları belirtmektedir:

"Hemen etrafın kuşatıldığının bildirilmesinin yanı sıra yapılacak olan ilk işlem, oradakilerin hepsini kesinlikle abluka altına almak ve bastırmak, ayaklanma çağrısı içeren her türlü yazıyı derhal toplamak ve yazıyı yazan muhabirlerin, ve bunun yanı sıra eylemci ve öncü olduğundan kuşkulanılan herkesin, kim olursa olsunlar, hatta Reichstag meclisinde milletvekili olsalar bile, hemen tutuklamak olmalıdır... bütün toplantılar yasaklanacaktır... (polis ve askeri) birliklerin kullanılması için şu kurallar geçerlidir: piyade birlikleri, sokak çatışması anında, mümkün olduğu ölçüde, topçularla birlikte hareket etmelidir... birliktekiler, girdikleri yerin duvarlarını içerden delerek adım adım bir diğer eve geçmeli, veya bahçelerin ve avluların içinden ve çatıdan evleri sarmalıdır... bu esnada evlerin içinde yürütülecek kavgalarda süngünün önemli bir rolü olacaktır."

Bunu ve buna benzer talimatları, toplumumuz, ne yazık ki iş işten geçtikten sonra, tarih kitaplarından öğrenebilmektedir.

Alman hükümeti, Avusturya-Macaristan birliğinden oluşan hükümeti, Sırplar'a karşı savaş ilan etmeye zorlamaktadır. Bu zorlamanın ana nedeni ise birlik mekanizmasını işler hale getirmektir: savaş halinde Almanya, Avusturya-Macaristan devletinin yandaşı olacaktır; Sırplar ise Rusya ile birleşmiştir ve Rusya ile Fransızlar'ın ve İngilizler'in müttefikidir.

Alman hükümeti, 1 Ağustos 1914 yılında Rusya'ya ve 3 Ağustos 1914 tarihinde Fransa'ya karşı savaş ilan etmiştir. Sonuçta, tam 38 devlet savaş halindedir. I. Dünya Savaşı, 1914 yılından 1918 yılına kadar sürmüştür. Daha sonraları Almanya'nın Cumhurbaşkanlığına gelen Theodor Heuss, 1915 yılında şunları yazmaktadır: "Biz, yaptığımız bugünkü savaş dünya pazarını elimize geçirmek için yapıyoruz... bir eşya alış-verişinde olduğu gibi fiyatları aşağı düşürmenin yarattığı bir olanakla değil, bunun tam tersine, halkımızın (savaşma) kalitesinin yükseltilmesi yoluyla... eğer dramatik biçimde değerlendirecek olursak, işçiler, ellerindeki silahlarla ve el

bombalarıyla, işletmecinin kâr oranı için savaşmaktadırlar ki, işletmeci de bu işçilerin gerçekten metanetli ve dayanıklı askerler olmasını istemektedir." (*Imperialismus heute*, Berlin – DDR–, 1968, broşüründen alıntıdır.)

Almanlar'ın savaş hedefleri arasında, Lüksemburg'un, Belçika'nın ve Fransa'nın Briey semtindeki maden yataklarını, Alman İmparatorluğu'nun sınırları içine almak da bulunuyordu. Ayrıca Fransızlar'a taksitler halinde ödenecek bir "savaş tazminatı" yüklenmeliydi ve bu "tazminatın" miktarı öyle yüksek olmalıydı ki, Fransa 18-20 yıl süre boyunca hiçbir silah yatırımı yapamamalıydı. Bunların yanı sıra, Almanya'nın, Avrupa'nın diğer ülkelerini tamamen egemenliği altına almış olduğu bir 'Orta Avrupa Ekonomi Birliği' kurulmalıydı. Savaşın esas amacı Alman halkından gizli tutulmuştu; bu savaşın gerçek nedenlerini ve hedeflerini Alman halkının çoğu bugün bile bilmemektedir.

Halk yığınlarını savaşa hazırlamak için, tekellerin temsilcileri, günümüzde de olduğu gibi, sürekli olarak, millî gerekçeler üretmekteydiler; halbuki aynı tekeller, yıllardan beri uluslararası alanda etkinlik göstermekteydi. Krupp ailesi, Alman kanının diğer insanların kanından daha iyi olduğunu iddia edenler arasında en azimkârıydı; ama yine aynı aile, İngiliz ordusuna, Alman askerlerini öldürmeleri için, el bombası satıyordu.

Fikirler ve eşyalar, kullanmaya elverişli oldukları için, sürekli istismara maruz kalmışlardır. Nasyonalizm, yani milliyetçilik de kaynağını kullanışlı oluşundan alır. Milliyetçilik, geçtiğimiz yüzyıllarda, yerel kralların, Almanya'da iş verimindeki gelişmenin önünde bir engel teşkil etmeye başlamalarından sonra ortaya çıkmıştır.

Alman kapitalistleri, daha büyük bir ekonomi alanı, her yerde geçerli bir para, tartı ve ölçü birimi ihtiyacını hissettikten hemen sonra, feodal derebeylerinin düzenini yıkmak için, işçilerle, köylülerle ve küçük esnafla derhal işbirliğine geçmişlerdi. 1848 yılında milliyetçi bir Alman devleti için

kavga veren herkes, bir devrimci sayılmaktadır.

Günümüzde ise milliyetçiliğe genelde pek iyi bir gözle bakılmamaktadır, çünkü tekellerin daha fazla üretim sahasına ihtiyaçları bulunmaktadır. Avrupa coşkusunun ana kaynağı, bu bölgedeki üretim giderlerinin düşük olmasıdır.

Toplumda egemen anlayışın, aslında egemenlerin anlayışı olduğu kadar ortada ve açık olan gerçeklerden biri de, Sosyal Demokrat Partisi'nin Reichstag içindeki temsilcilerinin, yani milletvekillerinin, savaş hazırlıklarını desteklemeleridir. Generaller, eğer sosyal demokratlar kabul etmemiş olsalardı, gerekli parayı bulamayacakları için, bir savaşa girmeye cesaret edemeyeceklerdi. İşte sosyal demokratlar bu gerekli paranın orduya ayrılması ve savaşa geçilmesi için karar vermişlerdi.

"İngiliz mi yoksa Alman sermaye eşkiyalarının mı ganimetten daha fazla pay alacaklarını belirlemek için sürdürülmüş olan bu savaş, geride milyonlarca insan cesedi ve yine milyonlarca sakat insan bırakmıştı" (V. I. Lenin).

SON BÖLÜM

Kapitalist Üretim Biçimi Sonsuz mudur?

Devasa işletmelerin sahipleri olan özel mülkiyetçilerin emrinde çalışan hükümetler, sadece I. Dünya Savaşı'nı çıkarmakla ve yürütmekle kalmadılar; aynı zamanda, 1917'de Rusya'daki Ekim Devrimi'nin gelmesine de sebep oldular.

Bu devrim, insanlık tarihinde eski üretim biçimine son vermek için gerçekleşen en büyük girişimdi. Devrim, aynı zamanda, insanlarda alışkanlık haline gelmiş olan uyuşuk tutum ve davranışların sınırlarını aşabilmek için de çok iyi bir denemeydi. Böyle bir deney, insanların yaşamlarında giriştikleri sınamaların ölçüsünü aşıyordu. Bu deneyin sonunda, eski ve yeni düzenin temsilcileri arasında güç dengesinin sağlandığı bir ara dönem yaratılmıştı. İki birbirinden tamamen farklı ekonomik düzen arasında geçici olarak bir güç dengesi sağlandıktan sonra da, insanların çoğu, hangi düzenin kendi çıkarları için daha iyi olduğunu kolay seçemezler. Bir üretim biçiminden bir diğerine geçiş için gerekli olan zaman süreci oldukça hızlanmasına ve kısılmasına rağmen, gene de bu ara dönem oldukça uzun, en azından, bir insanın ömründen daha uzun sürebilir.

Nihayet 1980'li yılların ortalarından itibaren, bilhassa Sovyetler'de Gorbaçov'un devlet başkanı olmasından sonra meydana gelen sosyalist bloktaki çöküş, 70 yıllık bir deneme süresinin sonu olmuştur.

Sosyalist bloktaki çöküş, her ne kadar kapitalizmin coşkun sempatizanları ve özellikle sistem savunmacılığından başka hiçbir şey yapmayan 'ebemkuşağı' basıncılar ve güçlü

yayıncılar tarafından, kapitalizmin sonsuz bir zaferiymiş gibi gösterilmekte ise de, yapılacak titiz bir araştırma, ortadaki bu tezin tam tersini gösterecektir: üretim ilişkilerinin köhneleşmiş olduğu ve devrim deneyinin büyük bir sarsıntı ile çöktüğü sözümona sosyalist ülkelerde olup bitenlere paralel olarak, kapitalist ülkelerde olup bitenler ölçülü bir biçimde değerlendirilirse, kapitalist ülkelerin 'zafer'inin ne derece sınırlı ve geçici olduğu derhal anlaşılacaktır. Batan ekonomik sistem, sadece kudretsiz 'sosyalist' ülkelerin ekonomisi değil, özellikle ve öncelikle, kapitalist ülkelerin tamamen sömürüye dayanan ekonomik düzenidir de.

Eğer geçerli üretim biçiminin sonuna yaklaşma, yani yeni bir üretim sürecine geçiş, günümüzde söz konusu ise, bunun esas anlamı, doğu bloku ülkelerinde başlayan çöküşle birlikte, aslında kapitalist üretim ilişkilerinde de tehlike zillerinin çaldığıdır.³¹ Avrupa'da yaşayan halkın yarısı ve Asya halkının üçte biri, 1917'deki Sosyalist Ekim Devrimi'nden sonra, işadamları için çalışmaya ve ölmeye son vermişlerdir. Devrim,

31. Çok geniş çaplı değerlendirilmesi gerektiği için, yazık ki, bu konuyu burada yeterince irdelene olanağına sahip değiliz. Bu, ileride başka bir kitabın konusu olacaktır. Şu önemli noktalara değinmekle yetinmek istiyoruz: Dünyanın tüm kapitalist ülkelerinde, yığınsal işsizlik, konut yetersizliği, hayat pahalılığı, devletlerin ve bu devletlerin uyruğu olan halk kitlelerinin iç ve dış borçlanmaları gibi sorunsallar, gün geçtikçe artmaktadır. Gene bu ülkelerin hepsinde, zenginler biraz daha zenginleşirken, fakirleşen insan sayısı da çığ gibi artmaktadır. (Örneğin, ABD'de, 'fakir' denilebilecek, yani, kendilerine yiyecek bile bulamayanların sayısı, resmi rakamlara göre 40 milyonu aşmaktadır! Almanya'daki işsizler ordusu 8 milyon insandan oluşmaktadır ve bu sayı daha da artma eğilimindedir!) Kapitalist sistemin yasalarına uygun olarak, bu ülkelerin hükümetleri, bu sorunların çözümü için çaba sarfedeceği yerde, bu ülkelerde yaşayan halkları krizden sorumlu tutmakta (Almanya'da işsizlik ve konut sorununu yabancıların yarattığı kanısının uyandırılması gibi) ve insanların, krizi doğuran ana nedenleri kavramaları devlet zoruyla önlenmektedir. Kapitalist devletlerin ve politikacıların, insanları sorunların temel kaynaklarına ulaşmaktan alıkoymak için izledikleri siyasetin sonuçları açıktır: ırkçılık, milliyetçilik, faşist düşüncelerin tekrar güncellik kazanması, 'yabancı'lara yapılan saldırılar, cinayetler, savaşlar, fanatik dincilik... Kısacası, üreticilerin bölünmesi, parçalanması ve yönetilmesi, kapitalist üretim tarzının ne denli vahşi bir mekanizmayla işlediğini göstermek için yeterlidir.

başka ülkelerde yaşayan üreticilere de, kendilerini sömürü boyunduruğundan kurtarmak için cesaret vermiştir. Türkiye'de Atatürk'ün öncülüğünde yapılmış olan devrimlere de şüphesiz Rusya'daki Ekim Devrimi yol göstermiştir. Eğer Ekim Devrimi gerçekleşmemiş olsaydı, Türkiye, kendisine savaş ilan etmiş olan Çarlık Rusyası'na karşı da savaşım vermek zorunda kalacaktı ki, bu durumda da Türkiye'nin şu andaki sınırları ya hiç çizilemeyecek, ya da çok daha daralmış olarak çizilmek zorunda kalacaktı.³²

1917 Ekim Devrimi, Meksika'daki devrimi de yakından etkilemiştir.

Bazı ülke ve eyâletler, örneğin, Almanya'nın Bavyera eyaleti ve Macaristan, kendilerini konsey cumhuriyeti ilan etmişlerdir. İtalyan emekçileri, yaptıkları bir genel grevi yürütürlerken, aynı zamanda Kuzey İtalya'daki fabrikaları işgal etmişlerdir. Almanya'daki ve Avusturya'daki üreticiler, 1918 yılında bir devrim yapmışlardı. Ancak, bu ayaklanmalarla emekçiler hedeflerine ulaşamadılar. Bu ülkelerin hiçbirinde, emekçilerin öncülüğünü yapabilecek ve üreticilerin kendi güçleri ölçüsünde onları temsil edebilecek bir siyasi parti kurulmamıştı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, birçok ülkede üreticiler komünist partileri kurmuşlardı. Kolonilerde (sömürgeler) yaşayan insanlar, değişik bölgelerde ve zamanlarda ayaklanmalar örgütleyerek ve kurtuluş savaşı vererek, kendilerini kapitalist baskılardan kurtarmak için mücadeleye başlamışlardı.

Olayların hepsini topladığımızda ortaya şu tez çıkmaktadır: İşletmecilerin başlattıkları ve yürüttükleri I. Dünya Savaşı'nın en önemli sonucu, büyük işletmecilerin ilk defa bir sınıra dayanmaları ve geri tepilmeleri olmuştur. Sınırlar ise düşünce yapıları tamamen değişmiş olan insanlardan oluşmuştur.

32. Doğan Avcıoğlu, bu konuyu, *Türkiye'nin Düzeni - Dün Bugün Yarın* adlı yapıtının 1. cildinde belgeleriyle incelemiştir.

Kapitalist firmalar büyüdükçe, bunların sebep olduğu krizler de büyümek zorundadır. 1929 yılından 1932 yılına kadar üç yıl süren ilk büyük dünya ekonomik krizi esnasında, sanayileşmiş ülkelerdeki işsizler ordusu 6 milyondan 40 milyona fırlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 15 milyon insan işsizdir, Almanya'da ise sekiz milyon. İşsizlerin bakmakla sorumlu olduğu aile üyeleri de bu sayılara eklenirse, tam 120 milyon insan, aniden çok kötü bir hayat sürdürmeye mecbur bırakılmıştır. Yüzbinlerce makina paslanmaya terk edilmiştir veya müzeye konmuş gibi yıkanmış yağlanmış, boş yatmaktadır. Tarım'dan alınan ürün oldukça iyidir, ama bunları alabilmek için insanların çoğunun parası yoktur ve bu yüzden de aç kalmak zorundadırlar. Bu olayların ortaya çıktığı dönemde, bazı işletmeciler, fiyatları yüksek tutabilmek için lokomotif kazanlarında buğday yaktırmakta, süt fazlalığını kanallara döktürmekte, meyva ağaçlarını kestirmekte birbirleriyle yarışa geçmişlerdir.

Tekelci kapitalizmin yarattığı krizler, gittikçe daha fazla insanı etkilemektedir ve böyle bir krizin etkisi daha önceki krizlerden çok daha ağırdır. Bu krizler, bir üretim alanının dışında kalan diğer insanları da etkilemektedir.

Kriz anına gelinceye kadar ve kriz başgösterdikten sonra, özel mülkiyetçilerin kontrolü altında yürütülen üretimin, insanların ihtiyaçlarına daha iyi cevap verdiğinden şüphelenen insanların sayısı artmaya başlamıştır. Bütün kapitalist ülkelerde caddelere dökülen milyonlarca insan, kapitalist üretim biçimine son vermek için gösteriler düzenlemiştir.

Üretim araçlarını özel mülkiyetleri altında tutan özel girişimciler, yavaş yavaş ellerindeki her şeyi kaybetme korkusuna kapılmışlardı. Kapitalistler, daha önceki bölümlerde incelediğimiz gibi, krallara karşı mücadele ederlerken, kendilerine özgür seçim verilmesini ve devlet yönetimine katılmalarını talep ediyorlardı. Ama emekçiler de patronlardan üretimde aynı şeyi istediklerinde, patronlar da daha önceki kralların görüşlerine sarıldılar.

Yüzyılımızın 20'li ve 30'lu yıllarında, kapitalistler, para desteğiyle ve ellerindeki her türlü gazete, dergi ve diğer propaganda araçlarıyla, Avrupa'nın her yanında faşist veya yarı faşist hükümetlerin iktidara gelmesini desteklediler. Faşist ve baskıcı rejimler sadece Almanya'da bulunmuyordu, aynı zamanda İtalya'da, İspanya'da, Polonya'da, Bulgaristan'da, Türkiye'de, Arnavutluk'da, Portekiz'de, Litya'da, Romanya'da, Avusturya'da, Estlan'da, Lettland'da ve Yunanistan'da açık veya yarı faşist rejimler kurulmuştu. Fransa'nın, İngiltere'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tekelci işletmecileri, bu ülkelerde bir dikta rejimini kurulmasını gerekli görmemişlerdi, ama sömürgeleştirmiş oldukları ve bağımlı ülkelerdeki rejimler, kapitalistlerin çıkarı için, baskıcı ve dikta düzeni olmalıydılar. 1930 yılından itibaren Alman İmparatorluğu'nda, sadece büyük kömür işletmeleri, Nazilerin partisine yılda altı milyon mark yardımda bulunmuşlardı. Thyssen, Krupp, Flick ve diğer ünlü büyük sanayiciler, Hitler'in iktidarı ele geçirmek için yürüttüğü mücadeleyi hem para ile hem de yürekten bir propagandayla desteklediler. Nazileri destekleyenler arasında Henry Ford ve Shell gibi yabancı emperyalistler de bulunmaktaydı.

Emekçilerin örgütlerinin 'hakkından gelebilmek için' kapitalistlerin harcadığı aşırı para bile, neredeyse hedeflerine ulaşmaları için yeterli gelemeyecekti. Hitler'in iktidara gelmesinden sadece birkaç ay önce, en önemli endüstri merkezlerinde Almanya Komünist Partisi (KPD) en güçlü siyasi parti olmuştu. Hitler, izleyeceği politikaya, çoğu zaman tıpkı bir komünist gibi gerekçe göstermek zorunda kalıyordu. İnsanlık tarihinin en canî, en barbar, en kanlı savaşını başlatacak olan tekelci kapitalistlerin kurdukları parti, adına bir de 'sosyalist' eki takmıştı.³³

33. Günümüzün faşist örgütlerinde de aynı yöntemlere rastlanmaktadır. Örneğin, Almanya'da sayıları 100'ü bulan sağ örgütlerin çoğu, anti-kapitalist hedeflerle ortaya çıkmakta ve çoğu zaman pseudo-marxist gerekçeler göstermektedirler. NSDAP kavramıyla, Hitler, Alman halkının her kesimine hitap etmişti. National Sozialistische Deutsche Arbeiter Partei: Milliyetçi, Sosyalist, Alman, İşçi, Partisi.

1946 yılında, Nürnberg şehrinde kurulan uluslararası askeri mahkemenin önünde, Hitler döneminin Alman bankacılarından biri olan Schröder şunları söylüyordu: "Ekonomiyi yürüten beylerin genel uğraşları, Almanya'da güçlü birinin iktidara gelmesi ve egemenliği uzun zaman kontrolü altında tutması yolunda olmuştur. 6 Kasım 1932 yılında NSDAP seçimlerden büyük bir yenilgiyle çıktıktan, yani en yüksek noktasını aştıktan sonra, Alman ekonomisi tarafından bu partinin desteklenmesi daha da acil olmaya başlamıştır. Ekonomideki işletmelerin ortak çıkarı, bolşevizmden duyulan korku ve -iktidara geldikten sonra- nasyonal sosyalistler aracılığıyla Almanya'da uzun vadeli politik ve ekonomik temelin sağlam bir şekilde atılacağı olmuştur. Hitler'in hazırladığı programı genelde sanayicilerin hepsi de biliyordu ve programın gerçekleşmesini arzu ediyordu."

Tekelciler, Almanya'yı emekçilerin prangaya bağlandığı bir çalışma kampına çevirmişlerdi. Komünistler ve sosyaldemokratlar, polis tarafından toplama kamplarına sokularak ölünceye kadar işkenceye maruz bırakılmışlar, asılmışlar ve kurşuna dizilmişlerdi. Sendikalar yasaklanmış ve mallarına, paralarına el konulmuştu. Grevler yasaklanmış, ücretler dondurulmuş, fiyatlar yükseltilmiş, tüketim malzemelerinin üretimi silah yapımının lehine sınırlandırılmıştı ve kısa bir süre içinde Almanya'nın bütün üretiminde belirleyici olan tek endüstri dalı silah endüstrisi olmuştu.

Üreticiler hapisanelere doldurulurken, özel mülkiyetçiler cenneti yeniden ele geçirmişlerdi. Almanya'dakiler de dahil olmak üzere, emperyalist ülkelerdeki büyük konsernlerin payidarları ve müdürleri, II. Dünya Savaşı'nın neticesinde faşist ordular tarafından dünyada ilk sosyalist devletin tamamen ortadan kaldırılmasını ümit etmişlerdi. 24 Temmuz 1941 tarihli *New York Times* gazetesi, daha sonra ABD'nin başkanı olan Harry Truman'ın istemini yayınlıyordu: "Eğer Almanya'nın savaşı kazanma şansı daha büyük olursa, o zaman Rusya'yı desteklemek zorundayız; eğer Rusya'nın savaştan galip çıkma

şansı daha büyük olursa, o zaman Almanya'yı desteklemeliyiz ve bu yolla Almanlar'ın onları yok etmesini sağlamalıyız."

Savaşın sona ermesinden bir süre önce, İngiltere'nin başbakanı Churchill, Avrupa'daki İngiliz ordularını yöneten Marşal Montgomery'ye yolladığı bir telgrafta, "Almanlar'dan ele geçirilen silahların titizlikle toplanmasını ve daha sonra, eğer Sovyetler'in hücumu devam edecek olursa, bu silahların Alman askerlerine kolayca yeniden dağıtılacak biçimde hazır bulundurulmasını" öneriyordu.

Bu ifade ve direktiflerin anlamını sonradan tam olarak kavrayabilmek için, tam o esnada Auschwitz ve başka te-merküz kamplarında insanların yakıldığı ocakların bacalarından duman çıktığını da unutmamak gerekmektedir.

II: Dünya Savaşı'nın neticesi olarak, biraz daha ufalmış bir piyasaya, daha fazla mal yığınının sürülmesi gerekmiştir.

Tekellerin kullanabilecekleri hammadde yatakları daralmış ve dolayısıyla da pahalalanmıştır. 1949 yılında dünyadaki toplam kara parçasının yüzde 26'sı ve dünya nüfusunun üçte biri sosyalist bloka geçmiş bulunmaktadır.

Savaşın sonra, Amerika'nın zengin aileleri için, kendi görüşlerince uygulanması gereken en iyi plan, mevcut sosyalist merkezleri atom külüne çevirmektir. Amerikalı askerler II. Dünya Savaşı'nın sonunda -Japonlar'ın, kapitülasyona hazır olduklarını bildirmelerine rağmen- iki büyük Japon şehrine attıkları atom bombasıyla, bu yeni silahın insanlar üzerinde nasıl tesir bıraktığını denemişler ve bununla birlikte Sovyetler Birliği'ne ilk gözdağını vermişlerdir.

Hiroşima ve Nagasaki'de yaşayan yüzbinlerce insanın atom bombası yoluyla canice katledilmesinden sonra, ellerinde büyük üretim tesislerini bulunduran kapitalistler, belli bir süre atom silahları yoluyla, sosyalizmi yeğlemiş ülkelerin sosyalist üretim biçimine geçmelerinin durdurulabileceğine inanmışlardır. Ancak bundan dört yıl sonra, dünyanın zengin sınıflarının atom silahları yoluyla kayıtsız şartsız dünyanın her yerinde egemenliği ellerine geçirmelerinin süresi dolmuş

bulunmaktadır. Çünkü, 1949 yılında sosyalistler de atom bombasına sahip olmuşlardır. Sosyalist ülkeler, atom silahlarının yapımıyla, hiç olmazsa bu alanda dengeyi sağladıklarından beri, kapitalistler artık sorunlarını yayılmacılık yoluyla çözemeyeceklerdir. Daha doğrusu, kapitalist üretim biçiminin getirdiği sorunlar, artık çözülemeyecek bir hal almaya başlamıştır. İnsanlığın iki büyük politik bloka ayrılmasından sonra, "üçüncü dünya ülkeleri" deyimiyle bilinen endüstri alanında az gelişmiş ülkeler için, politik alan biraz daha büyümüştür.

Emperyalistlerin sömürgesi olan ülkelerin neredeyse tamamı, özellikle sosyalist ülkelerin de yardımıyla, bağımsızlıklarını elde etmeye başlamışlardır. Tekelci kapitalistler için bunun anlamı, daha fazla genişlemek şöyle dursun, silah zoruyla girmiş oldukları ülkelerin bazılarında geri çekilmek olmuştur. Büyük sermayedarların o zamana kadar ele geçirdikleri sürüm piyasaları gittikçe daralmaktadır, ama buna rağmen, kendilerinin hayata geçirdikleri sistemin yasalarına göre, üretim tesisleri daha kısa zamanda daha fazla mal üretmeye başlamıştır.

Tekelci kapitalistlerin ticaret özgürlüğü bir başka biçimde de daralmaya başlamıştır: kapitalist ülkelerin tümünde, eski üretim biçimine karşı içerden bir karşı güç oluşmaya başlamıştır. İşçiler ve emekçiler, taleplerinde eskisinden çok daha ileriye gitmeye başlamışlardır; Yunanistan'daki, İspanya'daki ve Portekiz'deki faşist diktalar geri tepilmiş ve büyük bir çöküntüye uğratılmıştır. Özel mülkiyetçilerin kurmuş oldukları hükümetler, ellerinden geldikçe bu gelişmeleri engellemeye çalışmaktadırlar. *Journal of Peace Research*'ün (Barış Araştırma Dergisi) tarihçi yazarlarından biri, 1971 yılının ilk sayısında, II. Dünya Savaşı'ndan sonra devam ettirilen savaşların araştırmasını yapmış ve şu sonuca varmıştır: 1945 yılından 1969 yılına kadar kapitalistler toplam 93 yerde savaş yürütmüşlerdir; bunlardan 39 tanesi 3 yıldan daha fazla sürmüştür. Amerika

Birleşik Devletleri bu savaşların 26 tanesine katılmıştır. (Bunlardan en önemlileri Kore, Vietnam, Küba, Meksika, Panama, Nikaragua, El Salvador gibi ülkelerde gerçekleşen savaşlardır). Diğer emperyalist ülkeler de bu alanda boş durmamışlardır: İngiltere, yapılan savaşların 19 tanesine, Fransa ise 12 tanesine katılmıştır.

Günümüzde, aynı amaçlarla yapılan savaşlar biraz daha fazlalaşmıştır. Bilhassa doğu bloku ülkelerindeki çöküşten sonra, çoğu ülkelerde yaşayan halkların milliyetçi duyguları sistemli bir biçimde körüklenmiş ve kaderleri ve ekonomik ve politik çıkarları bir olan halkların birbirlerine düşmeleri, özellikle silah yardımı yoluyla, desteklenmişti. Öncelikle Alman devletinin, eski Sovyetler'de ortaya çıkan piyasa fırsatını değerlendirmesi için, Balkanlar'da, özellikle Yugoslavya'da yarattığı kargaşalığı ve kanlı iç savaşları, dünya kamuoyu büyük bir şaşkınlıkla ve uyuşuklukla izlemektedir.

Şu anda devam eden savaşlardan önce gerçekleştirilmiş olan ve büyük bir süratle sona erdirilmiş olan savaşlar (Körfez Savaşı gibi) dünyadaki halkların hafızasından silinmiş gibi görünmektedir.

Saddam Hüseyin gibi faşist bir diktatörü kimler iktidara getirmiştir? Bu kanlı diktatörün Kürt halkı üzerine yağdırdığı gaz bombalarını ona kim vermiştir? Ve dünyanın diğer halkları bu zamana kadar meydana gelen bu kanlı olaylara neden kayıtsız kalmışlardır? Bütün bu olanlar göstermektedir ki, kapitalizmin çarkının dönmesinde geçerli olan yasa gereğince, olaylar büyük bir boyut ve aşırı bir hız kazanmış bulunmaktadır. Bu da, kapitalizmin yasasının yarattığı büyük krizlerin, eskiden de olduğu gibi, halen geçerli olduğunu ve bütün savaş girişimlerinin bu krizleri aklamak için yapıldığını, daha doğrusu yaptırıldığını, açıkça göstermektedir.

İlk dünya ekonomik krizinden bu yana bilinen bir gerçek daha vardır ki, o da, tekellerin devlet yardımı olmadan, özel işletmeler olarak ayakta kalmalarının mümkün olmadığıdır.

Dünya ekonomik krizinden bu yana, devletin esas görevi, te-kellere alım gücü (kâr) sağlamak ve onların üretim mas-raflarının bir bölümünü üstlenmektir. Devletin diğer görevleri bu görevin gerisinde kalmaktadır. Devletin tekeller için alım gücü yaratmasının bazı yollarını, haberlerde veya gazete manşetlerinde subvansiyon, vergi muafiyeti, ihracat yardımları, kalkınma yardımı, silahlanma, kamu siparişleri kavramları altında duymakta veya okumaktayız. Bunların dışında, daha hiç duyup görmediğimiz ve bilmediğimiz kav-ramlar altında, devletin, zenginlerin en zengin olanlarına, ola-nakları paylaşırma girişimleri de bulunmaktadır.

Hükümetler tarafından zenginlere sunulan başka hediyeler de bulunmaktadır ki, bunlar, ilk bakışta, fakirlere verilen bir sadakaymış gibi görülmektedir: mesela kira ve yakıt yardımı gibi: bu yardımları alan ama kirada oturanlar, aldıkları bu yardımları dolaylı olarak ev sahiplerine ve yakıt tekellerini el-lerinde bulunduranlara taşımak zorundadırlar.

1974 yılında, Alman hükümeti patronlara 40 milyar marklık subvansiyonda (yatırım yardımı) bulunmuştur ki, bu para, hükümetin bir yıl içinde yapması gereken harcamaların üçte birini oluşturmaktadır. Mesela madencilik endüstrisine para "bağlayan" bazı tekелci gruplar, Alman Maliye Ba-kanlığı'ndan, maden kuyularının genişletilmesini gerekçe göstererek yüzlerce milyon marklık yardım almakta; sonra, maden kuyularının bazılarını kapatmayı gerekçe göstererek yine yüzlerce milyon marklık yardım almakta; daha sonra da çıkarılan kömür madenini -kendi paylarının da bulunduğu- başka tekelere daha ucuza verebilmek için yüzlerce milyon marklık yardım daha almaktadırlar.

1974 yılı için, Alman hükümeti, sadece madencilik sa-nayiine 1,5 milyar marklık yardımda bulunmayı öngörmüştür. Kim herhangi bir ülkede fabrika kurdurursa para almaktadır (yatırım primi); kim Almanya'nın herhangi bir yerinde işletme açarsa para almaktadır; kim petrol çıkarmaya teşebbüs eder-se; kim uçak yaptıırırsa; kim bilgisayar ürettirirse; kim gemi

satın alırsa, devlet kasasından para almaktadır. Üretimin devam etmesi için alınan bu önlemler ve yapılan bu uygulamalar, tıpkı feodal düzende var olan ve ilkbaharda kendi gücü olmadığı için kuyruğundan zorla çayıra çekilen "kuyruklu sığır"a benzemektedir.

İki Almanya'nın birleşmesinden, daha doğrusu, Doğu Almanya'nın Batı Almanya tarafından işgal edilmesinden sonra, buradaki işletmelerin özel mülkiyetçilere satılması için ortaya çıkan, yılda üç rakamlı milyar markı bulan maddi yük, Alman devleti tarafından sistemli bir şekilde emekçi halkın üstüne bindirilmektedir.

Diğer yandan, devlet ve büyük işletmeciler her yıl biraz daha fazla insana üretim yasağı uygulayarak, onlara üretmemeleri için para ödemektedirler: yığınsal işsizler ordusu, kısa devreli işlerde çalıştırılan emekçiler, askerler, devlet memurları, temsilciler, reklamcılar ve silah endüstrisinde çalıştırılan işçiler ve hizmetliler gibi. Bu orduya bir de iş hayatında sağlıkları pahasına üretim yapmış olanlar katılmalıdır ki, bu insanlar, sağlıkları elden gittiği için – sadece 1970 yılının içinde 1,5 milyon emekçi, 1990 yılında ise örneğin metal sanayiinde çalışan emekçilerin neredeyse yarısından fazlası– erken emekli olmak zorunda kalmışlardır.

Meslek öğrenimi olmayan ve dolayısıyla da en kötü şartlar altında ve en zor işlerde çalışmak zorunda kalan işçilerin neredeyse yarısı, sağlıkları emeklilikten önce elden gittiği için, erken emekliliğe geçmek zorunda kalmaktadır; geriye kalan işçilerde ise erken emeklilerin oranı çalışanların üçte biridir. Otomobil üreten fabrikalar, buralarda çalışan işçi ve hizmetlilere –örneğin, 1974-1976 yıllarında başgösteren ekonomik kriz esnasında– üretmemeleri için kişi başına 9 bin marklık prim vermeye geçmişlerdir.

Üretime herhangi bir katkı yapmadan elde edilen kazanç – ki bu bir tür rüşvet demektir– kapitalist dünyanın içinde bulunduğu sürekli enflasyon için önemli bir nedendir. Bu, aynı zamanda, emeğin yarattığı değerlerin, özel mülkiyetçilerin' el-

lerinde toplanması şeklindeki dağılımın değişik bir şeklinden başka hiçbir şey değildir: enflasyon demek, üretim araçlarını özel mülkiyetleri altında bulunduran kapitalist sınıfın, üreticilerin elinden yaşamaları için gerekli olan ihtiyaç maddelerinin bir parçasını geri almaları demektir ve yaşamlarını devam ettirebilmek için, üreticiler, daha önce ellerinden alınan bu para için de emek vermek zorunda kalmışlardır.

Yaptıkları ihracat yardımları yoluyla, kapitalist devletler, milli ekonomik krizleri ülke sınırlarının dışında tutmaya çalışmaktadırlar. Dünya piyasasında bu krizler tıpkı bir çöplüğe boşaltılırcasına bir araya dökülmektedir. Önceleri dünyanın diğer bölgelerine sabun satan fabrikatörler, artık sabun fabrikaları satmaya başlamışlardır: daha önce ürünlerin satıldığı bölgelerde şimdi üretim verimi söz konusudur. Kapitalistler kendi rakiplerini kendileri yaratmaktadırlar ve bunu yapmaya mecburdurlar, çünkü öyle olmasa ihracat düşecektir.

İşletmecilerin yeteri kadar alım gücü bulamadıkları andan itibaren, hiçbir çıkar yol kalmamış demektir. Samanyolu üzerindeki yıldızlarda (henüz) müşteri aranamaz. Dünya piyasalarında başgösteren krizler, bir dalga gibi, gerisingeri ihracat yapan ülkelere dönmektedir. Bu dalgalar, ilk önce bir faşizm sürecinden ve deneylerinden geçmiş işçi ve emekçi sınıfının suratına çarpmaktadır.

İçinde yaşadığımız yüzyılda başgösteren bütün felaketler, açlık felaketi de içinde olmak kaydıyla, özel olarak yaratılmış felaketlerdir. Savaşlar özel olarak yaratılmış olmasalar, nasıl ortaya çıkabilirlerdi ki? Ve bundan sonra gelecek felaketlerin de planı yapılmıştır.

Özel tekellerin başındaki idare şefleri, dünyamızdaki hammaddeleri, gittikçe satımı zorlaşan eşyaların üretimi için israf ettirmektedirler; soluduğumuz havanın temizlenmesi ve içtiğimiz suyun arınması için gerekli olan yatırımlar, tekelci kapitalistlerin yarattıkları rekabet kavgasından dolayı kolay yapılamamaktadır. Dünya piyasasındaki paylarını büyütme

için giriştikleri devler savaşında, kapitalistler, dünyamızın sınırlı hammadde yataklarını ve doğamızın korunmasını ilgilendiren konulara yaklaşmamaktadırlar. Böylelikle, yöneticiler, hem kendilerini hem de bütün insanlığı bir kiskacın içine sokmaktadırlar. Uyguladıkları üretim yasağı (işsizlik) yoluyla üreticilerin ayaklanmalarını, içilen suyun, solunan havanın ve alınan besin maddelerinin zehirlenmesi yoluyla üreticilerin yaşamını, hammaddelerin sorumsuzca harcanması yoluyla insanlığın geleceğini tehlikeye atmayı göze almaktadırlar. Tekelci kapitalistler, denizleri bile korsanca kullanarak, insanlığın elindeki en büyük besin rezervine el atmış bulunmaktadır.

Bir ülke halkının tamamını rüşvete bağlamak için gerekli olan araçlar yettiği müddetçe, halkın emekçi kesimi, oldukça karmaşık ve kaotik olan kapitalist üretim tarzını, huzursuzluğunun da artmasının yanı sıra, belki de kabullenecektir. Ama, rüşvet araçlarının belli bir kısmı, kendi ürettiklerini daha ucuza satmak ve bizim ürettiklerimizi daha pahalı satın almak yoluyla sömürülen diğer halkların emekçilerinin sırtına yüklenmektedir.

Bu ülkelerin halkları, gün geçtikte kendilerini uluslararası tekellerin kiskacından kurtarmaya, yani bağımsızlaşmaya yönelmiş bulunmaktadır. Batılı kapitalist ülkelerin zenginliğinin kaynağını oluşturan bağımlılık şartları, süreç içinde bir gevşeme gösterecektir ki, sömürü kaynakları, politik mücadele ile zor olsa bile, doğal olarak er veya geç kurumak zorunda kalacaktır. Batılı endüstri ülkelerinin yükünü taşımaya hazır olan halkların sayısı gittikçe azalmaktadır. Bu gerçek ise sömürgeci ülkelerin hükümetlerini, bu ülkelerdeki insanların hayat standartlarını düşürmek için önlemler almaya zorlayacaktır. Bu hükümetlerin bu yolda türlü oyunlar oynayacağı ve her türlü propagandaya başvuracağı apaçık meydandadır. Her şeye rağmen, üretken sınıfların huzursuzluğu patlamaya varıncaya kadar büyümüştür ve bu daha da büyüyecektir.

İnsanlar, yaşamlarına konan sınırlamalar söz konusu olur olmaz, kendileri için en önemli soruları sormaya başlayacaklardır: bir yandan üretim yöntemlerini ve aletleri geliştirmek neredeyse sınırsız üretirken, diğer yandan nasıl olur da "kemerleri sıkma" felsefesi uygulamaya sokulmuştur, bunun esas nedenleri nedir, bu uygulamayı kimler istemektedir?

İnsanların mantıklı bir biçimde, daha elverişli, daha planlı ve daha demokratik bir ekonomi düzenine geçmek için uğraş vermesi, insanların bilincini zorlayacak ve şu andaki özel mülkiyet ilişkilerinin sonucunda yaşamlarını büyük bir çıkmaza ve tehlikeye sokan ve daha da sokacak olan üretim biçimi değişmek zorunda kalacaktır. Sosyal alanda kendilerine yapılan hakaretin boyutu yükseldikçe; başlarını sokabilecek bir konutun bulunması zorlaştıkça; üretken halkın milyonlarcasına yığınsal olarak üretim yasağı uygulandıkça, içtikleri suyun, aldıkları besinin, soludukları havanın zehirlenmesi arttıkça; hem üretimde kapitalistler tarafından ve hem toplumda burjuvanın güdümündeki devlet tarafından kendilerine uygulanan insanlık dışı davranışlar çoğaldıkça ve nihayet yaşamlarının büyük bir çıkmaz sokağa itildiğini kavradıktan sonra, insanlar kendileri için en önemli sorunların çözülmesine yöneleceklerdir.

Ve ondan sonra görecektir ki, toplum düzeni içinde bir insanın yeri, onun kullanmış olduğu otomobilin modeline ayarlı değildir. Onlar, sadece zenginlerin özgürlüğünü tanıyan bir toplum düzeninin, kendileri için de bir özgürlük anlamına gelmediğini görecektir. Onlar öyle bir toplum düzeninin hasretini yüreklerinde hissedeceklerdir ki, işte o toplum düzeninde, her sabah müthiş bir korkuyla yatağından kalkmaya ve ömrünün sonuna kadar korku altında yaşamaya gerek kalmamıştır.

Bu hasreti çekilen toplum düzeninde, her insanın sınırsız öğrenim olanakları bulunacaktır. Burada söz konusu olan toplum düzeni, aslında şu andaki üretim olanakları içinde her an

için hayata geçirilebilir ve öyle sanıldığı gibi "pahalı" da değildir; önemli olan bu olanakları bağlayan zincirlerin kırılmasıdır.

Günümüzde daha o kadar ileriye düşünemeyen ve örneğin, bir atom reaktörünün yapılmasına karşı direnişe geçen insan grupları, polis veya askeri komando birlikleri tarafından coplarla ve silahların dipçigiyle dövülmektedirler. Tekellerin şehri ve onların devlet makamlarındaki temsilcileri, bu zamana kadar yaptıkları gibi –en aptal ve en vahşi bir şekilde– egemenliklerini savunacaklardır. İşte bu egemen sınıfların ve onların yaltakçılarının, egemenliği elden bırakmamak için, yeni bir faşist düzen kurarak (örneğin, Şili, Türkiye ve bazı diğer "azgelişmiş" ülkelerde kurdukları gibi), Batılı endüstri ülkelerini de açık bir cezaevine çevirmeleri veya çevirememeleri, bu ülkelerde yaşayan üreticilerin, akıllarını, disiplinlerini ve deneyimlerini tam olarak kullanmalarına ve aralarındaki dayanışmanın gerçekleşmesine bağlıdır.

Bu toplum düzeninin gerçekleşmesi, kimi zaman, daha önceden görülemeyen bazı ufak sebeplere bağlı olabilir. Örneğin, özel mülkiyetçilerin malını ve canını korumak için kendi halkının üstüne atom başlıklı el bombası yağdırabilecek bir devlet düşünülemez mi?

Meta üretim sürecinin bizi sardığı kısıkcı üzerimizden atmak ne kadar uzun sürerse, bu kısıkcın boğazımızı sıkması o kadar artacak ve alacağımız yara o kadar fazlalaşacaktır. Ya demokratik, sosyal ve planlı bir üretim ve toplum düzeni, ya da faşizmin getireceği cehennemden başka, üreticilerin seçeneği kalmamıştır.

“ İnsan, Düşünme Yeteneğini, Ellerine
Borçludur...İnsan Beyninin Gelişmesi...Gülen ve
Sayan İnsan...Dilin Gelişmesi...Ateş...
İlk Aletlerin Yapımı ve İlk Yerleşimler...
İlk Büyük Toplumsal İşbölümü...“Kullanım
Değeri”, “Takas Değeri”, “Meta” ve “Para”...
El Zanaatlarının Gelişmesi...İlk Sömürünün
Başlaması...İlkel Üretim ve Mülkiyet İlişkileri...
Sınıfların Doğuşu...İlk Devlet Oluşuyor...Kölec
Toplumun Temelleri...İlkel Manifaktürler...Bilim
ve Sanatın Doğuşu...Bilimin Üretim Gücü
Oluşu...İlk Şehirlerin Oluşumu...Spartaküs
Ayaklanması...Roma İmparatorluğu’nda
Köleciliğin Yıkılması...En Büyük Soyguncular:
Kiliseler...Feodal Devlet Doğuyor...
Köyden Şehire, Şehirden Köye...Zanaatkârlar,
Tüccarlar, Şövalyeler...Bankalar...Proletarya...
Büyük Alman Köylü Savaşı, Reformasyon ve
Martin Luther...Kapitalizm ve Yasaları...
Savaşlar, Soykırım ve Kapitalizm...İngiliz
Burjuva Devrimi...1789 Fransız
Devrimi...Serbest Piyasa Mekanizması...
Serbest Piyasada İnsanal İşgücünün Yeri...
Fazla Üretim: Ekonomik Kriz...İkinci
Endüstri Devrimi: Tekeller...
Üretimde Toplumsallaşma...Hammaddeler Silah
Yoluyla Sağlanır...Sömürüye Dayalı Toplum
Düzeni Değişecek midir?..
Kapitalist Üretim Tarzı Sonsuz mudur? ”

